

ÓMENII MARI AÍ ROMÁNIEI.

ION-VODĂ CEL CUMPLIT.

(1572—1574)

CU UNŪ PORTRETŪ ȘI 10 GRAVURE.

DE

B. PETRICEICU-HĂJDEŪ.

Tipăritū cu ajutorulū Ministeriulū de Resbellū.

Prețulū: 7 Sfanți.

BUCURESCĪ.

IMPRIMERIA MINISTERIULŪ DE RESBEL.

Calea Mogoșoiei No. 11.

1865.

HĂJDEŪ.

ÓMENIŪ MARĪ AĪ ROMÂNIEI.

IONŪ-VODĂ CELLŪ CUMPLITŪ.

10.

V.

JONŪ VODĀ CELLŪ CUMPLITŪ

*in momentulă ultimulă atacă în bătălliuă della Cahulă
(11 Juniu 1874.)*

ÓMENII MARII AÍ ROMÂNIEI.

IONŪ-VODĂ CELLŪ CUMPLITŪ:

AVENTURELE, DOMNIA, RESBELLELE, MÓRTEA LUÍ; ROLLULŪ SEŪ IN ISTORIA UNIVERSALĂ ŞI ÎN VIÊTA POPORULŪ ROMÂNŪ.

(1572—1574)

Cu unŷ portretŷ, trei planuri de bătăliă, uă cartă militară, unŷ desemnŷ de atacŷ, duo genealogie, uă gravură de costumŷ şi duo fac-simile.

DE

B. PETRICEICU-HĂJDEŪ.

Ainsi d'un peuple entier je feuilletais
l'histoire!

Livre fatal de deuil, de grandeur, de
victoire...

Astŷ-felŷ resfoiamŷ istoria unŷf poporŷ
intregŷ: carte fatală de doliŷ, de mărire,
de victoriă!

Victor Hugo; Oda *Ubi defuit orbis*.

BUCURESCI.

IMPRIMERIA MINISTERIULŪ DE RESBEL.

Calea Mogoşoei No. 11.

1865.

Domnului Nicolae Crezzulesco,
înființătorului Conferințelor Științifice, în care fu citită
prima schiță a acestei opere;

Domnului Mihailu Cogălnicenu,
fundatorului elementului popular în istoria noastră;

Domnului Cesaru Bolliacū,
Ercule al lui prozei române;

Domnului Alessandru Odobesco,
fruntașului științei arheologice în România;

Fraților Golești,
descendenți din frații Golești, celebrați în această scriere;

Domnului Papiu-Ilarianu,
infatigabilului collector de rarități bibliografice

dedică

autorul.

PREFACIA.

Istoricul este un uvrier și un artist totu-d'ua-dată.

Ca uvrier, ellu adună; ca artist, ellu dă brutei materie acea sublimă espression, care face că statuele lui Canova sêu curțile Alhambrei nu sunt din pétră, că Madonna lui Rafael nu este uă pânză sêu uă scândură imbuibată de nesce sucuri vegetale.

Sculptorul, pictorul, arhitectul sunt numai artiști: eî lassu vulgului sarcina provisiunii.

Istoricul, din contra, ellu singuru stringe, singuru scôte petre, țesse pânză, taiă scândură, ferbe culori; și apoi totu ellu singuru sculpă, edifică, pinge!

De aceia sunt destui sculptori, destui arhitecți, destui pictori; de aceia sunt pré-puțini istorici.

Unii grămădescu, fără a avé geniul de a crea; cei mai mulți creă, fără să fi avutu rebdarea de a grămădi.

Unii facu temeliă fără edificiu, alții facu edificiu fără temeliă.

La Români, amă veđutū pe neobositul Șincaiu colindându cu desage pe spate. pentru a cullege unū chaosū de petice, bune și relle, prețiose și netrebnice

Am veđutū pe atăția „Bolintineni“ clădindū mereū pompóse palaturi în aerū

Bălcesco. numai neuitatul Bălcesco, fu unū adeveratū istoricū, unū adeveratū uvrierū și artistū allū nos-

tru; dar vai! mórtea illū secerâ tocmai atunce, cândū crisallida deveni fluturū.

Pe cândū toți imberbiū din gīuru-ne se laudū a fi *ascultatū* pe ilustrațiunile profesorale dela Berlin și dela Paris, fie-ne permisū nouē a avé uă mândriă multū mai modestă: noi amū *auđitū* pe Bălcesco.

Mai ântăiū de tóte, în cūrsū de mai mulți anni ingropându-mē in bibliotece și archive străine și naționale, strinsei în sudórea feței grămeđi de materialū, în legătură directă și indirectă cu obiectulū acesteī cārtecelle.

Apoi suppusei indigesta provisiune la trei scalpeluri de artă: critică, perspectivă și coloritū.

Scopulū criticeī este de a desmormenta adevărulū.

Astū-feliū, mă decisei uă dată pentru totū-d'a-una a nu mă basa decâtū numai pe izvóre, adecă pe mărturie contimpurene, adessea ocularie, limpeđite prin confrunțațiuni și prin analise.

Nu vē voiū offeri nici uă assertiūue, pe care să n'o justifice uă notă în josulū paginei; iar déca citațiunea arū fi pré-lungă pentru a puté încăpé acollo, căutați-o mai la valle: în Desvoltări analitice séu în textulū Pieselorū documentale.

Perspectiva se cupprinde întru a despune tóte părțile întregulū așa, încătū să nu vē întimpine lacune esențiale allătura cu detallie superflue; nemicū să nu fie de prisosū, nemicū să nu fie descusutū; celle importante să reéssă în relievū pe primulū planū, celle secundarie să se umbréscă pe planulū allū duoilea, celle accessórie abia să mijéscă mai încollo

Tacloulū cată să aibe unū *fondū* séu *cerū*: la începutulū opereī, schițărămū în câte-va cuvinte generale starea Europeī de atunci.

Apoi appare figura cea curatū românéscă a eroulū;

șovăesce din depărtare, crește și se caracterisază din ce în ce mai bine apropiându-se de țință, aci iew proporțiuni gigantice și perde cumpătul!

Dar priviți-o chiar în pulberea căderii: ea totu încă este multu mai mare, de câtu tremurândii pigmei, ce-î calcă sub-picioru cadavrul!

În fine, cându eroulu nu mai este; spectatorul u măresce cu fiori, cum se prevalle una după alta majestosele creațiuni alle stinsului geniū, pôn' ce unu funestu întunericu infășură totu orizontul.

Maî remâne uă speranță: învierea morților!

Atari fură principiile critice și alle perspectivei noastre: judecăți inși-vē, decă amū fostu în stare séu, maî bine, decă avui norocū de a le ținé credință!

Încătū priivesce coloritulū, scimū atăta, că ânima simția în adênculū seū ceia ce sciea condeiulū; iar cându ânima simte, condeiulū devine scurtū, laconicū, iute ca băttăiele pulsului

28 Februarū 1865.

INTRODUȚIUNE.

Europa în septima decadă a secolului XVI.

Propter illa quae aliquid significant, etiam ea quae nihil significant attexuntur: solo enim vomere terra proscinditur, sed ut hoc fieri possit, etiam caetera aratri membra sunt necessaria.

În favórea punctului principală se mai anină câte ce-va accessoriu, precum tóte părțile plugului sunt neapperate, deși numai ferrulă cellă lungă servesce a brăzdui pământulă.

St. Augustină; *De Civ. Dei*; XVI. 2.

§ 1.

Guizot, în studiul său asupra lui Shakespeare, începe povestirea prin uă lungă digressiune despre Adam și Eva.

Suntemū mai discreți: scriendū istoria lui Ionū-vodă, ne mărginimū a arrunca mai ânteiū uă răpede cătătură numai asupra Europei și numai în momentul precisū.

După ce astū-feliū ne vomū fi familiarisatū cu organismul mașinei întrege, ne va fi lesne apoi a înțellege acea mică parte din ea, ce ne preocupă în speciă.

§ 2.

Spania adjunsese pentru uă clipă a fi Statulū cellū mai puternicū de pe continentulū europeū.

Sub sceptrulū monarculū dela Madrid se grupaseră tóte provinciile mauresce, castillane și arragonese, Portugalia, Sicilia, Sardinia, Neapole, Neerlandele și America.

Nici unū principe nu posseda unū teritoriū atâtū de întinsū; nici unū principe nu priimīa unū venitū atâtū de colossalū; nici unū principe nu avea nesce generalī atâtū de abili

Și cine óre fu acellū fericitū păstorū allū popórelorū ?
Fiulū marelū Carolū V, miculū Filippū II.

Prin duo peccate mortale ellū sfermâ pentru totū-d'a-

una pedestallul mării spaniole: prin fanatismul religios și prin urra democrației.

Neerlandele erau protestante și autonome; Filipp II aședă in elle uă inquisițiune contra dușmanilor catolicismului și uă spendurătoria contra dușmanilor absolutismului; Neerlandeșii rădicară stégul revoltei și Filippă perdu pe cei mai industrioși și cei mai culți dintre supușii sei.

Anglia era reformată și constituțională; Filipp II se porni s'o strivescă prin forța brută și perdu in luptă totă marina Spaniei.

În Franța creștea partitul ughenoților; Filipp II cheltuse milioane pentru a aduce estermiatiunea lor și, drept rezultat, vedu încoronându-se acolo un princip e ughenot: Enric IV.

În fine, ellu muri desprețuit de toți, póte chiar de sine însuși: lăssându financele secate, armata demoralisată, teritoriul desmembrat, națiunea officată

§ 3.

Imperatul Germaniei fu Maximilian II.

Era una din acelle figure flegmatice, atât de ereditarie pe tronul austriac, încât le-ai pute crede că sunt una și aceiași persónă nemuritoare, ca Dalai lama din Tibet.

Tributară allu Porței Ottomane, bătut de uă mână de Poloni, infruntat de un prințșor din Transilvania, ellu nu sciu să merite nici chiar devisa cea de furcă a dinastiei habsburgice: „Alții combattu; tu te căsătorești, „fericito Austriă! alții dobîndesc regate prin sabiă, tu „prin zestre!“

§ 4.

In Franța domnia regele Carolă IX.

Greșescă: ellă nu domnia.

Domnia mumă-sea Caterina Medici; domnia ducele de Guise; domnia principele de Condé; domnia papa; domnia Calvină; domnia tótă lumea *... affară de regele Carolă IX.

Ună singură evenimentă, de genulă acelluia prin care se illustrase óre cândă Ierostrată, face să trăescă in istoriă numele acestui somnorosă Neronă.

Cine óre nu se infioră, numai cândă i se pare că aude cuvântulă "La Sainte-Barthélemy," ?

In ęece rânduri Carolă IX se arruncase in brațele partitului papistașă allă Guisiloră și iar in ęece rânduri intinsese uă mână de infrățire partitului calvină allă lui Condé; in ęece rânduri se silise a scutara tirannia maternă a Caterinei Medici și iar in ęece rânduri sărutase lanțurile ce-lă sugrumașă; pone ce intr'ua ęi, vreă să ęică intr'ua nópte, desperată de consciința nullitățif selle, ellă se hotără a dovedi lumii ce póte ună rege: 30,000 de Francesi fură măcellați prin cea mai măřsavă trădare!

Se ęice — orróre! — cum că insuși principele ară fi uccisă vr'ua căři-va cu propria sea mână!

Peste puțină, ellă muri in vërsta de 24 de anni: jucăria partiteloră, callău allă suppușiloră sei, enigmă pentru posteritate!

§ 5.

Ună frate allă acestui Carolă IX fu allesă rege in Polonia, arruncată de currëndă in anarchiă prin mórtea lui Sigismundă-Augustă.

Reposatul principe fusese sficios: tremura de Turci, tremura de Moscoviți, tremura de Tătari; dar se distinse prin prudența administrațiunii, prin protecțiunea literelor, prin uă toleranță religioasă nepilduită in celle-lalte State catolice.

Noul rege tremura și ellu de Turci, de Moscoviți, de Tătari; dar pe lângă astea, mai adause uă supremă incapacitate administrativă, unu superbū desprețu pentru litteratura națională, uă urră fanatică pentru totu ce nu era sancționatū de scaunulū apostolicū de la Roma. . . .

Enricū de Valois adduse in Polonia moda hañnelorū scurte și a danțurilorū parisiene: atăta!

§ 6.

Moscovia era uă immensă pădure, prin care sălta uă fiéră selbatecă, numită Ivan cellū Gróznicū.

Porecla de Gróznicū e pré mólle pentru a caracteriza pre acestū curiosū principe: era mai bine a se dice „Ivan cellū Nebunū.“

Urcatū pe trouū in etatea de 4 anni, sub tutela unei mume desfrēnate; de 'ntăiū insultatū de amanții țarinei, apoi corruptū de lingușitorii puterii; născutū cu uă ânimă impressionabilă, inveninatū prin aerulū ce-lū respirase din légēnū, rănitū de unii și zadăritū de alții; nu e de mirare, déca ellū își perdu mințile.

Șahulū Persiei îi trimisese in darū unū elefantū: țarulū îllu tăiă in bucăți, fiindū că bietulū animalū nu vru să stea in genuchi de 'naintea majestății moscovite.

Espirândū pe patulū morții, ellū cugeta . . . cum să violeze pe noru-sa.

Aceste duo esemple sunt de adjunsū.

Cu tóte astea, ellū smeri pe Poloni, pe Suedi, pe

Tătari; deveni spaîma Ottomanilor, lăți hotarele țerei sélle . . . dar cum? prin devotamentul cellă bestială allă Moscoviților, pe cari fî biciuia fără ca ei să oboséscă de a se gudura cu umilință, lingêndu călcăiele stăpânului!

Ellă - insuși, nici uă dată nemine nu-lă veđu măcară in apropierea unui câmpă de băttăllia!

§ 7.

Dela Muscală trecemă la Turcū.

Marele Solimană, principe demnă de apoteosă, nu mai era: fî urmâ fiu-seă Selimă.

Ellă făcu câte-va cuceriri; dar victoriile sélle, ca și acelle moscovite, erau uă consecuență a forței naționale interne, nu a genului princiară.

Selimă, totă ca Ivan, nu sciea ce este uă băttăllia.

Administrațiunea se afla pe mânele vizirului și alle unui favorită Ovreă!

Sultanulă nu eșia din haremă, inchinândă mereă frumșeteloră circasiane cupe cu vină de Malvasia!

In cronicile turce ellă este cunoscută sub porecla de „cellă Bețivă.“

§ 8.

Italia, intru cătă nu o cotropiră armele spaniôle, asculta pe ună popă și pe ună neguțitoră: Roma și Veneția.

Dar papatulă deveni abia uă slabă umbră a trecutei sélle măriră: rațiunea își redobîndi uă mare parte din terrenulă ce-î usurpase superstițiunea; Luther sgudui ponă in fundamente tronulă Hildebrandiloră; mai tótă Germania, Anglia, gîmetatea Franței, gîmetatea Poloniei, imbrățișară lumina protestantismului, și numai Spania mai

XX

remănea neclintită în orbulă seă devotamentă cătră papuşeria catolică.

Ne mai putëndă a dicta legi lumii, papa Gregoriă XIII reforma calendarulă.

Veneţia de demulă nu mai era dictatricea comercială a Europei: descoperirea lui Vasco di Gama şi acea a lui Columb strămutară sceptrulă măriloră în mâna Spanioliloră şi a Portughesiloră.

Acum ea priimi uă nouă şi terribilă lovire: Turcii cupprinseră Chipurulă şi Cicladele.

Căderea Veneţiei nu se pôte attribui necapacităţii ună monarcă, căci era uă republică aristocratică; dar e cu atătă mai tristă că între mulţimea capeteloră, ce o cărmuiau. nu-şi rădică fruntea nici ună capă!

§ 9.

La barriera oppusă a Europei, în Svedia şi Danemarca, două regi încinseră uă luptă de determinăţiune.

Pentru ce?

Pentru că fie-care din ei pretindea să pörte pe sigiliulă una şi aceiaşi emblemă!

Energica naţiune scandinavă cădu în copilăriă!

§ 10.

E ciudată a dice, că fu ună momentă, în care singurulă principe adevărată mare, din căţi condusău atunci poporele cele mai civilizate seă cele mai puternice alle Europei, era uă femeie... uă bastardă!

Regina Elisabeta înflori marina, commerciulă, litteratura Angliei.

Regina Elisabeta sfermă colossulă spaniolă.

Regina Elisabeta sdrobi idolatria papistaşă.
Regina Elisabeta fundâ *Unirea* britanică...

§ 11.

Acesta e inventarul capetelor coronate in momentul ce ne ocupă.

In Spania, in Anglia, in Germania, in Italia, in Suedia, in Danemarca, in Polonia, in Russia, in Turcia.... vedem scepturile mănuite de popi, de copii, de zero, de nebuni, de beţivi sêu de muieri.

Toceai atunci, intr'ua ţerrişoră română, appare un principe, pe care numai cea mai négră trădare illu putu opri de a nu da uă altă faţă Europei, fundându pe tronul Bisantei un nou imperiu latinu.

Un mare administrator!

Un mare politic!

Un mare general!

Singurul om in totă Europa, carele, in loc de a lăssa pe preuţi să facă victime, făcea victime din preuţi!

Singurul om in totă Europa, carele ghici secretul democraţiei!

Singurul om in totă Europa, carele merita coróna!

IONŮ-VODĚ CELLŮ CUMPLITŮ.

I.

AVENTURIERULU.

Elefantul, orî-cătŭ de june, se face respectatŭ de cŃi-l'alŃi locutori ai codrului. Șerpele din Ńiua nasterii ameninŃă cu veniuulŭ acului seŭ. Regiŭ, din lŃgŃnŭ, iŃi simtŭ puterea innăscută de a cărmi nŃmulŭ omenescŭ....

CALIDASA; drama *Vicrama* Ńi
Urvasi.

§ 1.

După Stetanū cellū Mare domni fiū-seū Bogdanū cellū Chiorū; după Bogdanū cellū Chiorū fiū-seū Stefanū cellū Tênerū; carele murindū fără urmași, de aci înainte se jôcă pe scena istoriei moldovene uă lungă tragedia de lupte între felioriți copii naturali, eșiți din trupina domnescă.

§ 2.

Eraū mulți acei copii naturali! eraū mulți, căci Româniū, strămutați din Italia și așezați în Dacia deja în epoca decăderii anticei moralități romane, addusseră cu sine din prima patriă nesce idee ciudate assupra legământului căsătoriei; nesce idee, pe cari nu le putu stărpi în țerra noastră lumina creștinismului, și cari apoi, firesce, deveniră cu atâtū mai țepene, cu câtū mai multū le înrădecinase deprinderea și mersul timpului.

În imperiulū romanū din țillele lui Traianū familia devenise uă jucăria.

Maritağıulū perdu cu totulū primitivulū caracterū sacru și solemnelū. ce lū distingea sub republica romană, și adjunse a fi uă însoțire *per usum*: așa illū numescū legile imperiale.

„Era uă simplă invoelă din ambe părțile, lipsită de

„ori-ce consecrațiune civilă s'eu religioasă, și prin care nici unulul dintre soți nu se credea indatoratū într'unul modū „seriosū.“¹⁾

Inse, ceia ce-și permițeau toți Români, fălindu-se cu origina lorū din desfrēnata Romā imperială, trebuia să fi fostū permisū de dece, de uā sută de ori mai multū Romānilorū cellorū cu forța in mână: pe cândū unui simplu terranū i se dedit facultatea de a schimba femeia peste femeia, cununându se in tōte țillele, cu aceia numai ca pentru fie-care nou divorciū să plătēscă vistieriei summa de 12 bani²⁾; totū atunce vē puteți inchipui s'eu, mai bine, nu vē puteți inchipui, câtū de intinsă cată să fi fostū latitudinea principilorū romāni in privința maritagiului!

Unū din ei, bună-ōră Stefanū cellū Mare, avurā cātē cincī s'eu șēsse femeie legitime, — celle nelegitime nu se mai numerū, — imitându ast-feliu pe famosulū strābuñ Mecenatē, despre carele moralistulū romanū dicea: „s'a insuratū in uā miā de rēnduri!“³⁾

Unde demoralisațiunea națională se pogōrā la uā asemenea trēptă, acollo arū fi fostū comicū de a mai căuta māriginiri legale contra copiilorū nelegali, cariū formaū ca și majoritatea poporului: e de mirare numai, cum de mai ființaū ōmeni cununați, dupā ce rezultatele cununii per-

1) Schmidt; *Essai historique sur la société civile dans le monde romain* (Strasbourg, 1863, in-8); p. 36: „C'était un simple consentement mutuel, sans aucune „consécration ni civile ni religieuse, et par lequel ni l'un ni l'autre des époux ne „se croyait sérieusement engagé.“

2) Gratiani; *De Ioanne Heraclide Despota Vallachorum principe* (Varsoviae, 1759, in-8); p. 21: „Matrimonia viri vel minimis de causis saepe solvunt „remisso uxori nuncio pensisque fisco duodecim denariis.“ Autorulū visitase hotarele Moldovei către 1565. — Verancsics; *Oesszes munkai, kozli Szalay* (Pest, 1857, in-8); p. 83: „Licet enim eis omnibus communiter et duas et tres uxores „habere, nobilibus ac potioribus etiam plures; vaivodis vero quot volunt, liberum „est.“ Autorulū cunoscuse in persōnă pe Petru Rareșū.

3) Seneca; *Epistola CXIV*: „qui uxorem millies duxit.“

duseră ori-ce felu de prestigiū, posteritatea din flori devenindū de uă potrivă în drepturi cu acea din biserică, ba încă de celle mai multe ori nelegitimitatea aşedându-se cu mândriă pe tronulū ţerei!

§ 3.

Ştefanū cellū Mare, Bogdanū cellū Chiorū, Ştefanū cellū Têner, fie-care din ei n'a trecut cu vederea de a lăsa din parte-î mai mulţi copii naturali, arruncaţi prin bordeiele pescarilorū, prin prăvăliile neguŃitorilorū, ba pone Ńi prin pădurile celle nestrăbătute alle Basarabiei, unde locuiaū celebrii prin vitejia lorū codreni Ńi nu mai puŃinū celebrele prin frumuseŃea lorū codrence.

Trei din acei „spurii“ — cum îi număiaū vechii Romani, — implură unū semi-secolū din istoria Moldovei.

Ştefanū cellū Mare uitase in lume unū bastardū, pe Petru Rareşū, carele, deja intr'uă vêrstă inaintată, mai bine de 20 de anni după mórtea părintelui seū, apucându domnia, se arretâ unulū din cei mai illustri principî români, iubitū in intrulū ţerei, gróză pentru străini, Ńi muri lăsându fiilorū seî tronulū Moldovei.

Atunci retăcia unū altū bastardū, unū bastardū allū lui Bogdanū cellū Chiorū⁴⁾, Alessandru Lapuşnénuł: formându-şî unū partitū in ţerră Ńi intrându in fruntea unei ostiri străine, ellū uccise pe vêru-seū, fiulū lui Rareşū; zugrumâ pe mătuşă-sea, veduva lui Rareşū⁵⁾; Ńi pe vêră sea, fiia lui Rareşū, Ńi-o luă femeia, zidindū pe te-

4) Documente inedite din *Archiva Statuluî*, din cari unele amū publicatū in a mea *Archiva istorică a României*; nr. 155, 181, etc.

5) *Cronica moldovenescă din 1566*, publicată in Wojcicki; *Biblioteka starozytna pisarzy polskich* (Warszawa, 1844, in-8); t. 6, p. 65: „dal stara zone „Piotra Vojevođy udawic.“ Acestū factū e ommisū in letopisefulū lui Urechia.

melia acestorū monstruosităţi unū nou regimū atătū de sângerosū, încătū contimpurenii illū assemenaū cu allū regelni Dicmedū din anticitate, carele işi hrânîa caii cu carnea ómenilorū.⁶⁾

În totū cursulū domnielorū bastarde a lui Petru Rareşū şi apoi a lui Alesandru Lăpuşnénulū, unū allū treilea bastardū, în aşteptare de a domni şi ellū la rendulū seū, crescea necunoscutū în streinătate: fiulū lui Ştefanū cellū Tênerū din feneia unui Arménū numitū Serbega.

§ 4.

În plecările şi cbiarū în esteriorulū lui Iónū se resfrânse tiparulū părinţilor.

Caracterulū tâtâni-seū cronica ţerrei illū zugrăvesce în următorulū modū: „acestū Ştefanū-vodă cellū Tênerū „întru totū semena cu firea moşu-seū lui Ştefanū-vodă cellū Mare, că la resbóie îi mergea cu norocū că totū „isbîndia, şi lucrulū seū illū sciea a-lū purta, măcarū că „era tênerū de dille, şi era omū mániosū. şi pré lesne versătorū de sânge.“⁷⁾

Vitejia, agerimea minţii şi cruđimea trecură cu moştenire paternă în natura lui Iónū.

Deia mumă-sea, de altă parte, elū căpetâ nă figură cam armenéscă, fétă închisă, pèrū dessū şi negru ca péna corbului; nasū coroétū într'ună formă orientală, întocmai ca nasulū famosulū Attila, dupre câtū illū cunnóscemū de pe monete⁸⁾; nă frunte înaltă, lată în rădecină şi strimtan-

6) L u n i g; *Orationes procerum Europae* (Lipsiae, 1713, in-8); p. 352-6- „Oratio Alberti Lasci ad Milites Polonos, cum eos adversus Alexandrum, Valuchias Principem, in aciem duceret, habita anno 1561“

7) *Letopiseşile*; t. 1, p. 156.

8) *Acta Eruditorum* (Lipsiae, 1720, in-4); p. 215.

du-se în partea superi^oră; frunte frumoasă, dar neromânească).

Poporul, duple naționalitatea mumei, illū numi I^onū Arm^onulū, întocmai precum Alessandru-vodă fu Lăpușn^onū, ca fiiū allū unei Lăpușnece, séū precum Petru-vodă fuse Rareșū, duple porecla mumei s^elle⁹⁾: bastardulū nu are tată.

§ 5.

În 1561, deja în vârsta aproape de patru-^ozeci de ani, străcurați în obscuritate, Ionū ne apare de uă dată, pentru prima o^ră.

Atunci se clătina pe tronū cumplitulū Lăpușn^onū, amenințatū de către unū Iacobū Despota, Serbū, inruditū de pre muierī cu dinastia domnescă.

Era timpū, ca I^onū să-și adducă a minte, cum că și ellū este fiiū de domnū din Moldova, av^ondū drepturi egale cu alle Lăpușn^onului și mai mari de c^otū alle lui Despota.

Ellū începu a da semne de vieță.

Pe cândū Despota curta pe magnatulū Laski, Ionū se adressă către unū altū magnatū, nu mai puținū puternicū, Firlei.

Într'unū statū aristocraticū electivū precum era Polonia, regele era nemicū, magnații erau totū: ei stăpâniau în administraținne, despun^ondū în adunări legislative de voturile cumperate ale numeroșilorū boierinași săraci; ei stăpâniau în armată, conduc^ondū numeroșe stéguri feudale proprii; ei aveau curți alle lorū, rivaliz^ondū cu curtea regală și adesea întrec^ond'o prin splend^ore și

9) *Letopiseșile*; loco supra: „Petru Măjarulū, ce l'au poreclitū Rareș, după numele muerii.”

prin mulțime . . . regele, fiindu unul, se temea de ei, pe cându ei, fiindu mulți, nu se temeau de nimene ¹⁰⁾.

Laski reușise de a introduce pe Despota în Moldova, fugărindu de acolo pe Lăpușnénulă; Firlei, mai puțin în-treprințetor, scăpă ocasiunea de a înnălța pe prietenul seú Iónu; dar ne adjuge de a cunnósce de uă cam dată le-gătura loră amendaror a: magnatul polonă era luteran, partisană aprinsă ală Reformei, capă ală tuturoră protestanțiloră din Polonia ¹¹⁾; și e vederatū că, pentru a puté că-peta grațiele selle, Iónu trebuia să se fi arretându și ellū amicū ală doctrineloră lui Luther.

Acésta fu prima cunnoscută apostasiă a eroului nōstru, carele, în totū cursulū vieței selle, trecea necontentitū de la uă lege la altă, schimbându-le asemenea hănelorū.

§ 6.

Vedëndū molleciunea lui Firlei, Iónu plécă din Polonia și appare în Crimū, refugitū la curtea hanului, unde captivéză simpatia moscenitorului tronului, Mehmed-Calga, pe care cronica tătărăscă ¹²⁾ illū descrie, ca pe unū illustru vitézū.

Toți ómenii cu suffletele mari se inrudescū: aventurierul românū plăcu principelui tatarū.

Hanulū se affla atunci în luptă cu Moscoviții; Meh-

¹⁰⁾ FILON; *Histoire de l'Europe au XVI siècle* (Paris, 1838, in-8); t; 1. p. 439: „Le roi n'était en Pologne que l'instrument de la noblesse. Tandis que „partout ailleurs la royauté, jadis faible et impuissante, s'était élevée par degrés „au-dessus des résistances féodales, la couronne polonaise, autrefois souveraine „et absolue, était insensiblement tombée sous le joug aristocratique.“

¹¹⁾ GRAȚIANI; *De scriptis invita Minerva* (Florentiæ, 1745-6, in-4); t. 2, p. 181: „Firlejus Palatinus Haereticus caputque Haereticorum erat.“

¹²⁾ Publicată în extracto russesci în *Zapiski Odeskago Obschestva Istorii Drev nostei* (Odessa, 1844, in-4); p. 385.

med-Calga conducea ostile tătăresci; pe semne și amicul său Iónu, însoțindu-l în acele expedițiuni, se va fi distinsu prin eroicul sange rece și terribila putere a brațului, cari illu făcură mai în urmă atât de groznicu pe unu câmpu de bătăliă; e mai multu decâtu probabilu; ori-cum să fie, legătura între Mehmed-Calga și Iónu deveni atât de strînsă, încăt, la plecarea lui Iónu din Crimă, Mehmed-Calga îi dede în 1563 uă scrisore către regele polonă Sigismundu Augustu: „te rogă forțe multu să bine-voesci a ține în „grațiile telle pe acestu fiu de domnă din Moldova.“¹³⁾

§ 7.

Polonia era ca și tributariă Tătarilor.

În toți anii regele trimittea hanulu, sub numele de peșcheșu, bani, postavuri, metăssarie, felurite produceri alle manufacturii.

Frica Polonilor era cu atât mai legitimă, că hanulu Devlet-Ghirai își făcuse unu mare nume prin succesele selle militare: Tătarii îi daseră pompôsa poreclă de „Cuceritoriă allă țerrelor.“

Prin urmare, Ionu avea dreptulu de a crede, că re-comendațiunile tătăresci îi voru da roduri.

Zădarnică speranță!

Regele priimi scrisorea, zimbi lui Ionu, dar în locu de a-i da uă ôste, cu care să-și cucerescă tronulu stră-moșescă, ellu i-ară fi respunsă, credemă noi, cam după următorulu tipic: „caută unu magnatū, carele să te du-„că în Moldova, precum Laski dussese pe Despotia; acellu „magnatū lesne va sci să respundă inaintea celorl-l'alți „confrați din adunarea națională; érá la casă, déca

¹³⁾ Obolenski; *Kniga posolskaia W. K. Litovskago s 1545 pe 1572* (Moskva, 1843, in-4) p. 222.

„ne va amenința Turculū, ne vomū scusa, că nu e cul-
 „peșă țerra, nici eū, nici camera, ci e vinovatū unū singurū
 „nobilū, turburătorū de ordinea publică“.

§ 8.

Ionū nu se mai adressă către magnați, căci unulū era Laski, cei-l-alți erau nesce Firlei; ellū nu mai stărui nici pe longă nesce regi tari în vorbe și slabī în fapte, ca Sigismandū Augustū; pentru uă bucată de timpū îi perdemū urmele.... în acelū intervalū uă terribilă tragediă se juca în Moldova: Despota fu resturnatū și ucissū de către un Ștefanū Tomșa; Ștefanū Tomșa fu resturnatū și fugăritū de către Alexandru Lăpușnēnulū, căruia sultanulū bine-voi a-i întorce domnia Moldovei; tōte acestea se petrecură în cursū de câte-va lune.

Cândū sângerosulū Lăpușnēnū se reapeđa pe tronū, de uă dată revedemū pe Ionū; și unde? la Vienna.

§ 9.

Germanii afflāndu-se în necurmātă luptă cu Turcii, imperatulū Maximilianū II se bucură de ocasiunea de a avé la curtea-i un pretendentū românescū, pe care să-lū ținā ca uă schînteiă de revoltă dunārēnă.

Ellū dede lui Ionū unū serviciū în armata austriacă, și-i promise, în gura mare, 7 sēū 8 miie de óste, pentru ca in fruntea lorū să allunge pe Lăpușnēnulū din Moldova.

Erañ numai promissiuni, simple promissiuni, promissiuni curatū nemțesci.

Cu tōte astea, Pōrta Ottomană inepu a se cam ingriji.

Un cēușū fu expeditū la Vienna cu aparenta nego-

ciașuniloră cu Măximiliană, dar mai cu sémă pentru a atrage cum-va la Constantinopole pe periculosulă Ionă.

Céusulă îi descrise perfidia și debilitatea Nemșiloră, cari sciă numai a făgădui și pe cari Turciă îi înfrânseseră în atâtea rëndurî; îi zugrăvi generositatea și puterea sultanului, pentru carele e uă nemică tótă de a da Moldova, ba și de ce țerre ca Moldova, la cellă mai de pe urmă sclavă allă seă; în fine, îi assigură munți de aură din partea Sultanului.

Ionă pățise deja cu creștină în Polonia și avuse a face și cu mahometană în Crimă.

Ellă se increșu în cuvintele céușului, fugi în taină din armata austriacă, trecu Dunărea, și étă-lă în Constantinopole.

§ 10.

Popórele orientale adoră frumuseșea fizică, cu care Mahomet își împoporase paradisulă.

Ionă avea uă statură uriașă, uă constituțiune vênósă, uă infeșare bărbătésă, în care se vedea că ferbe puterea. ¹⁴⁾

Așa déră, figura eroulă nostru produse acum assupra Turciloră effectulă, ce-lă produsese mai 'nainte assupra Tătariloră.

Vizirulă Mehmed-Socoli,— dăce agentulă francesă în raportulă seă către cërtea parisiană — „făcëndă cunos-
„cînșă cu Ionă, illă priimi fórte bine, în așteptare de a-lă
„recommenda sultanulă.“

Dar nu trecu nici uă lună de dille și, cu tótă ami-
cia vizirului, politica Porșei Ottomane ceru depărtarea lui

14) Gorecki; *Descriptio belli Ioniae, Voivodae Valachiae* (Francofurti, 1578, în-8); p. 23: „vir procerae staturae, facie decora, oculis gracilibus quodam-
„modoque minacibus, toto corpore lacertosus, viribus pollens,„

Iónŭ: pe de uă parte, sultanulŭ strîngea osti pentru a merge contra imperatului Maximilianŭ și, prin urmare, avea trebuință de a mîntîni în linisce provinciele Turciei; pe de altă parte, Lăpușnenu, reședatŭ prin oștile turcesci pe tronulŭ Moldovei, se arreta în a duoa sea domniă mai Turcŭ decătŭ Turcii¹⁵⁾ și, prin urmare, avea dreptulŭ de a cere, ca sultanulŭ să nu protege pe unŭ pretendentŭ rivalŭ.

Ionŭ fu trimisŭ la insula Rodosŭ.

§ 11.

Aci, în patria șerpilorŭ și a trandafirilorŭ, cunoscută la Greci sub numele de Makara, adecă țerră fericită; aci, unde fie-care pétră, fie-care pesceră, fie-care colnicŭ, conserva încă próspecte suvenirŭ și urme de eroismulŭ cruciașilorŭ Jerusalemitanŭ; aci Iónŭ petrecu unŭ annŭ și mai bine.

Sultanulŭ Suleiman cellŭ Mare muri in 1566, și-î successe fiu-seŭ Selim II.

Totŭ atunci se auși din Moldova, cumcă Lăpușnenu, pe semne pentru pedépsa crimelorŭ sélle, slăbi în corpŭ, perdu vederile¹⁶⁾, și căđu într'unŭ feliu de copillăriă periodică, mai tristă decătŭ însăși mórtea.

Profitându de aceste ocasiuni, vizirulŭ Mehmed-Socoli, remassŭ la putere, chiâmă din essiliŭ pe amiculŭ seŭ Iónŭ.

§ 12.

Petrecerea lui Ionŭ in Constantinopole, in cursŭ de trei

15) Orzechowski; *Quincunx, to iest Vzor korony Polskiej* (sine loco, 1564, in-8); p 74: „Oto teraz Alexander Voloszyn vygnaniec, ztureczywszy sie voiwie „Voloska ziemie, vykorzeniaiac z niey korzen i tez macice vszystkiego plemenis i narodu Voloskiego, a Tureckim narodem vszystke ziemie Voloska osadzaiac...

16) Okolski; *Orbis Polonus* (Cracoviae, 1641, in-f); t. 2, p. 227: „debilitate „oculorum et corporis consumebatur.“

séu patru anpi, ne presintă date fórte sigure. dar pe cari noi nu le putemă esplica.

Aventurierulă ne apare de uă dată ca millionariu, ca cellă mai avută commerciantă de petre scumpe in capitala Turciei, intunecându prin bogățiile și luxulă seă pe pașale și pe agale!¹⁷⁾

Factulă e totă atătă de certă, precum e certă că d. Torok séu d. Bossel posedă celle mai frumóse și celle mai scumpe case in Bucuresci, de și istoriculă, — pariămă, — nu va fi in stare de a arreta izvorulă acestoră avuție.

In commerciū ne intimpină lucruri esttraordinarie, minuni puțină probabile și, cu tóte astea, fórte adeverate; principiiele de credită, de circulațiune, de concurență, etc. etc., acelle principie, ori-cătă de lărgite, ori-cătă de elastice, totă încă se refusă de a ne limpedi unele mistere: neguțitorulă, ca și popa, pretinde să-lă credemă.

§ 13.

Ună Germană, carele, peste un secol mai in urmă, scrise prima incercare critică asupra vieței eroulă nostru, observă, intre altele: „Ionă deveni domnă din prăvăliașă, pre-„cum in vechime la Romani și Sarmați plugariă se urcă

17) Gorecki; op. cit.; p. 24: „animum ad amplam copiosamque mercaturam excrendam adjecit, cujus magnitudine ac splendore non solum in purpuratorum, qui Bassae, id est capita, vocantur, notitiam pervenit, sed et ipsius Seymi.“—J. C. Bulengerus; *Historiarum sui temporis libri XXX* (Lugduni, 1619, in-f.); p. 141: „cum Ioannes ex antiqua Vaivodarum stirpe Constantinopoli mercaturam faceret, cum eo agunt (Moldavi), ut per Portam purpuratum, cui intimus erat etc.“—De Thou; *Historiarum sui temporis Opera* (Francfurti, 1610, in-f); t. 2, p. 14: „ampla ac nobili mercatura magnam sibi inter Turcas auctoritatem conciliaverat“

„la cărma Statului, seú precum astă-dí în Belgia com-
„merciantii devinú capi ai marinei¹⁸⁾).

Aceste esemple sunt frumoase; dar Ionú ellú însuși, de
sigurú, nu cugetá vr'ua datá de a imita nici pe Romani,
nici pe Sarmați, nici pe Belgí.

Planulú seú era multú mai prosaicú.

Ellú avea inaintea ochilorú probe de ceia ce póte
uá marfá și, mai allesú, uá pétrá scumpá, assupra Porței
Ottomane.

Cu trei-đeci de anni mai 'nainte, dárúindú fiicei sul-
tanului Suleimanú unú simplu gíuvaerú, Petru Rareșú își
redobundise domnia Moldovei¹⁹⁾.

Chiarú in timpulú lui Ionú, unú Ovreú din Portu-
gallia, introducându-se prin mărfuri pe longá sultanulú
Selimú, adjunse de uá datá duce de Naxos²⁰⁾.

Gíuvaergiiú schimbaú unú rubinú pe uá coroná: com-
merciulú plăcu lui Ionú; și, ca să-lú póta essercita și mai
cu succesú, ellú își lăpedâ religiunea pentru a doua órá.

Crescutú in armenismú, luteranisatú apoi de către
Polonulú Firlei, Iónú imbrățișá acum mahometismulú.

§ 11.

Amicú cu vizirulú, cunoscutú cu pușiú ceí mai de
frunte, familiarú cu însuși sultanulú Selim; ellú pândia cu

¹⁸⁾ SCHUEZFLEISCH; *Opera historica antehac separatim edita* (Berolini, 1699, in 4)
p. 710: „Ex mercatore evaderet regulus Valachorum. Olim apud Romanos Sar-
„matasque ab aratro acciti, qui gererent summos magistratus . . . Neque id pro-
„sus insolens putabimus, qui sciamus, extitisse negotiatores apud Belgas, a com-
„merciis maritimis subductos ad clavum navalis rei.“

¹⁹⁾ Relapiunea contimpuréná, publicatá în *Magyar Torténelmi tar* (Pest, 1857
in-8); p. 52:“. . . dandoli in donno doi perle d'orrechia grande come doi peri-
„moscatelli.“

²⁰⁾ HAMMER; *Geschichte des Osmanischen Reiches* (Pest, 1828, in-8); t. 3, p. 563-5.

nerebdare numai prima ocaziune pentru a apuca de multă visatul tronul al Moldovei, unde, după mórtea Lăpuşné-nului, se installă fiul său Bogdan, copilul de 15 ani, despre care cronicarul dice, că iubia două lucruri nenaşionale: glumele şi pe Poloni²¹⁾.

În chipul de neguţător, Iónu cutriera neîncetatul hote-rele ţerei. cândul prin Galiţia, cândul prin Podolia, cândul la Prutul, cândul la Nistru²²⁾.

Unul amicul devotatul şi nedespărţitul, boerul moldo-venescul Ieremia Golia, emigratul încă sub Lăpuşné-nul, illul însoţia şi-î înlesnia înţelegerea cu toţi cei nemulţumitul de domnia lui Bogdan.

Se formă astul-feliul un partitul puternicul, în fruntea cărui-a se pusseră toţi boerii cei mari, şi carele adressă uă plângere către Pórta Ottomană²³⁾.

§ 15.

Sultanul de multul aştepta uă asemenea manifestatiune naşională.

Bogdanul era trădătorul officialul în privinţa Turciei.

În datul după mórtea părintelui său, ellul încheiasse un tractatul cu Polonia, prin care se recunoscea vassalul allul regelui Sigismundul Augustul²⁴⁾, şi de atunci încóce

21) *Letopiseşele*; t. 1, p. 190.

22) *Gorecki*; op. cit.; p. 24.

23) *Letopiseşele*; loco supra: „Aceste lucruri de hulă trăgându-se pone la „urechile vrăjmaşilor la Imperaşa, nu cum era, ci mai pre susul le adăogea..“ *Ist huanffi*; *Regni Hungarici Historia* (Colonia, 168, in-f.); p. 340: „Gra- „vissimis prius criminibus apud Selinum, ac defectione ad Polonos, crudelique „insignium aliquot Turcarum caede obiecta, accusatum (Bogdanum), tacitis con- „siliis conjurarunt.“

24) Actulul întregul e publicatul în Dogiel: *Codex diplomaticus Poloniae* (Vilnae, 1758, in-f.); t. 1, p. 620.

medita numai asupra momentului pentru a înceta de a mai plăti tribut Turciei.

Sultanul, încurcat în luptă cu Veneția, se făcea de uă cam dată că nu scie nemica, temându-se de a mai aprinde un altă resbell în părțile Dunării, la casă deca Moldovenii voră voi a susține pe principele lor.

Când scrișorile boierilor sossiră la Constantinople, cu tânguiră contra lui Bogdan și cerându pe Ión, sultanul se grăbi de a-l trimitte la Moldova.

Turcia totă se mai feriă înse de a-și attrage cum-va ună resbell din partea Poloniei: numirea lui Ión la domnia Moldovei remase secretă, și plecarea-i către Dunăre fu desvulgată a fi pentru treburi commerciale.

Îlă întovăreșă numai uă mică óste seú, mai bine ȓicându, uă caravană de Turci, ca în chip de escortă contra nesigurantei drumurilor.

Trecându prin Tessalia și Bulgaria, Ión mai ademeni în serviciul seú uă sémă de voluntari Serbi, Greci, Bulgari.

Dar în oră-ce casă, forța numerică a armatei selle nu putea întrece cifra de 4 pone la 5 miie de ómeni.

Nici atăția nu-i trebuiau, căci illă chiama țerra!

§ 16.

Când Ion trecea Dunărea, Bogdan cu toți ai se se grăbi de a fugi, scăpându din mâna boierilor, deciși de a-l estrada Turciei.

De la Galați pone la Sucéva nu se veđu ună singură adversar.

La intrare in capitală, illă intimpinară boierii și poporul, acclamându-l, dupe anticul obicei strămoșesc,

„Părinte allū Moldovei“ intocmai precum vechii imperați români se numiau „Patres patriae“. ²⁵⁾)

Acestū mărețū titlu, Moldoveniū illū dedeau acellorū principī, cari veniau să-ī scape de jugulū vre-unui tiranū: Despota illū priimise după allungarea cruntulū Lăpușnéni ²⁶⁾; Ionū illū căpetâ prin surparea nepopolarulū Bogdanū, pe care, precum đisserămū, țerra nu lū putea sufferi din cauza gusturilorū sēlle pentru glume și pentru Poloni.

§ 17.

Pe cândū acestea se petreceau in Moldova, Bogdanū, închiđându-se in cetatea Hotinulū, cerșitoria sprijinulū regelū Sigismundū-Augustū și allū magnațilorū amiī din Polonia.

Regele făcu totū ce putu sērmanulū: trimise uā ambassadā la Pórta-ottomanā; darā ambassadorulū se întórse înapoi fără nici unū rezultatū, affără numai că fuse luatū în risū de către Ionū-vodă ²⁷⁾, carele illū lăssâ să trecā in linisce prin Moldova, după ce mse într'ua au-tiență illū regalase cu uā cătāt irā atātū de furiósă, încātū bietulū diplomatū incepuse a tremura, recunoscēndū, că n'a veđntū uā altā mai înfricoșatā.

25) Veđi moneta lui Ionū-rodă, planșa 2, pe care Seulescu o esplica așa: „Oteț Moldovei, adecă Pater Moldaviae, cā așa s'a proclamatū pe sine Ionū părinte.“ Nu s'a proclamatū, ci fu ac-lamatū, precum urmăzā din descripțiunea priimiri, ce se făcuse in Moldova, veđi in Lasicki, *De ingressu Polonorum in Valachiam cum Bogdano Voivoda* (ad calcem Goreckii); p. 428: „cui obviam priimates profecti, salutatumque reverenter etc.“ — Cf. Bollaicū; *Collegere de multis articolū* (Bucuresci, 1861, in 8); p. 88.

26) Bollaicū; *Daco-Romane*, nr. 112 și 113, inscripțiunea monetei lui Despota: „Heraclidis Despotae Patris Patriae“, ceia ce se esplicā prin Sommer; *Vita Jacobi Despotae Moldavorum Reguli* (Vitebergae, 1587, in-4): p. 16: „e servitute „in libertatem vocari sibi videbatur (gens Moldaviae)“.

27) Lunga descripțiune a acestei audiențe, la care a assistat însuși Paprocki, veđi in alui *Herby rycerstwa polskiego* (Kracov, 1584 in-4) p. 234-35.

În adevăr, eroul nostru avea nesce ochi mici și negri, în cari se restrângeau cu ușă deosebită energie și răpediciune toate pasiunile și toate mișcările sufletului: în momente de mulțumire prin espressionea cea mai simpatică; în momente de mânie, se implău de sânge, fulgerându din umbra unor stuffose sprincene, ce se imbinău, sburlite prin convulsiva acțiune a nervelor²⁸⁾.

Magnații, cuscri ai lui Bogdan, isprăviră ce va mai mult decât regele. Cu vai cu chiu, cum se dice, ei reușiră a aduna ca la 3,000 de luptători alleși, unul ca altul, tot junii din familiile cele mai illustre alle Poloniei.

§ 18.

Pe longă stăpânirea Hotinului, celei mai puternice forterețe a țerei, și pe longă adjutorie polone, B glan, ca toți principii destronați, mai numera vr'ua căți-va partisanii între boierii.

Pentru a se feri de dușmanii casnici, Ionu-vodă îi puse pe toți sub sabie.

Aristocrația se înfioră, vedându în mâna Țigunilor, cari essercitau în România professiunea de cal ei, pe boierii cei mai de frunte, pe stâlpii nobilimii, mai cu sémă pe betrânul Ionașcu Zbiera²⁹⁾, mare vornic al țerei de

28) Scrierea mea *Filosofia portretului lui Tepeșu* (București, 1864, în-16), p. 20-21: „e de adjunsu de a alătura, de pildă, portretul lui Ionu vodă cel din Rum-
plitu (1572-74) de pe moneta lui cu acellu făcutu guaccio într'un forțat
„mai mare, pe pergamenă, și care se atla la mine. Pe moneta loiu e linisitu; sprin-
cencelul, bine conformate, vedeseu na fumobă int lligență, ș' nimeni nu' multu.
„Pe pergamenă, ellu e furiosu, ellu trage sabia din tóă: sprincenelul s' u stras
„pe duă parte d'issupra radăcinei nasului și au rădicatū în s'isu cap t le o puse,
„ca arip le unu vultura. Aci plecarile morale alle lui Ionu slanu i a citi chiaru
„numai de pe sprincene.“—Gorecki; op. cit; p. 24: „oculis gracilibus, quodam-
„modoque minacibus.“

29) *Letopiseșile*; t. I. p. 191.

josu și dintr'unu nĕmŭ de celle mai antice alle Moldovei.³⁰⁾

Capulŭ seŭ se rostogoli la piciorĕle gâd-luĭ tocmai în ziua Pascelorŭ.

† Ionŭ-vodă vru să arrete, că nu pôte fi scutĕla serbătoreĭ pentru a pedepsi orĭ-ce amenință siguranța Statuluĭ.

‡ Țĕrra mai ânteiu de tôte . . Pascele mai pe urmă!³¹⁾.

§ 19.

† Noulŭ vornicŭ de țĕrra de josŭ, Dumbravă, era de nĕmŭ micŭ, dar avea uă ânimă mare.

Ionŭ-vodă illŭ însărcinâ de a respinge invasiunea polonă³²⁾.

Instrucțiunea, ce-ĭ dede Domnulŭ cu acĕstă ocasiune, ne adduce a-minte principiulŭ marelui Scipionŭ: „Lassă dușmanuluĭ nu numai mijloculŭ de a fugi, ci în-ă însuți înlesnesce ĭ callea.“

Dumbravă avea vr'ua 6,000 de ostași alleși, din districtele țĕrrei de josŭ, Soroca, Orheiŭ, Fălciŭn, din vechime renumite, ca celle mai belliose în Moldovă³³⁾; către cari se mai adause unŭ contingențŭ de Turci bes-sarabiani, veniți, după cererea lui Ionŭ-vodă, sub comanda sangiaculuĭ de Ak-kerman³⁴⁾

Cu a ari oști era lesne de a sfârĭma pe cei 3,000 de Poloui, azardați într'ua țĕrră străină și antipatică; dar dom-

30) *Archiva istorică a României*; t. I. nr. 92 etc

31) Pentru pedepse în ziua Pascelorŭ cf. Photi 15; *Nomocanon, interpretis Agylaeo* (Lutinae Paris. 1715, în 4); p. 145 (de sepulchrorum violatoribus), p. 150 (de virginum raptoribus) etc. Numai patria e uirată!

32) Lasieki; op. cit; p. 133: „d'etor Dambrova“.

33) Cantimir; *Beschreibung der Moldau* (Frankfurt, 1771, în 8); p. 287-8: „Die Einwohner der untern Moldau sind bessere Soldaten und auch wildere Leute, als die ubrigen.“

34) Heidenstein; *Rerum polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti lib. XII* (Francofurti, 1672, in-f) p. 3. „aliqui etiam Turcae ac sendziakus se conjunxerant.“

nulă Moldovei nu avea nici unŭ zorŭ de a-și atrage urra unŭ puternicŭ regatŭ invecinatŭ, a cĂruŭ amiciĂ, din contra, ellŭ prevedea deja cĂ-i va putĂ servi la unŭ timpŭ de nevoieĂ.

Ast-feliŭ, DumbravĂ priimise ordinulŭ de a cruța pe dușmani.

§ 20.

Polonii trecurĂ Nistrulŭ mai susŭ de Hotinŭ și începurĂ a se pogorî spre Prutŭ, trecĂndŭ prin famosulŭ codru dela Cozminŭ³⁵).

Unŭ codru terribilŭ!

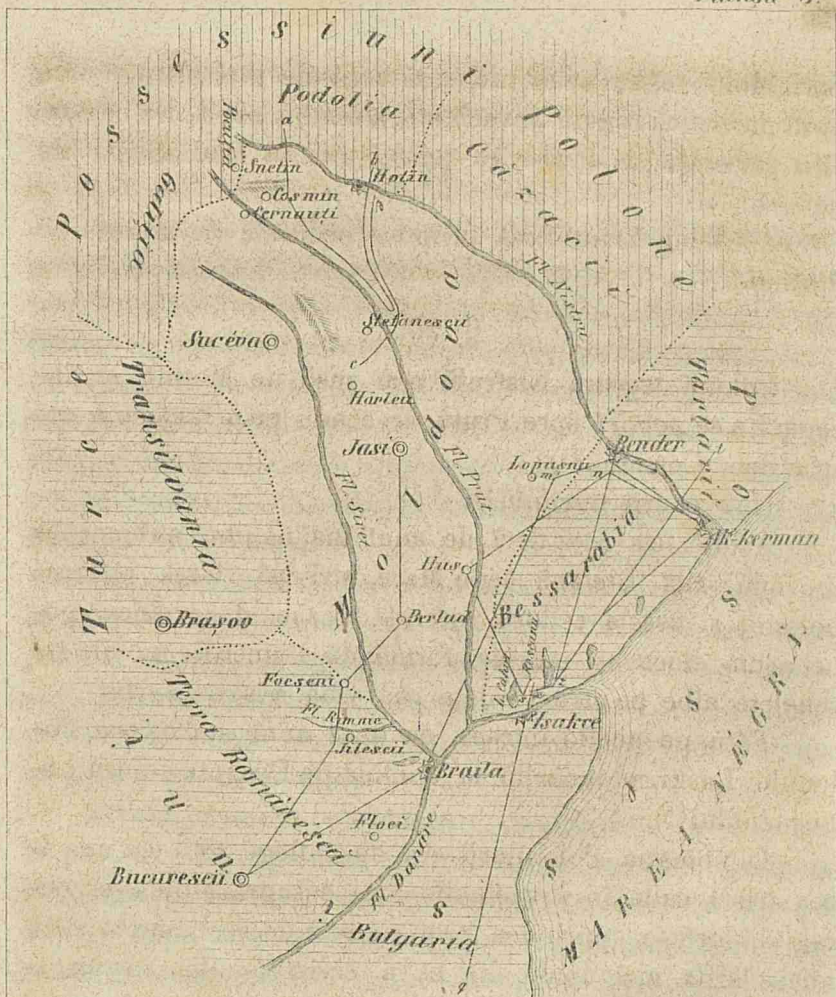
Acollo, cu optŭ decii de anni mai'nainte, strĂmoșulŭ lui Ionŭ-vodĂ, Stefanŭ cellŭ Mare, strivise flĂrea armatei polone; și őssele cellorŭ secerați în acea ți remĂneau pone acum elocuenți marturi, formĂndŭ numeroșe movile de schelete albe pe'ntre verdĂța cea viuĂ a ărborilorŭ.

Totŭ pe acolo intrase, cu ęece anni mai'nainte, Polonulŭ Laski, adducĂndŭ la domniĂ pe Despota contra LăpușĂnelui³⁶).

Diplomația Polonilorŭ era de a allege totŭ-d'a una aceea tristĂ calle în invasiunile lorŭ assupra Moldovei: curagiulŭ lorŭ se aprindea priu simțulŭ de resbunare; caci nu se affla nici unulŭ din ei, a cĂruŭ familiĂ sĂ nu fi

35) Lasiecki; op. cit; p. 133. „per silvam faginam, quae quondam ab incolis „callide succisa, nostris pernicioŭa fuit, ad Prutum amnem pervenere; unde misso „Pilivskio centurione cum Bogdani famulis, ut Chocimo tormenta bellica ad- „velerent.“

36). Guagnini; *Rerum polonicarum tomŭ tres* (Francofurti, 1584, in-8); t. I. p. 117: „ubi adhuc signa huius cladis infelicis ossa videlicet albenria in lac silva „ipsemet vidi, cum magnificus dominus a Lasko Despotam II - tunc in occu „panda Valachia iuaret, in cuius castris ego peditum praefectus tui, anno domini „1562 “ Deși cartea fu cunoscută, totuși passagiulŭ scĂpă, nu sciŭ cum, din vedere a istoricilorŭ noștri.

Teatrul războierilor lui Jonu-vodă 1572-74.

Linia *ab* arată mișcarea ostii polone în 1572.

Linia *cd* mișcarea armatei Dumbrava, gonindă pe Poloni.

Linia între Iași, Berlad, Focșeni, Jilovești, București, Braiła, punctul *m*, Bender, Akkerman, punctul *n*, Hus, punctul *s*, și Rosecani - mișcările lui Jonu-vodă contra Știntenilor și Tavelorilor în 1574.

Linia *qx* mișcarea beglerbecilor.

Liniele convergenți dela Bender, dela punctul *t*, și dela Akkerman spre puncturile *z* și *z'* - mersul și sangaviștii și alții Tătărilor la întâlnirea beglerbecilor.

plânsu vre-uă victimă, unū tată, unū bunicū, între cei căduți din mâna marelui Stefanū!

§ 21.

În capul Polonilor se afla Mielecki, cellū mai bună generalū allū lorū de atunce³⁷⁾, pe care, cu căte-va lune mai în urmă, ei cătū p'aci erau să și'lū allégă de rege, numai în favorulū strălucitelorū selle merite personale.

Lipsiū de artilerie³⁸⁾, ellū trimise la Hotinū de adduse tôte tunurile cetății, și apoi păși la valle pe țermulū Prutului pone în dreptulū Stefănescilorū, adecă pe aceiași liniă cu Suceva, țellulū seū, în limbagiulū militarū, punctulū obiectivū allū invasiunii.

Aci vorniculū Ionașcu Zbiera, să mai fi trăitū, era să unescă oatea moldovenă din țerra de josū cu acea polonă, și apoi să mērgă cu toții assupra lui Ionū vodă.

Mórtea trădătorului, de carea Mielecki se ins-iiintă pré târdu, dărmă planulū dușmanilorū: în locū de Zbiera ei găsiră pe Dumbravă.

Avant posturile moldovene, împrăștiate pe ambele țermuri alle fluviului, se retrăgeau mereū de'naintea Polonilor și, în fine, trecură Prutulū, în speranță de a-i attrage după sine assupra corpului armatei moldovene, ascunsū în nesce păduri nestrăbătute mai susū de Hărlēu: acollo dușmanulū arū fi fostū silitū de a depune armele chiarū făiă versare de sânge.

Polonii înțelesēră greșella și, infiorați de suvenirea infernală a codrilorū Moldovei, începură a da dosū pe uă calle mai scurtă, dreptū spre Hotinū.

Atunci Dumbravă se puse a-i urmări, superându i din

37) Starowolski, *Sarmatiae bellatores* (Coloniae, 1631, in-4); § CVIII.

38) Zubrzycki; *Kronika miasta Lwowa* (Lwów, 1844, in-8); p. 194.

cândă în cândă prin jucăria unor mîce atacuri de avangardă, în care ellă ținea inadinsă totă pe Turci³⁹⁾, pentru ca se dea a înțellege, încatū priivesce pe însiși Moldovenii, că ei ară fi bucuroși de a nu a avé dușmăniă cu regatū ũ polonū.

În acestū modū, adjungēndū pone la Nistru, Mielecki se rădemă de cetatea Hotinului.

Dumbravă se opri și ellă.

Posițiunea inemicilorū devenia din ce în ce mai critică: ei nu puteau a se închi-de în fortereță, unde caii lorū ară fi peritū de fόμε; nu puteau furragia, din cauza exploratorilorū lui Dumbravă, ce-i pândia în tôte unghiurile; nu puteau a se întorce în Polonia, căci Nistrulū se affla tocmai atunci în periodulū seū de crescere. . .

Strinși in kinge, bieții fugari se adressară cu rugăminți către e pulū contingentului turcū, cerēndū permisînnea de a se retrage în Polonia și jurāndu-i de a nu se mai vēfi în trebele Moldovei.

Póte să fi fostū și bani la miș-locū: orientaliī, începēndū de la sultanū și pone la ultimulū dervișū, nu facū nemicū fără daruri.

O i-cum să fie, sangiaculū de Ak-kerman se dede ou óstea i în laturi.

Dumbravă, credinciosū politiceī lui Ionū-vodă, făcea chipū că impușcă în dușmani; dar în realitate glonții al-lunecau totū d'assupra capetelorū.

In eursă de oinei țille, Polonii abia putură opera trecerea furlosului fluviū; și cândă se vedură, în fine, pe țermulū oppusū, ei se fagenuchiară și mulțumiră lui D-đeu.

39) HEIDENSTEIN; loca cit: „a nostris aliquot cum Turcia doguataum fuisset“.

§ 22.

„Evenementele se repetă,“ — disse marele Shakespeare⁴⁰⁾

În zilele noastre, Moldova priivi rennoindu-se tă altă încercare polonă sora-gemenă cu acea din timpii lui Ionu-vodă; cu simpla diferență, că în locul unui Mielecki era un Milkowski: precum vedeți, azardul assemenă pone și numile capilor!

În ambele casuri uă mână de omeni nesocotiți cutedară a în frunta uă țără;

În ambele casuri, Polonii,—cei din 1572 prin afișarea persoanei lui Bogdanu-vodă, cei din 1863 prin proclamațiuni în țiarul Românul,—ne încredințau, că vinu ca amici, nu ca dușmani;

În ambele casuri, Domni români, de uă potrivă ba sați pe considerațiuni de uă înaltă politică, recommendară generalilor,—în 1572 vornicul Dumbrovă, în 1863 colonelul Călinesco,—de a menagia nebunia adversarilor;

În fine, în ambele casuri, Polonii, retrăgându-se cu rușine, își găsiră totuși admiratori: pe cei din 1572 îi celebrau istori-ii lor națională, pe cei din 1863, vaî noue! îi celebrau chiaru un Român, allu cărui nume illu dămă tăcerii pentru a nu huli pe cine nu ne pôte respunde!

§ 23.

Hotinul totu remase în possessiunea Polonilor.

40) *King Henry IV*; part 2, act 3, sc. 1:

„There is a history in all men's lives. . . .

Despre appusă illū apperaū muri fôrte înalți și fosse fôrte adunce; despre resăritū—stîncele Nistrului⁴¹⁾.

Unū călletorū, ce lū visitase chiarū în ȕillele lui Ionū-vodă, illū assémenă cu Kockenhausen în Liflandia⁴²⁾; unū altū călletorū cu Convay în Anglia⁴³⁾; unū allū treilea cu Rumili-hissar de longă Constantinople⁴⁴⁾.

Uă naivă tradițiune națiională încredințéază, că prima fundațiune a fortereței se urcă în epoca, pe cândū Domnū Hristosū âmbla pe pâmêntū⁴⁵⁾.

Temêndu-se ca Poloniî să nu rețină acestū bullevardū allū țerreî, ca uă basă de operațiunii, în asteptare ca des-tronatulū Bogdanū să și adune uă altă ôste maî puter-nică; Ionū vodă trimise pe episcopulū Isaia Radouțénulū cu alți deputați de frunte pentru a neguța unū tractatū de pace

Poloniî simțiră deja, ce feliū de brațū ține cărma Moldovei.

Cu uă amabilitate nepilduită pone atunci din parte-le, eî se grăbiră a indestulla tôte cererile lui Ionū-vodă.

Fugarulū Bogdanū arū fi fostū estradatū, să nu fi fu-

41) Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens* (Wien, 1781. in-8); t. I. p. 439: „war sie auf der Abendseite mit sehr hohen Mauern und tiefen Graben, „auf der Morgenseite mit dem steilen Ufer des Niesters, und rauhen Felsen von „Natur befestiget“—Douza; *De itinere suo Constantinopolitano* (Lugduni Bat. 1599, in-16); p. 16: „Chotimum . . est hic Arx in edita rupe“.

42) Strykowski; *Ktora przedtym nigdy sviata nie widziala kronika polska* (Króleviec, 1582, in-f); p. 763: „Jest Chocim zamek piekny obronny na skale, „podobny Kokonhauzovvi w Liflanciech, jakom sie sam obiema przypatrzył, „wzskzem juz Turkami ossadzony widzial roku 1574; ale w nim przedsie ma vo- „jevvoda swego Borkolaba, ktory nas tam dvva kroc imieuiem hospodarskim „podejmowval“.

43) Weltman; *Kartiny sviata* (Moskva, 1836, in-4); t. I. p. 239.

44) Resmi-Ahmed-effendi; reproducū in a mea *Archivă istoricā a Româ-niei*; t. 1 p. 183.

45) Ibidem.

gită din Polonia: în lipsa-î, fu remissă în mânele ambasadorilor moldoveni ună frate allă seă, perită apoi fără veste în robia turcescă.

Cetatea Hotinului tu înapoiată Moldovei.

Pentru a arreta tótă importanța acestei acuisițiunii, căpetate atătă de lesne contra speranței, Ionă-vodă numi acolo purcalabă două bărbați, pe cari punea temeiă că pe sine-însuși: socru-seă boierulă Lupea Hurulă, și cellă mai intimă allă seă amică, Jeremia Golia, cu carele illă vedurămă mănăcândă împreună pânea streinetății

II.

D O M N U L U.

Era grato alli amici, alli nimici terribile; giusto con i sudditi, infedele con li esterni.....

Era iubitù de amici, terribilù pentru i-nemici, justù cu suppușii, perfidù cu străinii.....

MACCHIAVELLI: *Vita di Castruccio.*

§ 1.

În fine, eroul nostru se vede stăpân liniștit allă Moldovei.

Hotinul fu assicurat.

Pe Turci îi avea patroni, pe Poloni—amici.

Rivallul Bogdan retăcia prin lume: din Polonia trecu la Vienna, din Vienna la Dresda, din Dresda la Paris, din Paris la Copenhaga, în sfârșit la Moscva, unde se povesteste că țarul, cosându-l într'un sac, l'ară fi aruncat în fluviu: pedepsă de creștut din partea unui Moscovit, dar pe care o și merita un Român vîndut străinismului!

§ 2.

Un filosof antic duse sunt acum două mii de ani: „când Cerul voesce a încredința unui om alles „ună mare missiune, ellu începe totu-d'una prin a ispiti „suffletul și cugetul se în amărăciunea dîlleur grelle; „îi obosese muschii și ossele prin lucrări dureroase; îi tortură carnea și pella prin casna fómii; îi arruncă ființa „în tóte lipsele sărăciei și alle nevoei; vrea ca faptele „lui să capete totu rezultate contrarie cellor dorite; în „fine, îi ațîță ânima, îi întăresce natura, îi măresce și a-

„dauge forțele prin uă energiă, fără care ellu n'arū fi fostū „în stare de a-și împlini înnalta ursită.“¹⁾

Așa fu trecutulū lui Ionū-vodă, pone a dobundi tronulū Moldovei: în cursū de uă jumetate de secolū, ellū nu cunnoseusse decâtū vagabunde colindări din țerră în țerră; speranțe la totū passulū amăgite; dureri morale și muncă fisică!

Să vedemū, care fu missiunea cea mare, ce-î încredințase Cerulū.

§ 3.

Armenistū din légênū, luteranū în Polonia, turcitū în Constantinopole, Ionū-vodă se arretă crestinū ortodossū ca domnū allū Moldovei, precum s'arū fi arretatū catolicū să fi domnitū în Spania²⁾.

Cesarū în Gallia adoră pe ȕei druidilorū.

Napoleonū în Egiptū se închină în giamia mamelucilorū.

Oamenii cei mari, Cesarii și Napoleonii, nu aū toți decâtū uă singură religiune: religiunea gloriei, neștrămutată în fundulū ânimei lorū ca albia mării, pe căudū cul-

1) Pauthier; *Confucius et Mencius* (Paris, 1852, in-8); p. 429: „C'est ainsi que, lorsque le ciel veut conférer une grande mission à ces hommes d'élite, il commence toujours par éprouver leur âme et leur intelligence dans l'amertume de jours difficiles; il fatigue leurs nerfs et leurs os par des travaux pénibles; il torture dans les tourments de la faim leur chair et leur peau; il réduit leur personne à toutes les privations de la misère et du besoin; il ordonne que les résultats de leurs actions soient contraires à ceux qu'il se proposaient d'obtenir. C'est ainsi qu'il stimule leur âme, qu'il endureit leur nature, qu'il accroît et augmente leurs forces d'une énergie sans laquelle ils eussent été incapables d'accomplir leur haute destinée“.

2) Cronica turcă, tradusă în Mignot; *Histoire de l'empire ottoman* (Paris, 1773, in 12; t. 2, p. 210: „Comme il s'étoit fait musulman pour plaire au Turcs, il se retit chrétien pour regagner l'affection des Moldaves“.—Scrisoarea vizirului Mehmed, de anu publicat'o din manuscrisul în *Archiva istorică a României*; t. 1. p. 44: „sicuti vos illum christianum putastis, ita nos turcam“.

Handwritten text in Cyrillic script, likely a signature or name, possibly reading "H. J. Dan" or similar, with a large flourish below.

Iscălitura lui Ionu-vodă din documentul publicat în Arhiva istorică a României, t. 1, p. 133-4.

tul esterior se alunecă pe marginile buzelor, ca unde ce se jocă pe supra faţă:

§ 4.

În mai puţin de două ani de domniă în pace, Ionu-vodă introduse în ţerra sea următoarele cincî reforme, afară de câte ne mai remână pone acum necunnoscute:

1. Controlul personal all actelor, emanate din cancellaria domnescă;

2. Schimbarea capitalei;

3. Eliberarea poporului de josă din jugul aristocraţiei clericale şi laice;

4. Batterea monetei naţionale de aramă;

5. Stricteta contribuţiunilor fiscale.

Şi tôte astea, Ionu-vodă le făcuse fără ajutorul unei „camere legislative“: *camerele legislative* nu facă ună „2 maiu“.

§ 5.

Pone la 1572 nu găssimă, assupra transacţiunilor în interiorul ţerre, nici ună documentă scrisă cu mâna domnescă.

Amă veđută cu ochii nostri cellă puţină vr'ua đece miie de documente originale: vorbimă dupre câte amă putută vedé.

Marele logofetă, ca primă-cancellariu all Statului, intipăria pe hărtia sigilliu princiară în josul crisovelor seú illă anina pe şvară de metasă către pergamenă; apoi uricarul, adecă scribă, îşi subsemna numele unde-va în coddă; şi, în fine, fără vr'ua altă formalitate, documentul, carele putea să fi fostă chiără pe uă sută de moşie, trecea bună dată în mânele cellui în dreptă.

Se întempla, firesce, ca marele logofetă, ca omă și, mai allesă, ca ministru, să abuse de sigilliulă princiară: domnălă nu sciea nemica.

Ionă-vodă, cellă de 'ntăiu, veđendă nedreptățile, ce se puteă face fără scirea-î³⁾, începu a subscri ellă-însuși⁴⁾ specificândă une-oră cu propria sea mână pone și data documentulăi.

În primulă annă allă domniriă s'elle, ellă schimbă, unulă după altulă, dvoî mari logofeți: cellă allă treilea nu mai cutedă de a glumi cu încrederea lui vodă.

§ 6.

Pone la 1572 capitala Moldovei fu Sucéva.

Ea se bucură de acéstă prerogativă în cursă de trei sute de anni, avea 16,000 de case, 40 de biserice, mai multe palatură⁵⁾, ună fluviă limpede, uă pozițiune pitoréscă, și ună castellă, carele, cu ună secolă mai 'nainte, respinsese totă furia unei puternice armate polone⁶⁾.

Totulă déră se părea a i assicura linistita possessiune a vechieloră s'elle drepturi, consănțite prin uă triplă para-grafiă „immemorială“⁷⁾.

De uă dată, peste câte-va lune de domniă, Ionă-vodă strămută scaunulă țerei la Iași.

Acesta era ună orășellă mică și fără apă.

3) Veđi, dreptă dovédă, documentulă ce l'amă publicat în *Arhiva istorică a României*; t. 1. nr. 164.

4) *Zapiski Odesskago Obsczestva*; t. 3. p. 254.

5) Cantemir; op. cit; p. 66: „Ausser des Fuersten und der Vornehmen „Pałasten, zaehlte man daselbst 40 steinerne und verschiedene hoelzerne Kirchen, „und 16,000 Privathaeuser; welche aber all, nachdem die fuerstliche Residenz „von da verlegt worden, verfallen sind . . .“

6) Bălcescu; *Magazinulă istoric*; t. 2, p. 60.

7) Pothier; *Traité de la possession* (Paris, 1507, in-8): p. 264: „possessio „centum annorum sive temporis immemorialis“.

Domniî ceî vechî, căroră le plăcea de a clădi palaturi ori-unde se opriău câte două-trei ȕille pe annŭ, desfetându-se cu vênatulŭ prin codrii învecinați, zidiseră și aci unŭ frumosŭ castellŭ de pétră la capétulŭ sudicŭ allŭ tērguluî, pe marginea unei rîpe, încătŭ să pótă servi la nevoiă și în timpî de resbellŭ.

Maî avea Iașulŭ uă capisce armenéscă, uă capellă catolică și trei biserice române.

În fine, illŭ împodobîa uă baiă de pétră de architectura orientală⁸⁾.

Astŭ-feliŭ, se părea că nemicŭ nu putea prevesti acestuî tērgușorŭ unŭ viitorŭ strălucitŭ între orașele Moldoveî.

Se nasce întrebarea: care causă să fi pututŭ împinge pe Ionŭ-vodă de a părăsi Sucéva? de a îmbrățișa Iașulŭ?

Sucéva se affla aședată pré-aprópe de hotarele polono-ungare, pré-departe de Turcî și de Tatarî; încătŭ principele, în casŭ de resboiŭ, lesne putea fi surprinsŭ prin uă invasiune din partea Galiției séu a Transilvaniei, pe cândŭ, totŭ de uă dată, ellŭ nu putea adjunge la timpŭ pentru a împedeca uă invasiune de peste Nistru séu de peste Dunăre.

Iașulŭ sta în miđŭ-loculŭ Moldoveî.

Acestŭ supremŭ avantajî strategicŭ era de adjunsŭ pentru a determina allegerea unuî Ionŭ-vodă.

Decisŭ de a impune respectŭ tuturorŭ vecinilorŭ, ellŭ căta să-și rădice unŭ cuiă centralŭ, de unde să pótă veghîa în tóte părțile, ca vulturulŭ, ce de pe verfulŭ stân-

8) Heidenstein; op. cit; p. 318: „Templa tria circiter Graeci ritus, Armenorum unum, ex lapide omnia; catholicum ex materia unum; super omnia balneum Asiatici operis ex lapide pro captu loci satia elegans“.

cei pândesce și pe pușcașul, de care trebuî să se ferescă, și biéta turmă, din care își va ochi uă victimă.

§ 7.

Strigat'au ore Suceveniî contra Iașului în 1572, precum strigă acum Iașeniî contra Bucuresciului?

E sigură că, prin retragerea capitalei, Sucéva, care nu mai are nici 1000 de case⁹⁾, perduse peste 90 la sută.

E sigură, că atunci nu era pusă în jocă sublima cestiune a Unirii, pentru care saltă ori-ce ânimă română.

E sigură, că Ionă-vodă nu lăssâ Sucevei, dreptă mângăere, nici măcară uă curte de appellă seú uă universitate ;

E sigură . . și cu tóte astea, istoria nu ne arrétă să se fi plânsă Suceveniî.

§ 8.

Totă ce remăsese fostei capitale din antica-î strălucire era sicriulă cu móscele unui sântă.

Ioană cellă Noă,—așa-î dăcea pe nume,—era Trapezunténă de origină; căci Româniî, eî singurî între tóte popórele creștine, nu produsera nici ună sântă din propriulă loră sfnă, lăssându acéstă frumósă sarcină Muscaliloră și Greciloră, între carî cei vrednicî de imperăția cerului se numeraă totă-d'a-una cu millióne.

Cu vr'uaă duoî secolî mai 'nainte, ună domnă fórté religiosă cumperă, adduse in Moldova și aședă in biserica mitropolitană de la Sucéva móscele fericitulă, pe care fillă declară a fi patronă allă țerreî¹⁰⁾.

9) Bendela; *Die Bukowina* (Wien, 1845, in-8); p. 21.

10) Mitropolitulă Varlaamă; *Invățătură duminecele preste annă* (Iași, 1643, in-f); p. 84 verso, in appendice.

De atunci încóce, mai multă din patriotismă de cătă din religiositate, sântulă cellă cu diploma de națională deveni obiectulă celei mai înfocate venerațiunii din partea Moldovenilor: la ȕiăa lui, Sucéva se implea de numeroșe glóte de bărbați, femeie, copii, veniți in peregrinagiu de prin tóte unghiurile țerre¹¹⁾.

Străinii afirmau, cum că totă cultulă Moldovenilor se mărginea in adorațiunea lui Ioannă cellă Nou¹²⁾: in adeveră, noi ne închinamă numai aceleia, pe care illă credeamă, că ne apperă țerra.

Móșcele sântului formaă unulă din principalele venituri alle Sucevei: Ionă-vodă respectă acéstă proprietate, și sermanii Suceveni, atinși la slăbiciune, remaseră mulțumiți.

§ 9.

Priivindă assupra stării sociale a țerrei sélle, eroulă nostru vedea uă națiune mare sbuciumându-se sub apesarea unei clase mice, asemenea atletului mușcată de ună șerpe: era statua lui Laocoon, dar uă statuă viă și de proporțiuni immense!

De uă parte sta ceia ce cronicile nóstre numescă țerră; de altă parte sta ceia ce nu era „țerră”: boierii și călugării.

Ȕerra erau mulți, erau aprópe toți, dar vai, curată numai „suflete“!

11) Paul of Aleppo; *The travels of Macarius, Patriarch of Antioch, in arabic* (London, 1836, in 4); t. 1, p. 85: „The people of this country have entire „faith in him; and resort, in pilgrimage, to his festival, on the Thursday after „Pentecost, from the remotest towns and villages.“

(12) Coyer; *Histoire de Jean Sobieski roi de Pologne* (Amsterdam, 1761, in 8); t. 2, p. 23.

Boerii și călugării erau puțini, erau vr'ua căți-va, dar „materie”: toate pământurile, toate veniturile, toate folosurile erau alle lor; și ori-cine nu era din ei, nu avea nici atâta loc propriu, cât trebuie pentru uă inormântare.

Resultatulă acestei stări de lucruri illu descrie cronica țerei: „In Moldova aū cei mici despre cei mari a-
„cestū obiceiū, de pierū fără județū, fără vină, fără sēmă“!¹³⁾

Unū poetū modernū, infocatulū Aricescu, se pare a se fi inspiratū de aceste rënduri, cândū zugrăvesce, cu uă pénă de maistru, in câte-va versuri pline de culóre antică, cea ce simția țerranulū românū in privința stăpânilorū sei:

„Îți adduci a-minte, scorpiă betrână,
„Cândū jupuia lumea cu *crucea* in mână?
„Imi âmb lai in *butcă* cu *caî de Misirū*;
„Și-mi purtai *tătarcă* cu *ceprazū de firū*;
„Și in capū *căciulă de samurū* d'ăllū bunū;
„Și'n piciorē *cisme roșū* ca de nunū;
„Și acestea tôte, din spinarea nōstră:
„Căci țerranulū este *visteria vōstră!*“¹⁴⁾

Ți se pare că auți resunetulū cântecelorū țerrănesci din intunericulū feodalū allū evului međiū: „Stăpâniū ne
„facū numai reutăți; ei nu ne daū nici cuvîntū, nici drep-
„tate; ei aū tôte, ieaū tôte, mănâncū tôte, lăssându-ne a
„trăi in sāraciă și in durere. . . “¹⁵⁾

13) *Letopiseștele*; t. 1, p. 187.

14) *Șoimulū Carpașilorū* (Bucureșci, 1860, in-8); p. 19.

15) Thierry; *Récits des temps mérovingiens* (Paris, 1856, in-8); t. 1, p. 25:
„Les seigneurs ne nous font que du mal, nous ne pouvons avoir d'eux raison
„ni justice; ils ont tout, prennent tout, mangent tout, et nous font vivre en pau-
„vreté et en douleur. . . “

Intre cronica lui Urechea și cântecul lui Robert Wace, este la mișu-locu uă distanță de trei secolî; alți trei secolî—intre Urechea și Aricescu; dar intre clăcașii români și serviî feodali noi nu vedem uă distanță!

§ 10.

Intr'unu statū astū-feliū constituitū, principele putea să-și allégă numai una din trei căi: séu să țină cu boierii și călugerii contra poporului, ori să țină cu poporul contra boierilor și călugerilor, séu in fine să-î impace unii cu alții.

Câte-și-trelle metode fură incercate.

Cu poporul contra boierilor și călugerilor ținuse Petru Rareșu¹⁶⁾: ellū muri pe tronū, după uă domniă gloriôsă aprópe de duo-đeci de anni.

Cu boierii și călugerii contra poporului ținuse Alexandru Lăpușnenulū în prima sea domniă¹⁷⁾: fu trădatū, resturnatū și allungatū.

A impăca poporul cu boierii și călugerii se silise Iacobū Despota¹⁸⁾: attrăgēdu și uă neîncredere din ambe părțile, ellū peri sub loviturele unei coalițiunii universale.

Aceste trei esemple erau tóte próspete: avēdu-le plăpānde de 'naintea ochilorū, Ionū-vodă, chiarū din egoismū, își allese callea, prin care scăpa națiunea din ghiarele clasei, pe cei mulți din mânele cellorū puțini, pe turma din gara lupului.

§ 11.

Amū vedutū, cum unū mare-vornicū peri sub cutitulū callēului chiarū în điuă Pascelorū.

16) *Ms. Ossolinianum* apud Engel; *Geschichte der Moldau* (Halle, 1804, in-4); t. 2, p. 184-5.

17) *Letopisește*; t. 1, p. 177-8; „și cu dragoste illū primiră boierii“.

18) Sommer; op cit; p. 36-37.

Alți boierii îi urmară unul după altul, de și nu toți avuseră plăcerea de a muri înfruptați de oue roșie.

„De pre boierii de cinste și cei mai de jos sabia lui „Ionu-vodă nu lipsia, ci cu multe feluri de morți îi omorâ,“ ȳice cronica țerei.

§ 12.

Monastirile consumau în trândăvia și în desfrânări sudorea Moldovei¹⁹⁾.

Ionu-vodă dede uă pildă, nea. ȳită pone atunci în istoria Românilor.

Unu vlădică fu convinsu de crima cellei mai negre nemoralități; divanulu domnescu essecutâ întocmai uă legiure din Codicele Teodosianu: „Sodomistulu să péră prin flacări in prezența poporulu“²⁰⁾; mărșavulu episcopu fu arsū de viu²¹⁾: Ionu-vodă ținea pré-multu, pe semne, la littera dreptulu romanu!

Mitropolitulu, putredū de bogăție, adunate prin vinđarea Cuvintulu lui D-đeu, scăpă de caznă și de mórte fugindū la munți.

Unu boieru, carele de 'ntăiu trădase pe trei domni in șirū, apoi se făcuse capitanu de haiduci de codru, și in fine cređu a-și ascunde negrulū trecutū imbrăcându haia și mai négră a monachismulu, fu ingropatū de viu in pământu.

„Temnițele erau pline de călugări,“ ȳice cronica țerei.

Popimea își resbună intr'unu modu curiosu: nici in-

19) Veđi a mea *Lumina*; t. 3. p. 51—56.

20) *Lex Dei*; tit. 5, c. 3.—*Cod. Theod*; lib. 6, ad leg. Inl. de adult: „spectante populo, flammis vindicibus expiabit.“

21) *Letopisețe*; t. 1, p. 192: „băgat'a in focu de viu pre vlădica Georgie „de a arsū, dându-i vină de sodomie.“

tr'ună monastire a Moldovei nu ni s'a intemplată a găsi portretul lui Ionu-vodă seú numele seú inscrişu în vre-unu pomelnicu; érá peste uá sută de anni mai incóce unu mitropolitu illu sterse chiaru din catalogul domnilorú ţerrei, ce-lu scrisese in versuri, şi in carele, bună órá, cântă in umătoriułu modú virtutile Lăpuşnéului:

„Domni ş'acesta bine, şi'n Slatina şi fece

„Monastire trumósă, pe tóte le 'ntrece!²²⁾;

Apoi dě!

§ 13.

Urta sea pentru boieri şi călugeri, despreţulu seú pentru aristocraţia de totu feliułu, Ionu-vodă, în unele casuri, sciea să le manifeste şi fără ajutoriułu gelaţilor.

În tótă Moldova cei mari îşi mascau faptele lorú celle neevangelice prin cea mai zelósă păđire a posturilorú; pecându ţerraniú, din contra, destullu de storşi numai prin appesare, se feriau de a mai slăbi şi mai multu prin lăssări de carne şi de brânză, déca aveaú cum va, din întemplanre, vre-una din acestea.

„La Munteni, boierii şi poporulú sunt de uá potrivă „religioşi;—đice unu căllugeru orientalu în interesanta „sea căllătoriă; dar în Moldova chiaru postulu cellu mare „illu observu numai clasele de susu; éró încátu privesce „pe cei de josu, ei de locu nu-lu bagu în sémă, şi irreligiositatea lorú, cea mai multu decâtu tătărăscă, merge „pone acollo, încátu Patriarculu de Antiochia cându intra „în casele lorú, ei nu eşiau înaintea lui nici măcaru cu „uá fărmatură de pâne . . .²³⁾.

22) Cipariu; *Crestomatia seú analerle* (Blajú, 1858, in-8); p 236.

23) Paul of Aleppo; op. cit. t. I. p. 63: „The fast of Lent is strictly „observed by the court and the higher classes of the people; but the lower or-

Ei bine! Ionu-vodă era întocmai ca țerranii cei neglăiuiți ai țerrei selle; rîdendă de toți popii și de tôte posturile, de toți și de tôte, fără escepțiune!

Unu cronicaru mare-logofetu strigă cu unu feliu de spaimă bigotă: „nu cređu să fi fostu crestinu pravoslavnicu, că de aru fi fostu crestinu, nu s'aru fi însuratu „în postulu mare!“²⁴⁾.

Unu cronicaru mitropolitu illu numesce: „Ionu cellu Reu.“²⁵⁾

Și marele logofetu și mitropolitulu aveau dreptate . . . din puntulu loru de vedere.

§ 14.

Uccidendă pe boierii și pe călugeri, pone atunci atătă de puternici, Ionu-vodă, pentru uă deplină siguranță, luă mesure ca să-i impedece de a-și uni forțele contra tronulu; măcaru că ori-ce ligă e pré-slabă, cându nu o susține poporulă de josu²⁶⁾.

Precum dișerămă, toți aristocrații, atătă clericii cum și laicii, aveau unu singuru D-đeă: egoismă, interesu personalu, banu.

Ionu vodă își dede unu frumosu spectacolă, făcendă-i

„ders keep no fast, nor perform any prayer, nor appear to have any religion at all . . . But in Wallachia, which God preserve! it is very different; and the „religiousness of its inhabitants, their moderation, and good conduct, are pre-eminent.“—P. 117: „It is very different from Moldavia; where, when the Patriarch entered the abode of any of the inhabitants, not one of them came to stand before him, nor treated him to a cake of bread, than whom, even the „Tartars are more religious“.

24) Mironu Costină; *Letopis*; t. 1, appendice, p. 86

25) Cipariu; loco cit. in notă.

26) Bacon; *Essais de morale et de politique* (Oeuvres, tr. p. Riaux; Paris, 1851, in-8); t. 2, p. 284: „les grands ne pouvant presque rien en ce genre, și „la multitude n'est disposée a se soulever d'elle-même“.

să se battă unii cu alții, pe cându ellū îi băttea pe toți de uă potrivă.

Luândū, bună óră, uă moșiă monastiréscă, ellū o dedea unuī boierū²⁷⁾: étă călugării țipândū contra boierimii!

Séū, luândū proprietatea vre-uneī monastiri, o dedea unei alte: étă celle duo monastiri intrândū în luptă!

Séū, în fine, luândū dela boierulū cutare, dedea unū altū boierū: étă boierii înșfăcându-se de pěrū!

Țerra ridea, priivindū între sfișierea toștilorū seī apesători.

Domnulū ridea, veđëndū cătū de próstă e lumea!

§ 15.

Ionū-vodă nu împrorietări pe țerrani; nu! căci se feria de uă crisă, alle cării efecte pe de uă parte nu erau destullū de limpeđi, érá pe de alta, nu puteau să-și manifeste fructele lorū celle bune, decâtū numai dóră după unū șirū îndelungatū de annī, străcurați în tristă șovăitură.

Improrietărirea țerranilorū din proprietatea cea usurpată cloico boeréscă este uă bucățire, în urma cării, ca rezultatū immediatū, cei puțini bogăți sunt tórte sărăciți și cei mulți săraci nu sunt de locū îmbogățiti: decimi de anni trebuī să trecă mai 'nainte de 'a reveni lucrurile la uă nouă stare normală, mai bună, firesce, de căt starea normală cea vechiă . . . dar pone atunci? pone atunci egalitatea sărăciei pentru toți și în tóte!

27) Wickenhauser; *Die Urkunden des Klosters Moldowiza* (Wien, 1862, in-8); p. 27 și 87, documentulū din 1577: „Diese Handveste habe nun Jeremias, „der Hatmann gewesen, dem heil. Kloster damals genommen, als er den Kaelu- „gaern in den Tagen des Woewoden Johann, ohne ihnen hiefuer etwas zu geben, „diese zwei Doerfer weggenommen hatte“.

Ionu-vodă improprietăria nu numai pe țerrani, ci chiaru pe Țigani, cându acei Țigani aveau miđu-lóce de a-și plăti pe-șinü uă proprietate²⁸⁾; cându nu, nu; ci-î înzestra încetu-încetu cu nesce atari miđu-lóce, întrebuiñându unü metodü, prin care departe de a produce uă crisă, ellü din contra înfloria finacele Statului.

Secretulü eroulü nostru fu de uă simplitate nespusa: ellü nu lăssä pe boieri și pe călugeri să abuse cătū unü firü de përu de munca țerranului

Ionu-vodă vedea, că ciocoilulü ñea aprópe totü căstigulü țerranului, despoiändü astü-felü, totü de uă dată, vistieria țerreï, cării-a boierii și călugerii nu-î dedeau nemica, érá ceï-l'alți nu mai aveau de unde să-î dea.

Josü abususulü! — numai atăta.

§ 16.

Aice e loculü de a analiza cestiuncea proprietății teritoriale la Români, dupe vechiele nóstre legi nescrise, dar cu atătü mai raționale, basate nu pe imaginațiunea vre-unui juristü, ci pe insăși natura cea intimă a poporului.

Boierii seü monastirile nu erau proprietari, ci numai nesce possessorii ereditari ai respectivelorü porțiunii teritoriale, carele de'ntru 'ntăiü le-au fostü accordate lor din partea domniei ca locuri deșerte și fără valóre, pentru a le colonisa cu ómenü și a le da astü-felü uă utilitate.

Domnulü țerreï remănea pentru tot-d'a-una adevera-tulü proprietarü allü întregulü teritoriü naționalü, încătü boerulü seü monastirea, avëndü facultatea de a viude, de a schimba, de a ipoteca, de a dărui moșiele lorü, pentru

28) Documentulü, ce l'amü publicatü în *Archiva istorică a României*; t. 1, nr. 156: „Amü datü acestui Țiganü anume Nicola uă treime din cincimea satului „Bolotescii și cu locu de moră în apa Putnei, care teritoriü și-lü cumperase etc“

fie-care din atări transacțiunii trebuia să capete uă nouă specială incuviințare domnescă, însoțită de uă dare în bani sêu în natură, și în carea principele întăria acuișițiunea noului possessoru prin următoriele caracteristice cuvinte: „i-lū *dāmū* lui acellū satū etc.“²⁹⁾

Pe basea acestei constituțiunii a proprietății teritoriale, țerranii români aveaū duple îndatoriri; unele către fisculū domnescū, altele către possessorulū ereditarū; din carī cele principale eraū:

Indatoririle țerrănesci către fiscū:

1-o. Dări și glóbe judeciare, precum de pildă: bani de divorciū, bani de maritağıū, glóbe pentru furturi, dușegubine pentru omoruri etc.

2-o. Uă mică summă bănescă annuală, și decimă în natură de oie, de porci, de miei.

Din tóte aceste venituri alle fiscului, possessorulū moșiei își reține, ca unū felū de resplată pentru munca percepțiunii, câte uă a treia parte.

Indatoririle țerrănesci către possessorū:

1-o. Trei đille de lucru, anume una arândū, alta co-sindū, a treia secerândū;

2-o. De duo ori pe annū, la Crăciunū și la Pasce, daruri numite „cinste“, anume: oūe, găine, cașuri.³⁰⁾

Sub Domni de principie aristocratice, fie prin concessiuni formale, fie prin îngöduiri tacite, boierii și călugerii reușiră pe de uă parte de a usurpa tóte folosurile,

29) Veđi mai tóte documentele teritoriale muntene și moldovene, în a mea *Arhiva istorică a României*.

30) Tóte acestea se deducū în parte din documentele locale, dar mai cu sémă din „*Jus valachicum*“ allū colonistilor români din Moldova și Transilvania, carī se stabiliaū în Polonia și despre carī veđi uă prețioasă colecțiune de acte oficiale în Stadnicki; *O Wsiach Woloskich* (Lwów, 1848, in-4); p. 25-92. Unele acte sunt din epoca lui Ionu-Vodă.

câte se cuveniaŭ fiscului și din cari ei nu aveaŭ dreptŭ de cătŭ numai assupra unei treimi; pe de altă parte, de a sterge cu deseversire condiționnalitatea obligațiunilor țerrănesci, silindŭ pe sătenii să le lucrede și să le dea mai în tóte ȓillele!

Fisculŭ se fecunda, mai allesŭ, prin confiscățiunii; prin vâme, câte nu încăpuseră încă în mânele particularilor³¹⁾; prin decima de céră și de miere³²⁾: dările territoriale, adevverata avuȓia a unui Statŭ bine constituitŭ, erau ca și nulle!

Restringendŭ cu totulŭ drepturile celle abusive alle cȓocoiiului assupra cástigului țerrănescŭ, Ionŭ-vodă ad-jungea la trei scopuri de uă importanȓă supremă:

1-o. Îmbogăȓia pe țerrani, adecă pe cei mulȓi seŭ, și mai bine, pe cei „toȓii“.

2-o. Luândŭ de la țerrani numai $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{10}$ din câtele răȓia cȓocoiiulŭ, implu vistieria ca nici uă dată.

3-o. Reuși a deveni idollulŭ acellorŭ ce erau „țerră“.

Și, cu tóte astea, ellŭ nu improprietarise pe țerrani!

§ 17.

Unŭ altŭ factŭ concurge de a proba geniulŭ administrativŭ allŭ lni Ionŭ-vodă.

Pentru transacȓiuni importante, priivitorie mai cu sémă către classa de susŭ, Moldova întrebuintă bani stră-inii de aurŭ și de argintŭ, cari intraŭ în țerră, în mare cătme, în schimbŭ pentru esportaȓiunea vitelorŭ.

31) Charriere; *Négociations de la France dans le Levant* (Paris, 1853, in-4); t. 3, p. 913, nota: „ . . . une eschelle ou dace d'un port vallant trois mil du-cats par au . . . succession et hoyrie d'un seigneur exécuté par justice . . . “

32) Botero; *Le relationi universali* (Venetia, 1600, in-4); t. I. p. 95-6: „Il „prencipe tira da cento mila scudi, della decima della cera, et del mele . . . Vi „passa il moscatello, e malvagia di Candia per Polonia, e per Alemagna: onde il „prencipe cava grande entrata . . . “

I. Moneta lui Ion-vodă, după cum a publicat o reposi-
tutiă George Seuteco, în Jasi, în 1859, litografia lui
Parteni, pe hârtițe separate.

II. Idem după cum e reproduci de Papiu în alii săi
Tesauri de monumente istorice ; t. 3. p. 205.

Dar banii de aramă erau pușini, încât țerranul, în tranșacțiunile sêlle cele mici, se vedea forțat de a opera mai mult în natură, — moneta cea mai nedreptă și mai nesigură.

Domnii precedinți, Despota și Lăpușnénul, făcură bani naționali de argint³³⁾: ei nu se gândiră la nevoiele țerranilor.

Ionu-vodă pricepu pe dată tôte avantajiele monetei de aramă, a cării fabricațiune, custându pușin Statului, adducea totu-d'ua-dată folose immense prin îmbogățirea țerranilor, vrea să dică a fiscului.

Gologanii naționali începură, în fine, a circula prin tôte unghiurile Moldovei.

Pe longă altele, ei familiarisau țerra cu icóna frumoșei figure a principelui, în giurul cării se citia patrioticul titlu: „Părintele Moldovei“.

E de observat, că ei fură la noi nu numai cei de 'nteiu bani de aramă, ci încă cei de 'nteiu cu uă inscripțiune românescă: nu latinescă, ca pe ai lui Despota și ai Lăpușnénului; nici slavonescă, ca pe cei anteriori.

Boierii și călugării vorbiau lătinesce și slavonesce; țerranul — românesce.

§ 18.

Puternicul patronagiū, accordatū poporului de josū contra classelorū de susū, avea în idea lui Ionu-vodă, precum lesne ne-amū pututū convinge, mai cu deosebire uă țintă financiară.

Ellū făcu acum în priivința țerranilor întocmai ceia ce regi occidentale făcuseră mai 'nainte în privința com-

33) Bolliac; *Daco-Romane*; nr 112-118

munelor municipale, eliberându le din jugul seniorilor feudali³⁴⁾: immensele abuzuri neregulate ale aristocraților isolați se prefăcură într'unu venit periodic allu fiscului, mai moderat individualmente și colossalu în totalitate; cursul apei fu schimbatu și canalisat în profitul tronului astu-feliu, încăt părăiele cele imprăștiate, numeroșe și imflate se reduseră de uă dată la porțiunile unui singuru fluviu de aur.

Așa dără, e vederat că, îmbunătățind sôrtea țerranilor, Ionu vodă avea dreptul de a cere din parte-le nu numai uă recunoscință morală, ci încă pe acea materială, manifestată prin essactitudine și sinceritate în plata dărilor fiscale, ce formau acum uă mică parte din câte le storcea obișnuitu boierii și călugării.

Lipsa sêu abundența financiară a unui Statu, în cele mai multe casuri, nu depindu de sârăcia sêu avuția țerreii, ci numai și numai de modul percepțiunii impositelor; încăt unu poporu sâracu pôte să aibe unu fiscu abundantu, din cauza unei percepțiuni energice și bine organizate, pecându, din contra, unu poporu avut pôte să aibe unu fiscu lipsitu, din cauza unei percepțiuni molleșite și reu organizate . .

Ionu vodă reuși de a face, ca banii să curgă, așa dicându, dela sine în visteria Domnescă, fără concursul unei miriade de agenți salariați, fără directorate statistice, fără comptabilitate francesă, fără inspectorii financiari . . . ellu se mulțumi a applica în tótă rigôrea terribila lege penală contra neplatei dărilor.

Maî bine legi puține, dar bine essecutate!

34) Estracte din Bréquigny, Guizot și Thierry in *Encyclopédie moderne*; nouv. éd. t. 10, p. 272-87.

Iată tabloul, ce-l dă unŭ biografŭ contimpurĕnŭ allŭ lui Ionŭ-vodă:

„Dĕcă cine-va vindea fară scirea doinnĕscă unŭ strugurŭ din viiă³⁵⁾, sĕŭ orĭ și-care lucru suppusŭ censului, pe unulŭ ca acela Ionŭ-vodă, infigĕndu-ĭ uă verigă prin nărilor nasului, cu mânele legate la spate, illŭ da calleilorŭ, ca să-lŭ bicĭuĕscă pe piețele publice, și apoi cada-vrulŭ lăssa jăcĕndŭ fără inmormĕntare, hrană cănilorŭ!“³⁶⁾

Astăđi, legile năstre pedepsescŭ cu temnița pe debitorulŭ unŭ particularŭ, de celle mai multe orĭ allŭ unŭ Grecŭ sĕŭ Ovreiŭ, căci Romăniĭ nu pré aŭ bani de datŭ cu imprumutŭ. . . . debitorulŭ Statului remăne nepedepsitŭ!

Preferŭ sistemulŭ lui Ionŭ-vodă.

§ 19.

Istoricĭi incriminĕză cruđimea eroulŭ nostru.

Sunt nedreptĭ.

Iată ce đise peste duoĭ secolĭ și jumĕtate Napoleonŭ cellŭ Mare, cândŭ istoricĭi flŭ incriminaŭ și pe ellŭ de cruđime:

35) Cf. despre celebrul Wallenstein, unulŭ din geniele celle mai mari ale timpilorŭ modernĭ, in GUALDO PRIORATO; *Vite et azioni di personaggi mil'itari e politici* (Vienna, 1674, in-f); litt. w, p. 5 nenumĕrotată: „Castigŭ severamente „piccioli errori per spaventar i gravi falli.“

36) Lasicki; op. cit; p. 129:“ . . . ipse Ivonia, vel ob levissimum delictum, poenam capitis insontes statuebat, vivos excoriabat, palis infigebat, oculis „privabat (quae poena apud Valachos familiaris est) naso et auribus praecisis deformes homines reddebat: breviter, și quis illo invito seu racemum suae vineae, „seu quidpiam aliud, ex quo census penditur, vendidisset: hunc ille aut occidebat „aut hamo per nares illius traducto, manibusque post tergum colligatis, tortoribus „velsi isti non essent, Nigritis (quos Ziganos vocant) per plateas immisericorditer „flagellandum obiiciebat: et (quod immanius est) caesorum cadavera insepulta „etc. “

„Amă ținut totă-d'a una cu majoritatea poporului: la „ce óre mî-ară fi putută servi crima?³⁷⁾“

Uă logică sublimă!

Ionă vodă ținuse și ellă tot d'a-una cu majoritatea poporului.

Majoritatea poporului illă iubă, ca nică pe unulă din căți l'aă precesă și i-aă succesă pe tronulă Moldovei.

Insiși istoricii cei incriminatori recunnescă, toți intr'uaă vóce, suprema popolaritate a lui Ionă-vodă.³⁸⁾

Deci, unde e crima?

Nu e crudă acellă principe, care, cu prețulă cătoră-va capete aristocratice și cu neimblândita pădire a legiă, își cumperă idolatra iúbire a unei țerre întregă!

§ 20.

Miraculosulă resultată allă administrațiunii lui Ionă-vodă se póte esprime prin puține cuvinte.

In 1572, la intrarea-i in domniă, tóte calamitățile erauă grămădite assupra Moldovei.

Uă terribilă ciumă decăiua prin sate și prin orașe;³⁹⁾

37) Emerson; *Les représentants de l'humanité* (Paris, 1863, in-8); p. 291-2: „on m'accuse, disait-il, d'avoir commis de grands crimes; les hommes de „ma trempe ne commettent pas de crimes . . . J'ai toujours marché avec l'opinion „des grandes masses et avec les événements. A quoi m'auraient servi de crimes.“

38) Cronica turcă ap. Mignot; op. cit; t. 2, p. 215: „Pierre fut placé sur le trône de Moldavie, au milieu des larmes des peuples qui regrettaient Ivan.“ — G o r e c k i; op. cit; p. 90: „pedites, gens rustica, singulari fide ac animo in Ivoniam fuere“. — L a s i c k i; op. cit; p. 130: „ . . . illum postea non modo honorarint horruerintque, verum etiam fortiter pro eo depugnaverint.“

39) *Archivi Antiqui Leopoliensis Liber MCLXV* (MS. in magistratulă dela Lemberg, in-1); anno 1572, p. 613: „Pestis fuit eodem anno gravissima.“ — *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* (Coronae, 1847, in-4); p. 66: „Saevissima pestis Barcensem Provinciam depopulatur et pene exhaurit.“ — Charrière; op. cit; t. 3, p. 241, janvier 1572: „la peste est la plus extremes et eschauffée qu'elle „feut, cent ans a, en Levant“.

Ună cometă speria imaginațiunea poporului;⁴⁰⁾

Uă furiósă inundațiune devasta câmpiele;⁴¹⁾

Visteria era secată prin nebuniile lui Bogdană-vodă, carele se plimba cu trăssure accoperite cu argintă și aură;⁴²⁾

Tureii și Tătarii, veniți in adjutorulă lui Ionă-vodă, nu se putură reținé, firesce, de a nu committe jafuri, violințe, omoruri;⁴³⁾

In fine, era ună potopă de relle!

In cursă de duoă anni, principele nostru realisă visulă domniloră celloră mai mari: financele erau in flóre și contribuabiliă mulțumiți.

§ 21.

Cronicarulă Urechă se vise în tinerețele selle, ca uricară seă scribă, la curtea lui Ionă-vodă; dar era aristocrată din una din familieele celle mai illustre alle Moldovei⁴⁴⁾, inrudită cu cei-l'alți boieri, devotată călugărismulă și, prin urmare, dușmană sistematică allă stăpânului seă.

Ei bine! cu tótă urra-ă personală, ce respiră mai în tóte rëndurile povestirii selle, încătă nu se teme de a ride

40) Gessner; *Bibliotheca instituta et collecta* (Tiguri, 1583, in-f); p. 265, 312, etc.

41) Scharf; *Scriptores rerum Germanicarum* (Basileae, 1574, in-f); p. 2522, sub anulă 1572: „Danubius ita inundare coepit, ut post hominum memoriam maiorum aquarum illuvies non fuisse existimetur.“

42) Forgacs; *Rerum Hungaricarum sui temporis Commentarii* (Pozonii, 1788, in-8); p. 698: „Bogdanus . . . sponsa, quam stolido luxu ambiverat, spoliatus, cui carpentum mirifico sumptu confecerat, ut rotarum quoque circumferentias, quo uspiam ferri usus fuit, argenteis laminis, auratis exornasset . . .“

43) Lasicki; loco supra.

44) Cantemiră; *Croniculă Romano-Moldo-Vlachiloră* (Iași, 1835, in-8); t. I, introducere, p. LXX: „ . . . Corvinos, cuius ex prosapia derivantur Urecestii“. -Cf. *Arhiva istorică a României*; t. I, nr. 203.

pone și de mórtea vítézului⁴⁵⁾; ei bine! cu tóte astea, însuși cronicarul Urechia se simte forțatú de a caracteriza pe Ionú-vodă în următorulú modú: „era la minte ascuțitú, „la cuvîntú gata, și se vedea a fi nu numai de domnia „acestei țerre, ci și altorú țerre să fie capú și mai mare“.

Atari cuvînte din gura unui inamicú!

§ 22.

Nu mai puținú dibace fu politica esterióră a lui Ionú-vodă; deși, din nenorocire, noi nu cunnóscemú din ea, pone acum, decátú numai uá singurá cestiune, în care diplomația cea machiavellică a unui micú principe românú era câtú p'aci să arrunce într'unú grozavú labirintú de complicațiuni trei din Statele cele mai ponderóse alle Europei: Turcia, Franța și Polonia.

§ 23.

Currendú dupá intrarea lui Ionú-vodă în Moldova murise betrânulú rege polonú Sigismundú-Augustú.

Ellú fu ultimulú din dinastia iagellonă și, tronulú remánêndú vacantú, mai mulți principí străini se grăbiră a se presinta ca претенđi la coronă, între cari și Enricú de Valois, fratele regelui francesú Carolú IX.

Pórta Ottomană sprijiniá acéstá candidaturá.

În Polonia o susțineá, mai cu deosebire, famosulú Laski, carele adjutase uá datá lui Despota, dar acum se dumeri de a se face mai bine domnú ellú singurú, decátú să facă pe alții, și cerea coronă Moldovei dela in-

45) *Letop*; t. I. p. 196.

fluința francesă în Constantinopole, ca resplata serviciilor s'elle în cestiunea lui Enrică de Valois⁴⁶).

Franța inceptu a neguța în taină destituirea lui Ionă-vodă.

Asă-feliu, politica moldovenă se afla pusă în luptă cu acea francesă

Să urmărimă peripețiile întrigei.

§ 24.

În dată după mórtea lui Sigismundă-Augustă, Ionă-vodă espedi în același momentă duoă ambassadori: unulă la Constantinopole, către visirulă Mehmed-Socolli; altulă la Cracovia, către camera polonă.

Ambassadorulă, trimisă în Turcia, sollicită ună ajutoriă de Tătară, în fruntea căroră Ionă-vodă promittea, cu mândriă, că lesne va cuceri tótă Polonia, slăbită prin anarchiă⁴⁷).

Domnulă sciea pré bine, că sultanulă, legată prin amiciă cu Franța, nu-i va încuviința cererea.

În adevără, vizirulă se grăbi a-i respunde de a se

46) Languet; *Arcana seculi XVI, epistolae secretae ad Augustum Saxoniae ducem* (Halae, 1699, in-4); scrisoarea dela Dresda, din 1572, pridie Cal. Dec. liber 1, pars 1, p. 182: „Dicunt Turcas promittere Polonis Moldaviam si Gallum eligant. „An promittant nescio, sed scio eos nequaquam tradituros, etiamsi decies promiserint . . . Petit praeterea Lasky, ut Rex Galliae perficiat adud Turcas, ut Moldavia tradatur ipsi, tanquam praemium suorum laborum“.

47) Charriére; op. cit.; t. 3, p. 522, nota: „pendant l'interrégne de Pologne, „il avoit souvent demandé congé au Grand-Seigneur d'entrer en vostre royaume; „et que, y venant aussy de son costé le Tartare, il asseuroit que s'il ne pouvoit „y exécuter tout ce qu'il voudroit, qu'au moins dévasteroit-il, ruineroit et perdroit „une grande partie de pays, etc.“—Cf. scrisoarea vizirului în *Archiva istorică a României*; t. 1, nr 47: „Mortuo enim Rege vestro, subinde nos litteris suis sollicitavit, „ut quinque (?) millibus solum Turcarum adiunctis, licentiam illi in Poloniam „daremus, et se illis totam Poloniam subiugatoriam tributariamque Caesari nostro „invictissimo facturum praedicavit . . .“

opri dela ori ce încălcare contra Poloniei; înse, totu-d'ua-dată, îi lăudă zellulū și îndrăznéla.

De altă parte, ambassadorulu trimisū in Polonia încredința, cumcă uă armată de 100,000 de Turci, Tătari și Munteni, profitându de mórtea lui Sigismundū-Augustū, erau gata a năvăli in Galiția; inse, din mila lui D-đeū, îi impedecă Ionū-vodă prin rugămințile sélle pe longă vizirulū Melmed-Socolli.⁴⁸⁾

Polonii, petrunși de spaimă⁴⁹⁾, nu scieau cum să mulțumescă mai bine generosulū principe allū Moldovei.

Dreptū resplată pentru prețiosulū serviciū ce țecea că le făcuse, Ionū-vodă cerea dela camera cracoviană duo lucruri :

1-o. Inapoïarea Pocuției.

Acéstă mică provinciă, pitulată la nordulū Moldovei între Prutū și Nistru, formă in anticitate uă parte a Daciei lui Traianū, precum dovedesce nu numai pozițiunea sea geografică, ci chiarū numile cellorū duo alle sélle orașe, Colomia, adecă *Colonia Romana*, și Snetinū, in vechime Netin-dava.

Deci, ca urmași ai Romei, Moldovenii aveaū unū dreptū tradiționnalū asupra Pocuției.

Ștefanū cellū Mare o cucerise dela Poloni și o reți-

48) Bielski; *Kronika polska* (Krakow, 1597, in-f); p. 653: „Posla Wołiewody Woloskiego, ktory to ukazowal ze za swa namowa 100,000 Turkow, Tatarow i Multanow od korony polskiej odwrocil etc.“

49) In Europa se respândise deja vestea de invasiunea turcă, ca de unū factū accomplitu, precum vedemū in istoricii venețiani, Paruta, *Dell'istoria veneziana parte seconda* in *Degli istorici delle cose veneziane* (Venczia, 1718, in-4); t. 4, lib. 3. anno 1572, p. 275: „Essendo a Turchi nato sospetto, che havessero i Polachi favorito il Valacco in pregiudicio dell'imperio Ottomanico, per vendicarsi dell'ingiuria, erano improvvisamente entrati nel paese soggetto a quella Corona, et fatte diverse incursioni nella Prussia, nella Podolia, et nella Russia, minacciavano ancora d'interire danni maggiori . . .“

nu pone la mórte; Bogdanů cellů Chiorů o perdu; Petru Rareșů o redobundi și éroși o scăpâ in vr'uă câte-va rënduri; urmașii seî o lăssarâ, fără protestațiune, in cursů de patru-deci de anni, sub sceptrulů Poloniei; pone ce, in fine, demnů strănepotů allů marelui Ștefanů, Ionů-vodă își rădicâ glasulů.

„Pocuția e unů patrimoniů allů meů,“ — scriea ellů către camera polonă.⁵⁰⁾

2-a. Inapoiarea tesaurilor moldovene, confiscate in Polonia.

In 1564, fugindů de'naintea Lăpușnului, carele intra in țerră cu uă óste turcescă, Ștefanů-vodă Tomșa, ucciđășulů lui Despota, fu prinsů de către Poloni și decapitatů in Lemberg, din ordinea regelui Sigismundů-Augustů seů, mai bine đicândů, dupre porunca unui espressů ambassadorů turců.

Tomșa ducea cu sine tótă visteria țerreî: Poloniă,— callêi sultanului,—confiscarâ sacele cu aurů alle victimei, mângăiându-se cu metallulů pentru rușinea de a se fi suppusů orbesce voinței păgânilorů, contra frăției crestine și contra legilorů ospitalității.

Ionů-vodă pretindea acum restituțiunea acellei proprietăți naționale⁵¹⁾.

Ambassada moldovenescă își împlini misiunea cu uă așa mândriă și demnitate, încătů camera cracoviană, cupprinsă de mirare, îi arre'ă mai multů respectů decătů chiarů ambassadei imperiale' dela Vienna!

50) Heidenstein; p. 8: „Pocutiam tamen, tanquam antiqui juris possessionisque Valachicae“.... — Bielski; loco supra: „upominal Pokucia, mie-niac ie bydz oyczynna swa.“ Aice cuvântulů „oyczynna“ este luatů in înțelesů de „ocină,“ adecă „patrimoniů,“ iar nu „patriă,“ cum înțellesese Engel.

51) Heidenstein; p. 8: „The-sauros quos Thomsa ex Ualachi a in Regnum importarat, repetit“.

Polonii nu cutedară a ne tãgãdui dreptulã de possessiune assupra Pocuþiei, nici pe acellã de moþtenire assupra averilorã lui Tomþa; ci, recurgẽndũ la callea amãnãrii, ei promiserã a respunde ñn datã dupã ce-þi vorũ fi allesũ unũ rege.

Ionũ-vodã sciea de mai 'nainte, cã Polonii nu-i vorũ ñnapoi Pocuþia, pentru carea ei versarã atãta sãnge ñn cursũ de unũ secolũ; þi cã de arũ vree, totũ ñncã n'arũ putẽ sã-i ñntõrcã tesasurele lui Tomþa, de demultũ ñmpãrþite, cheltuite þi uitate; dar nu Pocuþia, nici Tomþa, formaũ adeverata þintã a ambassadei moldovene.

Atãtũ in Constantinople, unde stãruise contra Polonieĩ, precum þi in Cracovia, unde intrigase contra Turciei, Ionũ-vodã reuþi deplinũ in planurile selle:

In Constantinople, ellũ se ñntãria in buna opiniune a Ottomanilorũ, pentru ca nu cum-va sã fie destituitũ dupre uneltirile Franciei;

In Cracovia, atribuindũ Turcilorũ, cu uã fineþã diabolicã, celle ñise de ellũ insuþi⁵²⁾, ñi coupromittea in ochii Polonilorũ; ceia ce-i þi trebuia pentru a surpa candidatura protegiatului ottomanũ Enricũ de Valois.

§ 25.

Peste puþinũ timpũ, Ionũ vodã rãpeþi alte duo ambassade, erõþi una la Constantinople þi alta la Cracovia.

Ambassadorulũ, trimisũ la Constantinople, ñnciunþã Põrta Ottomanã, cumcã destronatulũ Bogdanũ vodã adu-

52) Bacon; loco cit.; p. 308: „il est une autre ruse du même genre, que les Anglais désignent assez ridiculement par cette expression proverbiale: retourner le chat dans la poêle, et qui consiste a attribuer a une autre personne ce qu'on lui a dit soi-même dans le tête-a-tête. Or il est facile d'en imposer aux autres sur ce point, etc.”

nă în Polonia, cu ajutorul magnaților, uă numărósă óste pentru a năvăli din nou asupra Moldovei; și că se și apropie deja de fortereța Hotinului...⁵³⁾

Ambassadorul, trimisă la Cracovia, rugă Camera de a nu sufferi nici uă încercare din partea lui Bogdană⁵⁴⁾.

Pretextul ambeloră ambassade era de totă imaginară.

Bogdană de multă nu se mai affla pe teritoriul polonă.

Cu tóte astea, Turcii se înfuriară contra camerei cracoviane, érá camera cracoviană, cređendă că în adeveră Bogdană s'ară fi ținendă ascunsă unde-va în Polonia, respândi în tóte direcțiunile currieri și emissari, pentru a surprinde pe nenorocitulă fugară⁵⁵⁾: atătă de gróznică sciuse a deveni Ionă-vodă faciă cu unulă din cele mai puternice regate alle Europei!

Care să fi fostă scopulă cellă secretă allă Domnului moldovenescă în aceste duo ambassade?

1-o. De a provoca în Constantinopole din partea Ottomaniloră vre-uă demonstrațiune dușmană contra Poloniloră, făcendă astă-felă uă lovire îndirectă, dar dure-rósă, în candidatura lui Enrică de Valois;

2-o. Sub aparința de a urmări pe Bogdană, să căstige timpulă și ocasiunea de a lucra prin ambassadorul seă în Cracovia, împrăstiândă bană și întrige, contra politicei franceze.

53) Charriere; t. 3, p. 318 nota, și 325. .

54) Bielski; p. 660.—Heidenstein; p. 21.

55) *Archivi Antiqui Leopoliensis lib. MCCX* (MS. in magistratulă dela Lemberg, in-f); p. 180: „Anno 1573 Sabbato ante St. Andreae Apostoli, Gregorio „Anteurbano misso Samboriam ad exquirendam certitudinem rumoris de Bohdani „ductu ad Moldaviam, et Trello alio suburbano în eodem negotio ad Zaderowacz „misso expositorum eorundem ac pro equis meritoriis 3 zl. 16 gr.“

§ 26.

Veđendũ cã Turcia, dupie sollicitațiunile Curții dela Paris, totũ mai crușã hotarele Poloniei, Ionũ-vodã espedi unũ allũ treilea ambassadorũ la Constantinopole.

Reproducemũ chĩarũ cuvintele agentului francesũ pe longã Põrta Ottomanã în scrisõrea sea cãtre Enricũ de Valois:

„M'amũ insciintãtũ, cã Domnulũ Moldovei trimise ai-
„ce unũ cẽușũ, carele asigurã cã țarulũ moscovitũ fu pri-
„mitũ in Vilna și in tõtã Litvania, cu voea și îngãduirea
„țerrei intregẽ, și cã este de temutũ, cã și camera polonã
„i se va suppone, sciendu-lũ armatũ și așa de aproape; ca-
„re veste a turburatũ fõrte multũ pe Turcĩ, fãcẽdu-i sã
„hotãrẽscã in divanulũ de ieri unũ resbellũ contra Po-
„loniei.⁵⁶⁾“

Iatã dẽrã, cã diplomația lui Ionũ-vodã era cãtũ p'aci sã restõrne candidatura lui Enricũ de Valois, dẽca Polonii nu s'arũ fi grãbitũ de a risipi bãnuellele Turciei.

§ 27.

In fine, pușinũ mai 'nainte de momentulũ decisivũ allũ electiunii de rege, sosi și la Cracovia unũ allũ treilea trimisũ moldovenescũ.

Ionũ vodã reușise de a pune mânia pe duo scrisorĩ turcescĩ din partea vizirului Mehmed-Socolli, una cãtre

56) Charière; t. 3, p. 374: „J'ay en advis que le bogdan a envoyé un chaoux à ceste Porte, qui assure que le Moscovite a esté receu à Vilna et en toute la Lithuanie, du gré et consentement de tout le pays, et qu'on craignoit que les estats de Pologne se laisseroient aller audit Moscovite, le voyant armé et fort si près d'eux. Ceste nouvelle a merveilleusement troublé ces gens-icy, car c'est le pis qui leur pouvoit arriver . . . ceux-ci résolurent hier, en divan, la guerre contre la Pologne. . . .“

camera cracoviană, cea-laltă către episcopul Montluc, ambasadorul francesu in Polonia.

In epistola-i către camera, vizirul poruncia Poloniloru de a allege pe Enricu de Valois, inchiaiând'o așa: „să nu întârziți cu implinirea ordiniloru sultanului“⁵⁷; in epistola către Montluc mărturisia inalta sollicitudine a Turciei pentru interesele Franciei.

Scandallul fu universalu.

Păgânul dedea porunce „inclitului“ regatū polonū! Enricu de Valois apărea ca unu cirécū allu sultanului!

Uă indignațiune generală cupprinse pe mândrii magnați, cu atâtū mai vertosū că trimisulū moldovenescu le mai citi in ședință plenariă următoria ironică scrisore din partea lui însuși Ionu-vodă:

„Din celle allăturate afflați porunca măriei selle sultanului de a pune in capulū vostru pe fratele craiului franțosescu; ați fi avëndū, credemū, destullă pricepere, ca să puteți ințellege, că măria sea sultanulū nu lucréză „pentru binele crestinătății.“⁵⁸)

Speriatū prin effectul viclenieii lui Ionu vodă, Montluc striga, jura, șoptia, sbuciumându-se a dovedi, cum că celle duo epistole sunt născocite din capulū Moldoveniloru.

Totuși. secretarulū ambassadei francese, Jean Chois-

57) Choisinin; *O elekcji Henryka Walezjusza na króla Polskiego* (Wilno, 1818, in-8); p. 266: „co du listu od Paszy o którymśmy wzmianke uczynili, nie-tylko ze nieby nam niemógl pomódz, ale omal cala nie zerwal negocjacya dla następujących słów w nim znalezionych: Nie omieszkacie byc posłusznemi rozkazóm Soltana. . . .“

58) Ibidem; p. 213-14: „Dowiecie sie Wwmsc Panstwo zlistu który tu do-laczam, ze Sultan Ygmsc daje wam rozkaz, abyście na tronie waszym osadzili „brata króla Francuzkiego. Mam was za nadto roztropnych abyście sie jego woli „poddali, bo poniewaz Sultan zyczy sobie miec go na tym mieyscu, domyslicie sie latwo ze pewnie bedzie chciał miec w nim silnego nieprzyjaciela całego chrześcianstwa.“

nin, recunósce, in memoriile selle, că infernala diplomațiã a principelui românŭ pusses candidatura lui Enricŭ de Valois intr'un pericolŭ extremŭ, din care abia-abia o putu scãpa renumita abilitate politicã a lui Montluc.

§ 28.

Óre pe cine sã fi doritŭ Ionŭ-vodã de a vedé pe tronulŭ Poloniei?

Pe Ernestŭ, fiulŭ imperatului Maximilianŭ?

Nu; cãci ellŭ aprețuise dejã uã datã, priñ propria esperiințã, caracterulŭ nedecisŭ și egoisticŭ allŭ Austriacilorŭ.

Pe Sigismundŭ, fiulŭ regelui Svedicŭ?

Nu; cãci venia pré de departe...

Simpatiele lui Ionŭ-vodã erau cãstigate anume pentru acella, de care mai cu deosebire se temeau Ottomanii ca nu cum-va sã apuce coróna Poloniei: țarulŭ moscovitŭ famosulŭ Ivan cellŭ Gróznicŭ⁵⁹⁾

Cu acestŭ scopŭ, episcopulŭ Isaia Radouțenulŭ,—intelligentulŭ diplomatŭ, pe care vè-lŭ adduceți a-minte, la începutulŭ istoriei nòstre, neguțândŭ tractatulŭ de pace cu Polonia,—fu trimisŭ în tainã la Moseva.⁶⁰⁾

Ce va fi isprãvitŭ acolo? nu scimŭ.

§ 29.

Astŭ-feliŭ, principele Moldovei, în cei două annŭ ai domniei selle, desfășurã uã activitate diplomaticã de uã finețã rarã, de uã întindere estraordinarã, și alle cãrii tóte

59) Despre dușmãnia de atunci între Turcia și Moscovia, veđi Karamzin: *Istoria Gosudarstva Rossiiskago* (Petersburg, 1843, in-8); t. 9, p. 104-5.

60) Despre acestã cãlãtoriã veđi actulŭ officialŭ, publicatŭ in *Akty Zapadnoi Rossii* (Petersburg, 1848, in-4); t. 3, anno 1573.

mişcările manifestaū, din ce în ce mai clarū, măreţulū visū allū eroulū:

Scuturarea juguluī musulmanū! . .

§ 30.

Moldova plătia Turciei unū tributū annualū de 40,000 de galbeni⁶¹⁾; dar măestra administraţiune a lui Ionū-vodă o adduse într'ua stare atătū de înflorită, încătū Pórta Ottomană se cređu acum în dreptū de a pretinde uă dare multū mai mare.

Sultanulū Selimū II şi vizirulū seū Mehmed-Sokolli erau atunci duoī ómeni cei mai lacomi de pe facia pământuluī⁶²⁾.

Unū céuşū presintă lui Ionū-vodă înnalta poruncă de a plăti 80,000 de galbeni.

„Patru-đeci de miē să plătescī ca beīu allū Mol-dovei, iar celle-l'alte patru-đeci de miē ca ghīaurū, de vreme ce ai cuteđatū a te lăpeda de credinţa lui Mahomed“; scriea epistola vizirială, ascundēndū mărşava aviditate sub uă sofismă bigotă⁶³⁾.

Trimisulū turcescū sosi la Iaşi tocmai în điuā, în

61) Cronica turcă în Ricaut; *Estat présent de l'empire ottoman* (Paris, 1670, in-4) p. 113: „On trouve dans l'Histoire des Turcs, que cette Province payoit en ce tems-la (en l'année mil cinq cens soixante et quatorze) quarente mille Sequins ou quatre-vingts mille écus de tribut . . .“

62) Charrière; t. 3, p. 283: „il n'y eust oncques avarice si extremes ne si sordide en ce monde qu'est celle dudit Grand-Seigneur et de sondit Bassa . . .“

63) Cronica turcă în Mignot; t. 2, p. 210: „les Ministres du Grand Seigneur prétendirent doubler le tribut qu'Ivan devoient, disoient-ils, a la Portet premièrement comme Vaivode de Moldavie, secondement comme Chrétien . . . quarante mille écus au lieu de vingt mille.“ Cifra aci e greşită, precum se vede nu numai din Ricaut, ci chiarū din Charrière, t. 3, p. 913, nota, unde tributulū, cellū dupplu allū Moldovei e arretatū: „ottante mil ducats.“ Nu cum-va sub „écus“ Mignot arū fi înţelegēndū „lire“ turcescī?

care Enrică de Valois primă în Cracovia coróna regală a Poloniei: fatalitatea vru să triumfe în același moment, la nordă și la sudă, dușmanii lui Ionă-vodă!

§ 31.

Pentru allegerea Domnului, pentru facerea legiloră, pentru cestiuni de uă mare importanță, Româniă procedeaă prin convocarea unei adunări obscesci, aședate în principiū pe nesce basi multă mai large decâtă chiară „votulă nostru universală“.

În termenī generali, luaă parte la decisiuni, ca și duple legea actuală: „boierii, popii și țerra“⁶⁴⁾; dar analisândă cu amēnuntulă acēstă definițiune, descoperimă în ea elemente desmostenite astăđi de anticulă loră votă.

Nobilimea electorală se compunea atunci din toți boierii fără distincțiune: boerii cei mari, cei de classa a dua, cei de classa a treia, cei în demissiune, boierinași de prin județe și toți capi militari.

Clerulă electorală se compunea din mitropolită, toți episcopii și toți egumenii.

În fine, „tótă țerra“⁶⁵⁾

Cu tóte astea, nu numai inițiativa, ci încă discusiunea proiecteloră era uă sacră prerogativă ministerială, adunarea obscescă fiindă strictă mărginită în dreptulă de a pronuncia uă afirmațiune seă uă negațiune.

Divanulă domnescă, adecă cei opti seă nove ministri, hotăriaă de mai nainte în ascunsulă cabinetulă; apoi mitropolitulă, ori marele logofetă, seă chiară însuși Domnulă eșia pe esplanada curții princiarie și, adressându-se

64) *Letop*; t. 1, p. 118, 146, 156, etc

65) Documentulă, ce l'amă publicată din manuscripă tu *Archiva istorică a României*; t. 1, nr. 259.

către glótele, grămădite pe piață, îi întreba: „Vreți lucrul cutare?”

Poporul răspundea din inspirațiune: „da“ séu „ba“; fără desbatteri, fără șicane, fără amendamente!⁶⁶⁾

Era justū.

Glótele nu raționéză; dar elle pricepū fórte bine, prin unū feliū de instinctū, totū ce e bunū și ce e reū.

De pildă:

Intrebați norodulū cellū mai prostū, cellū mai ne-cioplitū, cellū mai orbū; întrebați-lū: „Vrei a te înfrăți cu Ovrei?”

De sigurū, nič uă vóce, decâtū dóră a vre-unū botezatū, nu va răspunde: „da!”

Așa déră, legislațiunea nóstră cea vechiă era basată, în acésta, pe uă profundă cunnoscință, a naturei umane: majoritatea, adecă instinctulū adevेरului cellū innăscutū și spontaneū, approba séu desapproba minoritatea, adecă raționamentulū cellū suppusū errorilorū sistemei și alle interesulū.

Anima sanctionna mintea.

„Anima este care simte pe D-đeū!” đise marele Pascal⁶⁷⁾.

Amū puté adăugi: „ânima este care simte pe Satana“.

Cu alte cuvinte, în planurile minții, ânima simte cândū pe D-đeū și đice „da“; cândū pe Satana și đice „ba“.

Da séu ba . . nu cereți alta dela unū votū universalū, carele nu e și nu póte fi, decâtū unū *jurii* în causele națiunii întregē.

66) Veți descrițiunea allegerii domnesci în Paul of Aleppo.

67) Pensées; part. 2, art. 17, LXII: „C'est le coeur qui sent Dieu“.

§ 32.

Istoria ne-a conservatū propriiele cuvinte alle lui Ionū-vodă către obsceşca adunare a ţerre⁶⁸⁾:

„Dragii mei boeri şi voi, iubitele melle sluge!

„Greulū de astăđi întrece tóte grellele de mai 'nainte.

„Lăcomia Turcilorū cere unū haraciū înduoitū.

„De-lū vomū da, ea nu va zăbăvi de a ne stórcce şi mai multū, pone ce ne va stinge cu totulū, căci acésta o vrea păgânulū.

„De nu vomū da, ne aştéptă resboiū, stricarea ţerreī, focū şi sabiă.

„Cugetaţi şi allegeţi.

„Suppunēdu-ne orbesce vrăjmaşului nostru, vomū peri de sigurū, şi vomū peri ca mişeī; scullāndu-ne as-supra-ī, chīarū de nu vomū isbuti pentru peccatele nóstre, totū încă vomū avé mângăerea de a peri bărbătesce, noi, femeiele nóstre, copii . . . cu toţi!

„Voi sciţi, că haraciulū nu-lū plătescū eū; ci voi şi ai voştri.

„Puţinū déră mī-arū păssa, de nu m'arū duré ânima pentru ţerră!

Mī-e milă de voi, şi pentru voi îmī voū pune capulū meū, dragilorū mei tovarăşi!

„Să chiāmāmū pe D-đeū într'adjutorū, ca să plece pe vrăjmaşii nostri sub piciórele nóstre.

„Să trăimū slobođi, orī să ne pérá pon'şi urma nóstră!

„Fiţi cu mine, şi cu noi va fi izbânda! . . . “

§ 33.

Pentru a puté înţellege impressiunea, produsă prin

68) Gorecki, p. 31: „universo senatu ad se convocato, in hunc modum ad eum verba fecit.“

electrică voce a principelui asupra numeroşilor săi ascultători, trebuie mai înainte să cunoaştem poporul moldovenesc din 1574.

Tocmai atunci un călător polon cutrieră Moldova în toate direcţiunile, vizită oraşele, avu curiozitatea de a vedea unele monastiri, petrecu prin case boieresci şi prin bordeie de țerrani, şi înveţă un cântec, pe care îllu auđise în atâtea renduri, încâtă chiară fără voia i se întipărise în memoriă.

Vreţi a appropunda caracterul unu popor? studiaţi poesia sea naţională.

Cântecul moldovenesc, memorat de acellă călător şi reproduş de ellă polonesce, fu :

Ştefană, Ştefană, Domnă cellă mare,
Séménă pe lume nu are:
Séménă pe lume nu are,
Decătă numai mândrul sóre!

Ştefană, Ştefană, Domnă cellă mare,
La Sucéva cuiăbu-şi are:
La Sucéva cuiăbu-şi are,
Şi din ellă adesă ellă sare!

Ştefană, Ştefană, Domnă cellă mare,
Pune peptulă la hotare:
Pune peptulă la hotare,
Ca ună zidă de aperare!

Ştefană, Ştefană, Domnă cellă mare,
Batte órdele tătare:
Batte órdele tătare,
Şi Turcî pe zmei căllare!

Ştefană, Ştefană, Domnă cellă mare,
Batte Leşi fără cruşare:
Batte Leşi fără cruşare,
Şi Ungurî fără 'ucetare!

Ştefană, Ştefană, Domnă cellă Mare,
Are-ură țerră mică tare:

Țerra-i mică, țerra-i tare,
De stă lumea la mirare!⁶⁹⁾

Ionu-vodă, mare strănepotă allu acellui mare Ștefanu,
se adresa acum către nesce ómeni, deprinși a celebra
în tóte ȓillele, cu sonulă alăutei, suvenirulă străluciteloră
victorie dela Lipinețu, dela Racova, dela Cozminu, dela
Baia!

Trecuse abia șapte-deci de anni după mórtea vitézu-
lui: ici-collea mai întelniău încă centenari, cari aũ ser-
vită uă dată sub stégurile selle și alle căroră povestiri
volcanisauă âuimele noiei generațiunii.

Ionu-vodă sciea către cine vorbesce!

§ 34.

Născuți cu tradițiunii eroice in peptă și pe buȓe; en-
tuziasmați prin infeșșarea, prin tonulă, prin cuvintele prin-
cipelui; imbetați prin illusiunea unui viitoră gloriosă,
Moldoveni strigară cu glasuri mari,—scie cronica țerrei,
—„Vomă peri toți longă măria ta! toți vom peri!“

Fu addusă Sântulă Evangeliu.

„Nu ceră să-mi jurați mie,—sună Ionu-vodă,—nu
mie, ci jurați uuulă altuia⁷⁰⁾“

A jura unulă altuia se ȓicea a se face „frați de

69) Strykowski: „O tym Wolosza i Multani spiewaia ustawicznie w ka-
„zdej biesiedzie na serbskich skrzypicach przygrywajae swoim jezykiem :

„Stefan, Stefan, Wojewoda!

„Stefan, Stefan, Wojewoda!

„Bijal Turków, bil Tatarów!

„Bijal Wegrów, Rus, Polaków . . .“

— Românesce restabili și publică acestă cântecă d. Alexandri, în Pencovici;
Cartea scóloră de ânteilă gradă (Bucuresci, 1863, in-16); p. 51-52—Engel,
t. 2, p. 154, n'a înțellesu pe Strykowski, cându șice: „nach dem Serwischen
gemodeltes Lied“ in locu de „cântecă acompaniat de guslea serbéscă séu alăută.“

70) Gorecki; p. 33: „inter se.“

eruce“; una din cele mai nobile instituțiuni cavaleresci d'alle străbunilor nostri, carea se însoția de simbolica formalitate a gustării dintr'o pâne făcută in forma crucifissului⁷¹⁾: cei legați prin unū assenenea jurământū deveniaū nedespărțiți la vieță și la mórte.

Toți jurară.

Jurară că, déca vre-unulū din ei își va vicleni credința, atunci să-lū battă pământulū, foculū, apa, vezduhulū, pânea, vinulū, sabia, D-đeū și Maica Domnului!

Așa era jurământulū ostașului românū⁷²⁾

Sunt momente sublime in trecutulū nostru!

§ 35.

Ionū-vodă promisese a nu-și cruța vieța pentru libertatea patriei.

Trebuia déră a se assicura, mai ânteiu de tóte, situațiunea Moldovei, la casū déca nă lovitură dușmană va precurma țillele generosului principe.

Adunarea obscésă incuviință duo mesure:

1-o. Tesaurulū țerei și familia domnescă fură trimise la fortereța Hotinului, unde se grăbiră a refugi și casnicii boierilorū, sub pađa socrului princiarū, purcalabulū Lupea Huru.

2-o. Prunculū Petru, fragedulū fiiū allū lui Ionū-vodă, fu declaratū erede allū tronului moldovenescū, și numele seū incepu a figura in documente allătura cu allū părintelū.

71) Sommer; p. 56: „bolum in crucis formam compositum (quod sanctissimum apud illos foedus existimatur) edere....“

72) Dalla Valle; *Una breve narrazione etc. in Magyar Toerténelmi tar;* t. 3, p. 45: „promettiamo per il Dio, la vergine Maria, per li quatro elementi, per il panne, per il vino, per la nostra scimittara....“

Patriotismul, trețit din amorfie în fața pericolului, înțeluse necesitatea eredității tronului: fie-ne drept în-vățatură!

§ 36.

Ionu-vodă chiâmă atunci pe céușul turcesc.

„Plecă!“ îi țiise cu mândriă principele român.

„Plecă, și spune imperatului teă, că de ađi înainte’
 „necum să-i plătimă optă-deci miie de galbeni, dar nu
 „va vedé nici cătă primă pon’acuma: cu banii haraciū-
 „lui îmi voiu face osti și apoi.... apoi vom vorbi.

„Plecă!“⁷³⁾

73) Mignet; t. 2, p. 211: „Le Moldave répondit fierement qu’il emploieroit cet argent a lever des troupes qui soustrairoient ses sujets a la vexation qu’on prétendoit exercer contre eux; et il ordonna au Chiaoux de se retirer....“

III.

CAPITANULU.

. . . Aber der Krieg laesst die Kraft
erscheinen ;

Alles erhebt er zum Ungemeinen !

. . . Dar resbellulü face să appară forța ;
înnalță tóte pone la sublimü !

Schiller; *Die Braut von Messina.*

§ 1.

Infricoșată era pozițiunea Moldovei.

În Țerra-Românească și în Transilvania stăpâniau doi vassali orbî și muți ai Turciei.

În Polonia se încoronase Enricu de Valois.

Germania era departe; Muscallu—șimai departe...

Nici uă dată istoria nu ne arrătă unu poporū mai micū și mai isolatū, chiāmându fără stielă la uă luptă de mórte pe unū dușmanū mai puternicū!

§ 2.

Sciți cine eraū Turcii din 1574?

Iată ce ȃice famosul Robertson¹⁾:

„Uă lungă successiune de principî agerî dede uă așa „vigóre și tãriă guvernulu ottomanū, încătū ellū adjunse

1) Robertson; *History of Charles V*, in *The works complete* (Paris, 1828, in-8) t. 2, p. 106: „The long succession of able princes, which I have mentioned, had given such vigour and firmness to the Ottoman government, that it seems to have attained, during the sixteenth century, the highest degree of perfection of which its Constitution was capable. Whereas the great monarchies in christendom were still far from that state which could enable them to act with a ful exertion of their force. Besides this, the Turkish troops in that age possessed every advantage which arises from superiority in military discipline. At the time when Solyman began his reign, the janizaries had been embodied near a century and a half; and, during that long period, the severity of their military discipline had in no degree relaxed. The other soldiers, drawn from the provinces of the empire, had been kept almost continually under arms, in the various wars which the sultans had carried on, with hardly any interval of peace. Against troops thus trained and accustomed to service, the forces of the christian powers took the field with great disadvantage. The most intelligent as well as impartial authors of the sixteenth century acknowledge and lament the superior attainments of the Turks in the military art.“

„În secolul XVI la putincioasa culme a dezvoltării selle;
 „pecându statele cele mari ale creștinătății erau încă de
 „parte de a se urca în sfera loră la uă tréptă analógă.

„Totă atunci óstea turcă se bucura de tóte avan-
 „tatele, câte se nască din superioritatea disciplinei militare.

„La întronarea lui Suleimană, corpulă eniceriloră
 „era deja vechiă de ună secolă și gūmetate; și urmă,
 „fără contenire, pășindă totă înainte pe callea disci-
 „plinării.

„Cei-l-alți soldați, recrutați de prin provinciile im-
 „periului, fură ținuti neincetată sub arme în diferite-
 „le resbelle ale sultaniloră, aprópe fără nici ună inter-
 „vallă de pace.

„Contra unoră armate astă-feliă organizate și esser-
 „citate, forțele Stateloră creștine eșiau la ruptă cu ună
 „mare desavantagiă.

„Autorii cei mai intelligenți și cei mai nepărtenitori
 „din secolulă XVI recunoscă și deplângă inferioritatea
 „militară a creștiniloră féță cu Turcii . . . “

Ambassadorulă francesă în Constantinopole scriea în
 1572 către curtea parisiană:

„Nici uă dată n'așă fi cređută, că Turcii sunt atâtă
 „de gróznici, să nu-i fi veđută cu ochii . . . “²⁾

După calcululă unui matematică de atunci, venitulă
 annuală allă sultanului se compunea din șesse-đeci bu-
 tóie mari cu aură³⁾

2) Charriere; t. 2, p. 269: „Bref, je n'eusse jamais creu la grandeur de ceste monarchie, si je ne l'eusse jugée à l'oeil.“

3) Camerarius; *Vocabula rei nummariae, ponderum et mensurarum* (Lipsiae, 1564, in-8); p. 26 nenumerotată: „sexaginta tonnas auri, quantam nunc summam dicunt esse annui redditus Regni Turcici.“

Iată pe ce feliu de dușmanu cutedâ a infrunta domnulă Moldovei, de și illu cunnoscuse de aprópe!

§ 3.

Primindü insolentulü respunsü, ce i-lü addusese bietulü céușü, revenitü cu rușine; sultanulü Selimü destituitü pe Ionü-vodă și numi domnü in locu-i pe Petru poroclitü cellü Schiöpü, fratele domnului muntenescü și carele, după mumă, descindea din sângele vechilorü domni moldoveni.

Acesta era unü june, crescutü intre Greci⁴⁾, amicü allü boerismului⁵⁾: prin urmare, urtütü poporului.

Ellü promisese Turciei unü tributü induoitü.

Pe dată Pórta ottomană espedi ordinü la sangiaculü de Nicopole, la Munteni și a Transilvanü, de a intra cu ostile lorü în Moldova.

Sultanulü trimisesese și la Enricü de Valois, dar Moldovenii surprinseră pe céușü, căci altü-feliü cine scie déca și turcofilulü rege allü Poloniei nu s'arü fi grăbitü de a lua parte la vênatulü leului românü.⁶⁾

Fost'a cine-va să adjute lui Ionü-vodă contra acestei formidabile coalițiuni?

Țerranii moldoveni și.....uă mână de Cozacü!

§ 4,

Peste Nistru, la marginea Poloniei cu Țerra-Tătă-réscă, se formase cu vr'uă cincü-đeci de anni mai'nainte

4) Crusius; *Turco-Grecia* (Basileae, 1584, in-f.) p. 274—5 —Dorotheos; *Biblion historikon periechon en synopsei diaphorou kai exochou historias* (Hene-tiisin, 1798, in-4); p. 455-6.

5) *Letopisețe*; t. 1, p. 205.

6) Charriere; t. 3, p. 522, nota.

nă mică republică de ómenī desperați, a căroră devisă era nimicirea dușmanilor creștinătății.

Acea cavallerescă republică se contoni din trei popóre invecinate: Români, Poloni și Moscoviți⁷⁾, cari uitaū aci urrele lorū naționale pentru a nu mai urri cu toți decătū numai pre mahometani.

Ei vorbiaū in uă limbă amestecată, pe care lesne o invețaū câte-și-trelle națiunile⁸⁾.

In toți anii sėu, mai bine, pentru fie-care expedițiune militară, ei își allegeaū, prin suffragiū universalū, câte unū capū numitū „hatmanū“⁹⁾.

Reședința lorū era la gurile Niprului, unde ei își inchipuiră uă mică flotillă de luntri sėu „șeice“, cu cari devastaū, fără frică, țermii Crimului și ai Turciei.

Eraū căllăreți, pedestri, marinari, de tóte pe rēndū, după cum le venia mai la socotélă: căllăreți pe câmpie, pedestri în munți, marinari pe apă.

Cetele lorū se compuneaū din câte uă sută de ómenī commendați de centurioni sėu „sotnici“.

Strategia lorū era mai multū tătărăscă, tactica mai multū polonă.

Vięta lorū se petrecea într'unū neincetatū vagabundagiū la pānda vrājmașului; armele eraū: arcū, sabiă, sulită, dar mai allesū pușca, din care nu scieaū a da greșū.

Toți eraū băeți fără femeie și fără copii, rennoindu-se mereū prin voinicī, prin criminalisti, prin aventurieri, ce se adăpostiaū aci din tóte părțile.

7) Documentul ce l'am reproduș in *Arhiva istoricā a Romāniei*; t 1, nr. 281.

8) Caracteristica acestui dialectu veđi-o in Miklosich; *Lautlehre der Slavischen Sprachen* (Wien, 1852, in-8); p. 340-70.

9) Veđi tabloulū atării elecțiunii in *Cztenia Moskovskago Obsczestwa Istoriī i Dremostei*, nr. 9 (Moskva, 1847, in-8), de unde amū imprumutatū pentru scrierea nóstră și planșa cu imaginea Cozacului.

Cozaculă dela Nipru.

Desenează P. F. Hujder

Sc. R. Dancilio.

Astŭ-feliu, ei deveniră gróznici sub numele de Cozacŭ, adecă ómeni uşori ca uă cãpriórã.

§ 5.

Pe acesti nelegiuiți,—*outlaws*—fi chiamã Ionŭ-vodã, cu lãfã mare, la luptã contra sultanului Selimŭ.

Duo-spre-ðeci centurŭe de bravŭ venirã la chiamare.

Era pe la miðŭ-loculŭ lui Martiŭ; primã-vãra romãnã începea a-și desboboci frumseþile; Ionŭ vodã se affla în corturi la marginea Iaşului, pe întinsa câmpia dela Copoŭ.

Ellŭ făcu Cozacilorŭ uă priimire strãlucitã: le eşi întru întimpinare, încungŭuratŭ de flórea boierinii, cu împuşcãturele tunurilorŭ și sgomotósa armonia de trãmbiþe, tobe, fluere, timpane . . .

Urmã unŭ prãndŭ, dupã care toþi Cozacii cãpetarã generóse daruri de aurŭ și de argintŭ.

Şesse buþi cu vinŭ furã destupate pentru scumpi ospeþi, cari le deşertarã cu veselã în sãnãtatea lui Ionŭ-vodã.

„Nu sunteþi decãtŭ numai uă miã duo-sute,—le ðise „principele;—dar fie-care sutã face cãtŭ uã miã!“¹⁰⁾

§ 6.

Cu tótã puþinetatea miðŭ-lócelorŭ selle, decisiunea lui Ionŭ-vodã de a sferma robia ottomanã era basatã nu pe temeritate, ci pe cea mai profundã convicþiune cã va putã reuþi:

10) Paprocki; în *Tesaurŭ de monumente*; t. 3, p. 278: „Ir wollet mirs „glauben, das ich euch gleich so lieb hab, als wann ich sonst an der Volck zwelff „tausent bei mir hette“.

Ellă sciea ce pôte ellă-însuși;
 Ellă sciea ce potă Români!

§ 7.

Ionă-vodă studiase arta militară la Poloni, la Tătari, la Germani, la Turci; și immensa-i intelligență, apropiându-și în sintesă tôte rezultatele progressului epocii merse și mai departe.

Astă-felă, noi vedemă cu admirațiune, că principiile selle ostășesci, elaborate prin propriulă scă genă, differescă, în mare parte, de alle tuturoiă domniloiă români de mai 'nainte; differescă, în mai multe priivințe, chiară de starea lucrurilor de atunci la poporele celle mai civilisate; și se intrudescă de minune cu preceptele sciinței de astădi.

Ne va fi permisă de a da aci din capulă locului duo essemble mai generale.

Pecândă în Franța artileria era încă atâtă de puțină aprețită. încătă abia peste trei-deci de anni mai în urmă Enrică IV isbuti de a avé în arsenalulă de la Paris 100 gure de focă¹¹⁾; ei bine! Ionă-vodă, în scurta-i domniă de doi anni, își înzestră armata cu ună numără induoită mai mare.

Pecândă în tótă Europa nu era încă destulă de simțită predominitoră importanță a infanteriei în comparațiune cu cavaleria, — deși celebrulă Machiavelli se silise

11) De la Barre Duparcq; *Eléments d'art et d'histoire militaires* (Paris, 1858, in-8); p. 235: „reunit a l'arsenal de Paris jusqu'a 100 bouches a feu, nombre „considerable.“

de demultă a desamăgi această retăcire¹²⁾; — ei bine! Ionăvodă adjuge deja la conclusiunea, cumcă óstea căllăreță trebuî să formeze numai uă mică parte din cifra totală a armatei.

Artilleria și infanteria ca temeliă, cavalleria ca accesoriu, — așa credea eroulă nostru; cavalleria ca temeliă, artilleria și infanteria ca accesoriu, — așa cređuseră Ștefană cellă Mare, Țepeșă, Petru Rareșă, Alessandru Lăpușnănuł; ba așa credeaă pela 1574 maî toți generalii italiană, francesă și germană!

Puteți judeca, cine fu Ionăvodă.

§ 8

Armata moldovenăscă se împărția din timpii cei maî vechi in *arcași* seú infanteria și *căllărași* seú cavalleria¹³⁾.

Unii și alții deveniră celebri.

Arculă moldovenescă era de dimensiuni mari¹⁴⁾; dar ostașulă illă mănuia cu atăta artă, încătă „intrecea vântulă prin răpedicănea sborului și covărșia zăpada prin mul-

12) *Dell'arte della Guerra*; lib. 2: „Dico per tanto che quelli popoli o regni „che istimeranno piu la cavalleria che la fanteria, sempre fieno deboli, ed espost⁴ „ad ogni rovina; come si e veduta l'Italia ne'tempi nostri, la quale e stata pre- „data, rovinata, et corsa da forestieri, non per altro peccato che per haver tenuta „poca cura della militia di pie, et essersi ridotti i soldati suoi tutti a cavallo. „Debessi bene havere de'cavalli, ma per secondo, et non per primo fondamento „dell'essercito suo...“

13) *Archiva istorică a Românică*; t. I, nr. 254, p. 168.

14) Bello n; *Plurimarum singularium et memorabilium rerum observationes* (Antverpiae, 1589, in-8); p. 348: „Tartarorum et Vallachorum arcus illos (Arabicos) adhuc superant latitudine et longitudine, attamen molles sunt.“

țimea descărcăturelor,” dupe espressionea unei ballade germane din evul-mediū¹⁵⁾.

Numai dóră renumiții arcași englesi arū fi pututū intra in rivalitate cu arcașul moldovenū.

Astădī, cândū pușca înlocui cu totulū întrebuintarea arcelorū, s'a calculatū că, in fie care bătăllia, se perde în deșertū aprópe 1500 de glónțe séū 80 ocă de plumbū pone a uccide séū a răni unū singurū dușmanū¹⁶⁾; óre unū bunū arcașū de mai 'nainte nu întrecea prin rezultate pe unū pușcașū modernū?

Turciī și Tătarii păstrară usulū arcelorū mai pone mai dēunădī: săgettele lorū făceaū șirurilorū crestine nesce perderi cellū puținū egale cu effectulū puscelorū.

Arculū costa mai nemica; încatū nu era, póte, nici unū Moldovenū, care să nu fi avutū acéstă armă și să nu se fi essercitatū din ea așa đicēndū din légēnū.

Pușca posedă óre unū assemenea avantajū?

Tóte aceste supreme rațiunī eraū causa, că arculū pré cu-a-nevoia s'a pututū desrădecina din óstea moldovenescă, și nici pone la 1700 nu-lū allungase încă muschettulū séū arcabusa.

15) *Heldenbuch Biterolf und Dietlieb*, vers. 10185; apud Klemm; *Attila nach der Geschichte, Sage und Legende* (Leipzig, 1827, in-8); p. 66:

„Die Vlachen kamen angeritten
 „Mit manigen huernen pogen
 „Die waren hoch aufgezogen
 „Ze schusse manigen pfeyle
 „Die sach man an der weile
 „So dicke von der sene gau
 „Sam oft der sne hat getan
 „Da den treibet der wind . . . “

16) *România militară*; t. 2, p. 213: „In bătăllia dela Solferino s'aū trassū „cellū puținū 15 mill óne de cartușe pentru a se omori séū răni 10 mīie de Austriaci cellu multū.“

Ș'apoi curiosu lucru: epoca gloriei noastre militare fu tocmai epoca arcășiei!

Pe longă arce, infanteria moldovenescă mai avea cîomege, cari, ca armă curatū națională, meritū unū cuvêntū a-parte.

Elle se numiaū „ghîoge“ și „fusturî“.

Eraū subțiri in mănuchiū, gróse și ghintuite cu cuiē la capêtulū oppusū.

Cîomagulū era in priivința arcului ceia ce baionetta este in privința puseei: terribilulū seū aspectū, intr'unū atacū de pedestrime, arrunca spaimă, demoralisândū curagiulū dușmanilorū.

Cu acéstă armă țerranulū era deprinsū de micū și o fabrica ellū singurū: duo mari avantajie!

In fine, unele părți din infanteriă eraū inarmate cu cóse, cu cari seceraū, cândū picîórele cailorū inamicî, cândū pe prisonnierî: de acollo se născu espressiunea „a snopi pre vrăjmași“.

Eraū nisce snopi glorioși pentru țerra noastră!

Cavalleria moldovenescă se compunea din toți proprietariî territoriali, mari și micî, numindu-se *óste nemeșescă*.

Caii, străpunși la năi pentru inlesnirea resufflării, se deosebîaū nu prin mărime seū frumusețe, ci prin răpeđiune și neobosélă.

Unde este astăđi acea mândră rassă, care ațița uă dată admirațiunea streinilorū, și era oprită cu totulū de a se esporta affară din hotarele Moldovei?¹⁷⁾

Unde este? unde, ah! unde sunt multe lucruri!

Cavalleria nu custa Statului nicî unū banū: era unū serviciū feudalū.

17) *Arhiva istorică a României*; t. 1, nr. 189.

§ 9.

Din legea marțială a vechilor Moldoveni, cunoscem un singur articol:

„Fugarul, care va lăsa câmpul bătăliei, să fie pedepsit cu uă morțe mai cumplită, decâtă acea ce i s'arū fi pututū întempla în luptă din partea vrājmașului.“¹⁸⁾

§ 10.

Vomū adduce uă seriă de mărturie despre proverbiala bravură a Moldovenilor . . . în secolulū XVI.

Citămū numai uă mică parte din câte lesne s'arū putē cita.

1. Gratiani:

„Ei se battū cu uă așa indrăsnelă, cu unū așa desprețū pentru dușmanī, cu uă așa incredere în sine, încătū adessea cu uă mână de ómenī înfrānsēră mari armate alle vecinilorū . . .“¹⁹⁾

2. Vigenère:

„E unū poporū totū-d'a-una fôrte cīudatū, caprițiosū, țifnosū; dar atătū de durū și resboinicū, încătū nu uă dată a datū invețătore acellora ce nu lū lăssaū în pace...“²⁰⁾

18) Dantiscus; ap. Schard; op. laud, p. 1276: „Haec est Valachorum consuetudo, ut eos omnes qui ex pugna evadentes domum revertuntur, suppliciiis gravioribus quam si in bello cecidissent affliciant.“ E vorba despre armata lui Petru Rareșū.—Cf. Boemus; *Mores, leges et ritus omnium gentium* (Lugduni, 1582, in-16); p. 210: „Jussi ad bellum exire capitale est non paruisse“.

19) *De Heraclide Despotu*; p. 22: „Tanta autem audacia praelia ineunt, tantaque hostium contemtionē, et fiduci sui, ut saepe haud magna manu vel integras finitimorum exercitus fuderint. . .“

20) *La description du royaume de Poloigne et pays adjacens* (Paris 1573, in-4); p. 38 verso: „Car ce a esté tousiours une nation fort bizarre, fantastique, et despitte, et au reste fort endurcie et belliqueuse, et qui a souventes fois donné beaucoup d'affaires a ceux qui luy ont voulu demander quelque chose . . .“

3. Reichersdorf:

„Némulū moldovenescū e feroce, cam barbarū, dar fórte agerū, după propria sea manieră, în arta militară...“²¹⁾

4. Ruggieri:

„Sunt ómenī fórte vitejī, dar nu pré aū arme, în-
„trebuiñândū în offensivă mai allesū arce . . .“²²⁾

5. Veranzio:

„Moldovenīi întrecū pe Muntenī în bravură; dar Muntenīi întrecū pe Moldovenī în ospitalitate . . .“²³⁾.

6. Bielski:

„Ostaşii moldovenī sunt vitejī şi meşteri de a mânuī
„suliţa şi a se apera cu scutulū, deşi sunt nesce țerranī
„prostī luaşi dela plugū . . .“²⁴⁾

7. Miedzieleski:

„Domnulū Moldovei are 30,000 de soldaţi, din cari
„15,000 sunt ostaşi de cei mai bunī şi luptători de cei
„mai vitejī . . .“²⁵⁾

8. Gorecki:

„Fie-care Moldovenū, pone şi cellū mai săracū, cată

21) *Transilvaniae ac Moldaviae succincta descriptio* (Coloniae Agr. 1595, in-f) p. 50: „gens ista Moldavica ferox est, et admodum barbara, rebus tamen militari-
„ribus et bellicis suo more eximie instructa . . .“

22) *Relatione del Regno di Polonia nell'anno 1568*, estrasū de d V. Alexan-
dresco din manuscriptele dela Madrid, p. 286: „sono quei homini molto bellicosī,
„ma disarmati, et nell'offendere usano per il piu gli archi . . .“

23) Kovachich; *Scriptores Rerum Hungaricarum minores* (Budae, 1798, in-8); t. 2, p. 103: „Moldavi sunt bellicosiores quam Transalpini, qui etiam cedunt
„eis, et Transalpini sunt Moldavis hospitaliores . . .“

24) *Sprawa rycerska* (Kraków, 1569, in-4); p.137: „Dzielni sa i dobrze sie
„podkaja z drzewcem za tarca, chocia chlopi proszi od pluga . . .“

25) *Acta Tomiciana*; t. 3, p. 170: „communis populi triginta milia habere,
„ac de illis quindecim milia dilectissimorum militum et ferocissimorum pugna-
„torum cogere solet . . .“

„să aibe unŭ callŭ, pe care incallecă pentru prédă și pen-
„tru resbellŭ . . . “²⁶⁾

9. Orzechowski:

„Sunt ómenŭ grózniciŭ și fórtē vitejŭ; și nicŭ că este
„pe facia pământului unŭ altŭ poporŭ, care pentru glo-
„ria resbellică și eroismŭ să appere uă țerrișórá mai mică
„contra mai multorŭ dușmanŭ, atacându-ŭ séu respingên-
„du-ŭ fără incetare. . . .“²⁷⁾

§ 11.

Dar ceia ce făcea pe unŭ ostașŭ moldovénŭ formi-
dabilŭ in ochii vrășmașilorŭ, era nu atâtŭ furiósa-ŭ vite-
jiă, precumŭ uă virtute a anticului legionarŭ romanŭ.

Scipionii, Metelliŭ, chiarŭ străbunulŭ nostru Traianŭ,
fși mulțumiaŭ stomaculŭ, in timpŭ de resbellŭ, cu uă bu-
cățică de slănină și cu uă fărmetură de cașŭ ²⁸⁾

Unŭ burdufŭ de brânză și uă pâne de grâŭ — ad-
jungându soldatului moldovénŭ pentru uă expedițiune. ²⁹⁾

Chăamându-ŭ sub stéguri, principele fŭ înșciința de
mai 'nainte de numărulŭ ȕilelorŭ, pentru care trebuŭ să
se aprovizioneze cu hrană ³⁰⁾: nicŭ uă dată ei nu luaŭ

26) P. 18: „quavis, vel egentissimus, domi equum alit, quo praedatur ac
„militat . . . “

27) *Annales* (Lipsiae, 1711, in-4, ad calcem Dlugossi); t. 2, p. 1555 :, sunt-
„que homines ferŭ, magnaŭque viututis; neque alia gens est, quae pro gloria belli
„et fortitudine angustiores fines cum habeat plures ex propinquitare hostes susti-
„neat, quibus continenter aut bellum infert, aut illatum defendit. . . .“

28) S p a r t i a n u s; *Vita Hadriani*: „Cibis etiam castrensibus in propatulo
libenter utens, hoc est larido, caseo et posca, exemplo Scipionis Aemiliani et Me-
telli, et authoris sui Trajani.“

29) B i e l s k i; *Sprawa rycerska*; p. 138; „Strawe na leku przed soba nosza,
to jest biudze w koziéj skórcē z białym chlebem, bom to widzial na oncz:as gdy
z nimi bitwa byla u Obertyna.“

30) *Acta Tomicianae*; t. 1, p. 96.

mai mult, decât ceia ce puteau accăța de șea seú a purta de-a umeri.

Astú-feliú, istoria nu ne arrétă nici un singurú casú, unde armata moldovenă să se fi plânsú seú arú fi sufferitú din lipsa provisiunii.

Fără acéstă frugalitate cu greú ne-amú puté esplica illustrele campanie alle lui Ștefanú cellú Mare seú Petru Rareșú!

§ 12.

Artilleria română, deși pré puțină in numerú pone la domnia lui Ionú vodă, totuși arú merita prin caracterulú seú uă mențione de totú a-parte in istoria artei militare moderne.

Se scie, că fusege Románú acella, carele dirigiase tunurile sultanului Mahomed la luarea Constantinopolei ³¹⁾: constatámú aptitudinea națională, jelindú inse din ânimă impregiurarea, prin care își dobîndise primulú seú lustru.

Meșteri in artilleria de asediú, Românií se destinseră și mai multú in priivința artilleriei de câmpú.

Reposatulú Bălcescu făcu cellú de'ntâiú următoría profundă observațiune, pe care o reproducemú întrégă: ea este de Bălcescu!

„Artilleria la Români a fostú multú mai in bună stare „decátú la celle mai multe némuri.

„La aceste, tunurile fiindú pré-marí, capií nu puteau „nici nu scieau a le schimba poziția de'ntâiú, și ast-feliú „de multe ori adjugeau a fi nefolositorie in bătălie.

„Pentru aceia, in Europa scăđu multú artilleria și in- „cepu a se întrebuiința mai cu sémă in isbirea și apperarea „cetățilorú; astú-feliú a urmatú pone in véculú allú XVII.

31) Chalcocondylas; lib. 8. — cf. Șincaiu; t. 2, p. 24.

„Tunurile romănesci erau mice: de aceia erau mai
„mobile și se putea trage totu folosul dintr'ênsele.

„În planurile din cartea lui Georgio Tomasi se vedu
„tunurile romănesci și moldovenesci tărîte numai de duoi
„caî, în vreme ce cele imperătesci sunt tărîte de patru caî. “³²)

Vom complecta acéstă prețiosă notiță prin cuvintele
unui autoru polonu din epoca lui Ionu-vodă, și carele
vorbesce nu de pre auđite, ci ca marturu ocularu:

„Tunurile moldovenesci de câmpu sunt de ferru.

„Elle se forméză din câte șese seú câte optu tube,
„aședate numai pe duo rôte mice, în așa modu, încătu
„dându-se focu uneia din tube, pe dată isbucnescu pe
„rêndu și celle-l-alte, urmându șesse seú optu detunete.

„Cartușele sunt invellite în hărtia.

„Încărcarea se face cu multă ușorință.

„Lungimea tubeloru e ce-va peste unu cotu.

„Glônțele sunt de ferru seú de plumbu, cum se intemplă.

„Nemicu nu póte fi mai bunu și mai trebuinciosu
„pentru infanteria, decâtu aceste tunuri, cari lesne se stră-
„mutu din locu în locu, încătu uă óste pedéstră, incun-
„gîrându-se in mașu de unu atare zidu, infruntă ori-ce
„atacu de cavaleria.... “³³)

32) *Puterea armată și arta militară a Valachi-i (Iași, 1844, in-8) p. 48.*

33) Bielski; *Sprawa sycerska*; p. 138: „hakownice zelazne, ktorych bylo w
„jedném lozu po szesci i w drugim po osmi na dwu kolkach lekkich przyprawio-
„ne, iz niemoze nic lepszego byc i potrzebniejszego wszedzie pieszemu ludowi
„jako takie, bo je moze drab za soba wozic kedy chce, i obrócić na wszystkie
„strony, gdzie potrzeba ukaze w ciagnieniu, kiedy po wszystkich stronach wojska
„takowe postanowi, moze isc kedy chce z nimi, zaden nieprzyjaciel jez lny na to
„nie przytrze, bo tam jedno od drugiego sie zapala, gdy z jednego puscisz, ktomu
„predkie nabicie moze byc; gdy masz gotowe nabicie w papierze zawinione, a
„tému moze predko nabijac, tak iz bez przestania moze strzelba isc; sa troche dluz-
„sze nizli na lokciu, kulka w nie wchodzi tak wielka jako do hakównicai,
„chocia zelazna albo olowiana . . . “

Iată d'éră că Moldovenii cunnoscură, sunt acum trei secolî, nu revolvere celle in miniatură din ȕillele n'ostre, ci tunurî-revolvere!

Aci admiraȕiunea devine pré-viuă pentru ca s'o putemŭ esprime prin cuvinte.....

§ 13.

Amŭ arretatŭ, cine fu Ionŭ-vodă.

Amŭ veȕutŭ, ce feliŭ era óstea moldovenéscă.

Inchipuiȕi-vé acum uă óste moldovenéscă sub unŭ Ionŭ-vodă!

§ 14.

Sultanulŭ Selinŭ n'itá cá, cu unŭ secolŭ ma'nainte, Stefanŭ cellŭ Mare cu 40,000 de Moldoveni báttuse 120,000 de Turci conduŕi de insuŕi sultanulŭ Mahometŭ; ŕi cá multŭ ma' incóce illustrulŭ sultanŭ Suleimanŭ creȕu de trebuinȕă 300,000 de Ottomanŭ pentru a puté allunga din Moldova pe Petru Rareŕŭ.

Dormitândŭ pe sofalele haremuluiŭ sub vaporile vinuluiŭ de Chipru, ellŭ credea, cá uă armatá de ŕesse-ȕeci miŕe de baŕi-buzuci lesne va cálca in picióre morméntulŭ lui Stefanŭ cellŭ Mare ŕi allŭ lui Petru Rareŕŭ, prinȕândŭ ŕi legândŭ cotŭ la cotŭ pe desmeticulŭ Ionŭ-vodă.

20,000 de Turci de la Nicopole, 40,000 de Munteni, cu domnulŭ lorŭ in frunte, ŕi vr'úă 2,000 de Secuŭ trimiŕi din partea beuluiŭ transilvanŭ, páŕiaŭ cu sunetele tabulhanaleŭ, ducéndŭ cu triumfŭ pe Petru cellŭ Schiopŭ pentru a-lŭ aŕeȕa pe tronulŭ Moldovei.....

§ 15.

Ionu-vodă prânđia.

Erau întinse duo mari mese: la una şedea principele, avându la drépta-ı pe marele logofetü, la stânga pe hatmanulü, şi in giurü pe căpiteniele Cozacilorü; la cea-l'altă mésă şedea boierimea ţerreı.

De uă dată unü căllăraşü adduce scire despre mişcarea duşmanilorü.

Ionu-vodă se scólă din miđü-loculü prânđulü.

Ellü are adunaţi lôngă sine, de uă cam dată, numai 9,000 de cavalleriă şi cele duo-spre-đeci cete de Cozacı.

Dar nu se sperıă Ionu-vodă: planulü seü e gata.

Ellü chiamă pe credinciosulü vornicü Dumbravă, cunoscutü deja prin artistica respingere a invasiunii polone.

„Iea pe Cozacı; sbórá cu repeđiciunea ventulü, şi „appucă pe neaşteptate străjile vrăjmaşulü. . . .“

Đisü, făcutü.

Insuşi eroulü, cu remăşiţa cea mai grea a micei sélle oştirı, urméză mai încetü după Dumbravă. . . .

§ 16.

În judeţulü Slam-Rimniculü, pe mallulü riuleţulü Rimna, în uă depărtare aprópe egală dela hectarele turce, transilvane şi moldovene, se affla satulü Jilisce.

Acollo fu punctulü naturalü, unde se concentrară Munteniü, Secuiü şi Ottomaniü, pentru a năvălli assupra lui Ionu-vodă.

Dossulü armateı lorü era spre vadulü Rimnei, faţa priivıa spre Focşani, avant-posturile se intindeau pone la ţermii Siretulü.

Plini de incredere în puterea forţei numerice, siguri

că Moldovenii sunt pré-slabi pentru a se puté oppune, basați pe urra aristocrației cătră Ionu-vodă; inamicii speraū că vorū adjuge la scopulū lorū chiarū fără versare de sânge.

Astū-feliū, oprindu-se la Jilisce, Petru cellū Schiopū trimise porunce la toți boierii Moldovei să vină a i se închina la marginea țerrei, priimindu-lū ca pe unū stă-pânū nou, venitū cu stégū de domniă dela Înalta Îm-perăția.

Pone atunci, în asteptare, domnulū muntenescū bea vinū de Drăgășani în sănătatea frăține-seū; Turcii beaū hașișū în onórea Proroculuī; Secuii beaū ce găssiaū pen-tru a nu remâné nici ei în urmă. . . .

Tabăra era fără șanțuri.

Străjile steteaū la uă pré-mare distanță . . .

Ce le pessa, fie orī-cum va fi, cândū victoria era atâtū de certă?

§ 17.

Vorniculū Dumbravă, înaintându în cea mai mare tăcere, surprinse intr'a-murgulū sereī, încongīurā și des-armă 400 de Munteni, cari păđiaū de departe intrarea taberei.

Nu scăpă nici unulū pentru a preveni pe cei-l'alți.

Apoi cu apropiarea noptii ellū aprinse focuri, dândū a crede dușmanilorū, cum că avant-posturile lorū urméză a veghīa.

Maī 'nainte de ziorī sosesc Ionu-vodă cu grosulū o stiū.

Află numerulū, spiritulū și dispozițiunea vrăjmașilorū; și concertéză pe momentū, cu schînteia giganticulū seū geniū, schița acțiunii.

Deminéța era brumósă, ca mai totú-d'a-una în învecinările apelor.

Inamicii dormiaú în linisce, iar caii lorú pásceaú în voiă pe câmpú.

Ionú-vodă trimite înainte pe bravulú Dumbravă cu Cozacii pentru a incungiura tabéra și a o lovi din dosú despre vadulú Rimnei.

Ellú-însuși își desfășură armata într'ua singură liniă puținú profundă, reține centrulú, înaintéză aripele, și se răpede assupra inamicilorú din celle-l'alte trei părți, isbindú cu centrulú seú fața taberei, cu aripa stângă pe acea dréptă și cu aripa dréptă pe acea stângă a vrăjmașilorú.³⁴⁾

§ 18.

Tabéra dușmană, după maniera turcă, introdusă atunci și la Munteni³⁵⁾, era așeđată în următorulú modú.

Parculú, compusú din cărruțe și cămille, forma dosulú.

Mai încóce, spre miđú-loculú taberei, se aflaú cor-turile căpitenielorú, in giurulú cărorá stetea în cuadratú infanteria.

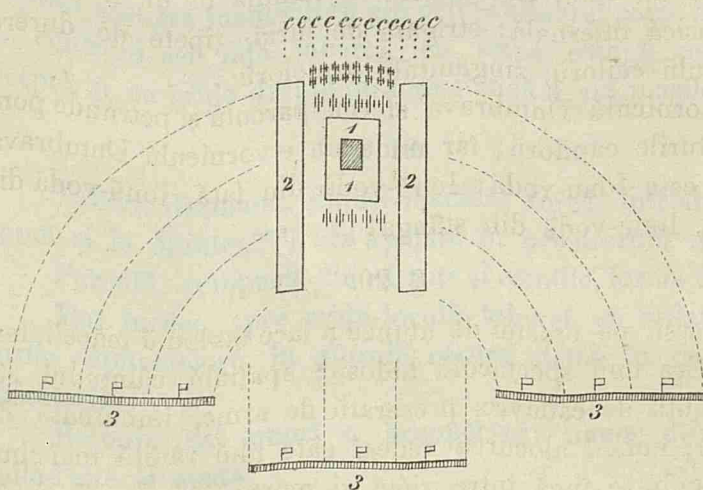
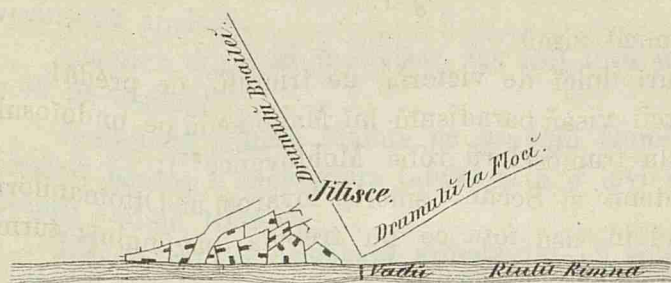
Batterie de tunurí o accoperiaú: unele de'nainte, celle-l'alte la spate.

Cavalleria se lungia în duo linie perpendicularie par-culú, în interiorulú cărorá era închisă tótă tabera ca între duo zidurí paralele³⁶⁾.

34) Paprocki; in *Tesaurú de monumente*; t. 3, p. 279: „Er aber Ivon hatte „seine Ordnung so gemacht, das die Feinde von ihm auf dreien Seiten, und von „Polen auf der vierten ueberfallen wurden.“—Gorecki; p. 49: „sua acie in „longitudinem extensa, tribus ex partibus hostium castra, omni praesidio nudata, „aggreditur . . .“

35) Veranzio; ap. Kovachich; op. cit; t. 2, p. 103: „Transalpini, nullis de „re vestiaría aut militari legibus obnoxii, omnia cum Turcis habent promiscua, „propter mutuam consuetudinem.“

36) Veđi gravura unei tabere turce în Bielski; *Sprawa rycerska*.

Ordinea primitivă a bătăliei dela Jitisce.

Explicațiunea 1-cuadratul pedestrimii inamice, in videtia stăru contourite generalilor; 2-cavalleria inamică; P-P- artilleria; P-P-P-parcuti; 3-armata lui Ionu-voda; c-c-c...-Craia; - - - - - direcțiunea de atac.

§ 19.

Inamicii visaŭ.

Visurî dulcî de victoriã, de triumfŭ, de prãdã!

Turcii visaŭ paradisulŭ lui Mahomedŭ pe undoiosulŭ
sinŭ allŭ frumóselorŭ róbe Moldovence³⁷⁾;

Munteniŭ ŝi Secuii, smeriŝi tovaroŝi ai Ottomanilorŭ,
dobândiaŭ in visŭ totŭ ce nu trebuia pãgãnului: turme
de porci!³⁸⁾. . .

De uã datã, cândŭ abia se lumina de ñi, îi treðesce
uã musicã infernalã: strigãte de furiã, ñipete de durere,
tropotulŭ cailorŭ, zingãnitulŭ armelorŭ . . .

Vorniculŭ Dumbravã sfãrmã parculŭ ŝi petrunde pone
la corturile capilorŭ; iar unde nu e vorniculŭ Dumbravã,
acollo este Ionŭ-vodã: Ionŭ-vodã din faŝã, Ionŭ-vodã din
drãpta, Ionŭ-vodã din stãnga!

§ 20.

Lassŭ pe ómenii de atunce a face tabloulŭ mãcellului:

„Era unŭ spectacolŭ hidosŭ; spaŝiulŭ câmpului sta
„aŝternutŭ de cadavre, preseratŭ de arme, imbuibatŭ de
„sãnge; numai alocurea vedeaŭ cãte unŭ rãnitŭ mai sbu-
„ciumãndu-se încã între viãŝã ŝi mórte, vrëndŭ sã fugã,
„vrëndŭ sã se ñinã pe piciorë, încercãndŭ a se rãdica
„din ñerrinã, ŝi eraŝi cãðëndŭ . . .“³⁹⁾

37) Saedino Turco; *Chronica dell'origine e progressi della casa Ottomana*
(Madrid, 1652, in-4); t. 2, p. 302: „donzelle Bogdanesi di cotanta bellezza, che il
„contemprarle n'era il capitale dell'eterno godimento . . .“ Autorulŭ, carele trãi pe
timpulŭ lui Ionŭ-vodã, descrie impresiunile Turcilorŭ dupã victoria lorŭ asupra
lui Stefanŭ cellŭ Mare.

38) Ibid: „le greggi delli porci, che in quella vasta Prcvincia furono ritro-
„vate, ne toccarono tutte all'essercito Vallaco.“

39) Gorecki; p. 50: „Tum spectaculum fuit horribile, in campis patentibus
„omnes viri afflicti; ac multi, vulneribus acceptis, neque fugere posse, neque quie-
„tem pati, niti modo, et statim concidere. Postremo, omnia qua visus erat, con-
„strata telis, armis, cadaveribus, et humus infecta sanguine . . .“

Orgolliósa armată a lui Satana, sdrobită de mânia Cerului, în poemul lui Milton!

§ 21.

Cinci-șeci mii de inamici își dederă suffletele, invocându în agoniă, unii pe Cristu, alții pe Mohammed.

Petru cellu Schiöpă scăpă, nu se scie cum, la învecinata Brăilă.

Frate-seu, domnul muntenescu, fugi la Floci, datorindu mântuirea vieței eroismului unei illustre familie, în care virtuțile se pară a fi fostu ereditarie.

Cu trei-șeci de ani mai 'nainte visternicul Radu Golesco fuse celebru prin vitejiele selle⁴⁰⁾.

Ellu lăssă duoi fi demni de tată: clucerul Alb și vornicul Ivașco Golesei.

Acestia sunt cari scăpară în bătăllia dela Jilisce șillele domnului muntenescu, precum o mărturisă mai în urmă ellu-însuși într'unu actū officialu: „mai mare „dragoste amă veđutū dela jupânul Ivașco vel-vornicu „și dela frate-seu jupânul Alb vel-cluceru decâtu dela „toți cei-l'alți; fiindu forțe bucuroși a-și pune ei capetele „loru pentru capul domniei melle; căci să nu se fi în- „torsu ei asupra ostii moldovenesci cu sulitele, apoi ca- „pul domniei melle aru fi căđutū; și atunci jupânul „Ivașco vel-vornicu a scăpatu din resboiu rănitū, iar ju- „pânul Alb vel-cluceru și a lassatū capul seu acollo, „la vadul ce se đice Rimna, lângă satul Jilisce, pentru „capul domniei melle . . .⁴¹⁾

Golesei, nu Petru cellu Schiöpă, merita de a se

40) *Condica crisóvelorū monastirii Vieroșulă* (MS. in Archiva Statului, 1780, in-f); p. 145.

41) *Ibidem*; p. 160?

batte cu unŭ Ionŭ-vodă . . o nu! fericită arŭ fi fostŭ România, déca tocmăi cei alleși ai sei n'arŭ fi rădicatŭ nicŭ uă dată uă fratricidă armă unulŭ assupra altuŭia!

§ 22.

Pecândŭ boierii munteni scăpaŭ viețta domnului lorŭ, domnulŭ moldovenescŭ scăpa viețele boierilorŭ sei.

Purcalabulŭ Jeremia Golia, de care avurămŭ deja ocasiunea de a vorbi în vr'uă câte-va rëndurŭ și vomŭ măi vorbi și măi la valle, combăttea cu uă deosebită bravură allătura cu Ionŭ-vodă, adecă acollo unde lupta era măi crâncenă, rezistența măi inversiunată, pericolulŭ măi mare.

Uă armă inamică se rădică assupra vitézului boierŭ.

In foculŭ bătălliei nu e chipŭ a te feri de tôte loviturile.

Incă uă clipă și purcalabulŭ era mortŭ.

Ionŭ-vodă preveni acea clipă: buzduganulŭ principelui⁴²⁾ turti pe indrăznețulŭ dușmanŭ⁴³⁾.

Jeremia Golia remase viŭ

§ 23.

Pentru a micșura gloria eroului nostru in strălucita victoria de la Jilisce, unŭ criticŭ malițiosŭ arŭ puté, la prima vedere, s'o represinte ca un rezultatŭ allŭ nesciinței și allŭ neglijinței capilorŭ armatei cellei biruite.

1-o. De ce óre să se fi opritŭ ei la Jilisce, pecândŭ trebuia să pășescă dreptŭ inainte assupra Iașului?

42) Domniŭ întrebuințau buzdugane, precum vești in *tabloulŭ bătălliei de la Oberlini*, planșa 4.

43) Acestŭ factŭ l'a conservatŭ numai cronica turcă in *Mignot*; t. 2, p. 212: „a qui il avoit sauvé la vie dans le dernier combat“

2-o. De ce, oprindu-se cum aă făcută, ei nu-și în-tăriră pozițiunea?

Aceste duo imputări, ce se pară a fi capitale, deviau puțină seriose în fața unei approfondate esposițiunii de motive.

Era forța magiōră ca dușmanii să se oprăscă la Jilisce și, déca nu era de asemenea uă forță magiōră, cellă puțină era uă puternică rațiune militară ca ei să nu se retransăzeze în pozițiunea loră.

Să analisămă.

§ 24.

1-o. Armata lui Petru cellă Schiōpă se compunea din trei elemente eterogene, Turci, Munteni și Secui, cari, venindă din diferite părți, nu puteau năvălli în Moldova mai 'nainte de a se fi întălnit și concentrată unde-va afară din hotare: Jilisceea fu, prin natura sea, punctul cellă mai nimerită pentru atare operațiune.

Sosirea câte-și-trelloră detașamente nu putea occurge în aceiași ăi, fiindă plecate din distanțe și în împregiurări variate; astă-feliu încătă detașamentulă sosită la Jilisce cellă de 'ntăiu trebuia să aștepte acolo sosirea cellă de allă duoilea, și apoi ambele să adăstea pone la sosirea cellă de allă treilea: étă deja ună intervallă de mai multe ăille.

Turcii veniau de departe, Secui de peste Carpați, chiară Muntenii nu erau toți de pe aprópe, cetele cele mai brave fiindă tocmai de la Oltă: în cătă, după ună marșă fórte îndelungată pone la Jilisce, le trebuia tuturoră de uă potrivă ună timpă de odihnă.

În acestă modă se respinge acusațiunea strategică

cea mai gravă, ce se putea face armatei lui Petru cellu Schiopu: de ce nu merse inainte?

2-o. Dela Focșani pone la Iași este uă distanță de 18 Țille de marșu ordinaru, 8 Țille de marșu forțatu pe drumu mare, 6 Țille de marșu forțatu pe drumuri laturase; iar cu tôte inlesnirile câte se mai pôte procura prin un sezonu frumosu—cellu pușinu 5 Țille.

Astü-feliu, uă depărtare minimum de 5 Țille se intre-punea intre armata de la Jilisce și intre reședința lui Ionu-Vodă.

Către acéstă considerațiune se mai adagea uă altă și mai ponderosă: Petru cellu Schiopu sciea, că Domnul moldovenescu nu avuse încă timpul de a-și aduna uă armată, de care se affla in uă pré-mare lipsă, de oră ce se veșuse silitu a allerga la sprijinul cător-va sute de Cozacı.

Ne avëndu de cine a se teme și mai fiindu și de totu depărtată de la desarmatulü seu adversaru, contra cui ore să-și fi retransatu tabera armata dela Jilisce?

În fine, pone și într'uă necesitate veghiată, totu încă fortificarea taberei arü fi fostu pré-vătemătoriă, dändu cellorü retransați uă ideă essagerată de puterea adversarului și de propria lorü slăbiciune, ceia ce i-arü fi demoralisatu de mai 'nainte.

§ 25.

Care dără să fi fostu greșella cellui bättutu?
Geniulu, numai geniulu acelluia ce-lü bättuse!

§ 26.

Prin minunata essecuțiune a ordinilorü lui Ionu-vodă, vorniculü Dumbravă fu principalulu instrumentu allü victoriei dela Jilisce.

Ambele s elle misiunii, cea de a surprinde avant-posturile inamicilor  i cea de a-i lovi din dos , fur  de u  potrivit de u  greutate extraordinari .

Să fi sc apat  un  singur  om  din avant-posturi, vr şmaşii s'arŭ fi preg tit   i atunci totul era pierdut !

Să fi int rziat  cu u  singur  clipă lovire.. din dos  — duşmanii ar  fi avut  spaţiul  deschis  ca sa fug  peste Rimna, unde ar  fi putut  a se reorganisa.

Pentru a isbuti in aceste duo artistice ope  iunii, prin r pediciunea mersului, tăcerea mişcării, calcululu timpului, apropositulu atacului, se cerea din partea cav lari  detaşamentulu inteligen a cea mai viuă unită cu gele cell  mai rece.

  27.

Dar sublimul  victoriei consistă in modul , in caer inuşi Ion -vod  att c  pe vr şmaşii.

In arta militar  cea speci  de atac  se numesce „ordine concavă”.

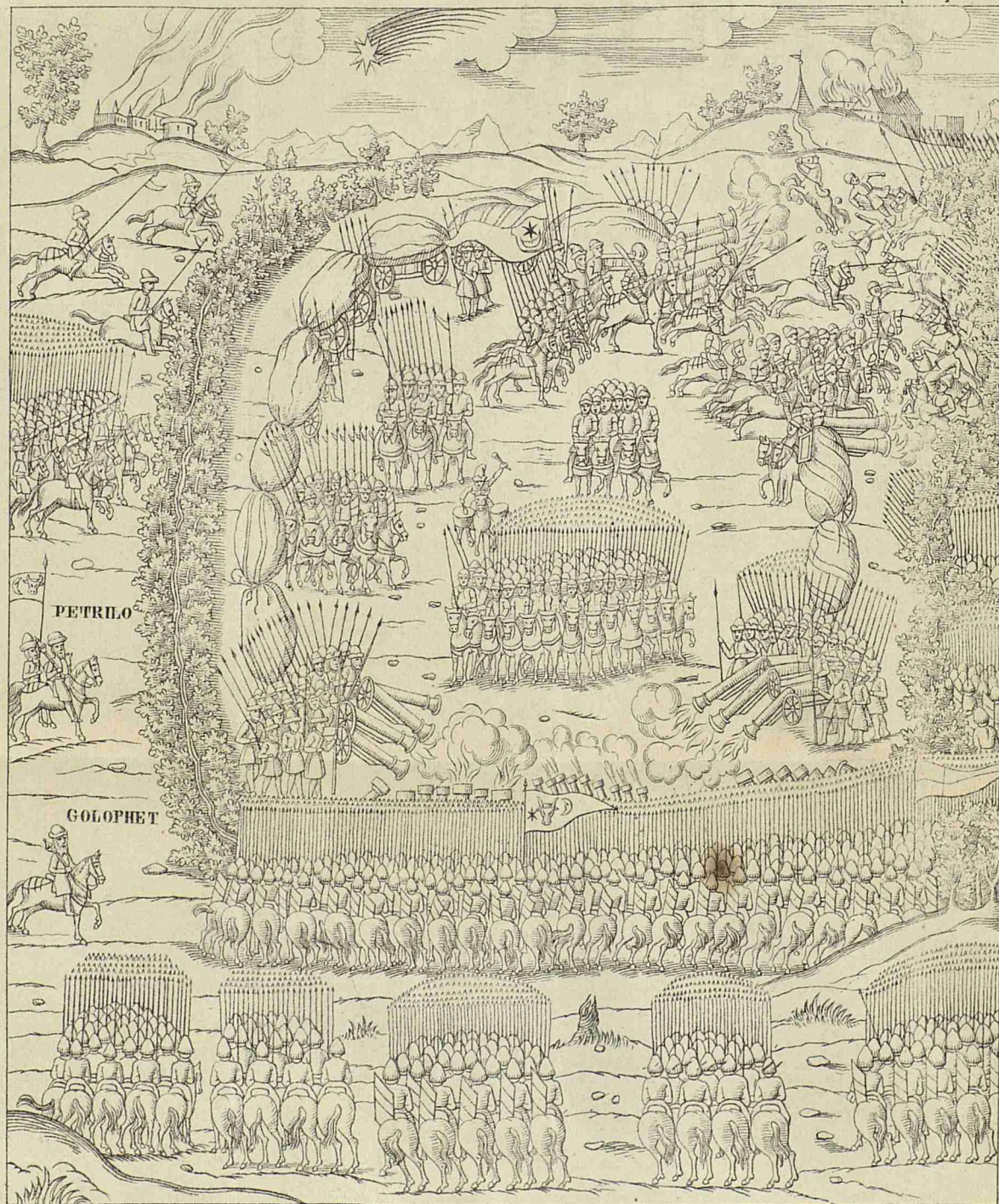
Din cauza acestei ordini Annibal fu biruitor  la Canna, Narses la Casilino, Eduard  III la Cr cy.

Tot  din cauza acestei ordini, Petru Rareşu fu biruită la Obertin .

Ea presintă, prin urmare,  i avantajie  i desavantajie, pe cari le pot  appretui, in minutulu decisiv , numai crierii unui adevărată general .

Iată ce  ice renumitul  Montecuculli :

„Ordinea concavă reuşesce mai cu s m  pe un  timp  „nouros , c nd  e praf , c nd  e fum , s u in alte as-

*Ordinea concavă, în care Petru Rareşă atacă pe Poloni
în bătălia de la Obertinu în 1531;*

desemnată de Martini Bielski, carele luase parte la acea bătălie.

„semeni ocasiunii, cându adversarulū nu pôte observa „mişcările tēlle“⁴⁴⁾)

Ce e dreptulū, întindēndu-ți pré-multū fruntea armatei, ca să încingi pe vrājmași, rărescī peste mesurā șirurile și le espui a fi rupte.

Acēsta se putea applica mai cu deosebire către óstea lui Ionū-vodă, carea era mai multū decâtū mică în comparațiune cu cea a rivalului.

De aceia nici eroulū nostru nu recurse la ordinea concavă, decâtū numai uă singură dată: cândū avea a face cu nesce dușmanī orbiți prin somnū și prin bruma demineței.

Ellū ghicise pe Montecuculli!

§ 28.

Victoria de la Jilisce deslégă una din problemmele politice celle mai vitale: unū principe pôte ellū óre a pune temeiu pe uă armată mică și compusă din recruți?

Astăđi Romānia are sub arme intreitū atâția, cu câți Ionū-Vodă infrānsese pe Petru cellū Schiopū.

Petru cellū Schiopū avea uă óste de șesce ori mai numerosă, decâtū cea a lui Ionū-Vodă.

Déca atunci 10,000 de Moldovenī bătuseră 60,000 de inanicī; de ce óre acuma 30,000 de Romāni n'arūfi in stare de a batte 180,000 de dușmanī?

44) Acestū passagiū lipsese in prima edițiune italiană, *Memorie che rinfermano una esalta instruzione dei generali* (Colonia, 1704, in-8); t. I, p. 44; și fu adausū de către autorulū in urma unorū mai profunde meditațiuni in edițiunea posterioiā francesă, *Mémoires divisez en trois livres* (Strasbourg, 1735, in-8); p. 45: „Cecy réussiroit mieux dans un tems couvert de nuages, de poussière, de fumée, et toutes fois et quantes que l'ennemi ne pourra pas s'appercevoir de vos mouvemens . . . “

Atunci, ca și acuma, invingătorii erau adunați în pripă, reu disciplinați, nedepriși cu foc, fără experiență militară.

Atunci ei aveau în fruntea lor un căpitan mare; un căpitan mare ne trebuie acuma . . .

§ 29.

Immense fură consecuențele acestei prime bătălie:

1-o. Ea supuse lui Ionu-vodă totă Țerra-Românească;

2-o. La topi una din cele mai frumoase armate dușmane;

3-o. Ea fu câștigată mai fără nici o pierdere din partea Moldovenilor

Uă asemenea victoriă merită cu totu dreptul de a fi recunoscută, ca una din cele mai remarcabile în istoria modernă!

§ 30.

Ionu-vodă remase patru zile pe câmpul de bătălie:

Ingropă pe cei căzuți, între cari avu desplăcerea de a nu găsi pe Petru cellu Schiopu;

Impărți între ostași bogata pradă, surprinsă în tabera inamicului;

Dede obositei selle armate unu timpu de repausu;

Se mai iutari ce-vași prin noii soldați de prin județele mai de aproape alle Moldovei.

Apoi se mișcă spre centrul Țerei-Românești; ardeudă, tăiandă, jefiudă tote în calle-i, dupre obiceiul timpului; căci Hugo Grotius nu venise încă pentru a restringe setea sângelui la proporțiunile strictei necesități.

Astufeliu Ionu-vodă adjunse la București.

§ 31.

Eroul nostru era allu duoilea domn moldovenescu, căruia i s'au inchinat ȣermi Dimboviȣei.

Cu uă sută de anni mai 'nainte, Bucurescenii veȣură aci pe strămoşul seŃ, mărele ŞtefanŃ, carele, după ce băttuse pe domnul muntenescu de atunci intr'ua băttaliă generală de pre la marginea ȣerreii, merse cu iuȣela săgetteii, intocmai ca IonŃ-Vodă, dreptŃ asupra capitalei: uă regulă de strategiă.

Dar in acelle timpuri BucuresciulŃ tusese mai tare: pe innălȣimile mallului nordicu allu Dimboviȣei, unde remase pone in ȣillele nŃstre memoria „Curȣii-vechie“, se affla⁴⁵⁾ uă citadellă, numită „Cetatea Dimboviȣei“, carea in cursŃ de uă ȣi intrăgă respinsese armata lui ŞtefanŃ cellŃ Mare.⁴⁶⁾

Vechiele fortificaȣiuni răsipindu-se de atunci incŃce, IonŃ-Vodă putu intra acum in Bucuresci fără a fi intimpi-natŃ cea mai mică opoziȣiune, nu de uă ȣi, ci astă-dată nici măcarŃ de uă Ńră.

§ 32.

StudiândŃ istoria română, adesea ne cuprinde mirarea, cum de n'a luminatŃ nici uă dată in mintea străbunilorŃ noştri, deşi ocasiuni aŃ fostŃ pré-destulle, mântuitoŃia ideă de unire administrativă a unorŃ ȣerre mai multŃ decătŃ surori.

VeȣurămŃ stėguri moldave in Bucuresci, veȣurămŃ stėguri muntene in Sucėva Ńi in Iaşi; darŃ Unire totŃ nu era.

45) Dupe opiniunea d-lui Berindeiu; *Revista română*; t. 1, p. 324.

46) *Letopisiȣe*; t. 1, p. 125.

Mircea cellū Mare a fostū cupprinsū Moldova și, in locū s'ō incorporeze pentru totū-d'a-una cu Țerra-Romănescă, ellū se mulțumise a-ī da unū domnū din mâna și sub protecțiunea sea.

Ștefanū cellū Mare imită acestū essemplu in privința Muntenilorū.

Multū mai târziū Mihaīu Vitézulū reușise a intruni sub sabia sea Transilvania, Țerra-Romănescă și Moldova; ei bine! ellū își lăssâ șie numaī Transilvania, dândū Țerra-Romănescă unū fiū și Moldova unū nepotū de frate.

De unde ore să fi provenitū acea curiósă tendență tradițională, pe care abia-abia o putu stērpi ieri-al'altăeri mormurulū Europei întrege ?

§ 33.

Reū-voitorii Romānilorū represintū acestū fenomenū ca uă consecuență a unei antipatie, ce arū fi despărțindū din timpii cei mai vechi, po Munteni de Moldoveni.

Dar să fi fostū așa, Mircea și Mihaīu n'arū fi datū Moldovenilorū unū domnū separatū, nici Ștefanū Muntenilorū; ci fie-care din ei și-arū fi întăritū propriulū jugū, fără care nu putea să-și esserciteze urra.

Purtarea lui Ștefanū, Mihaīu, Mircea, fu simpatică, nu antipatică.

Muntenii se bătteaū cu Moldoveni, precum in anticitate Atenienii se băttuseră cu Beoțiani, Spartaniū cu Arcadiani, tôte orașellele Elladei unulū cu altulū, fără a rumpe prin atari „petreceri“ legāmētulū frăției grece.

Cândū venia vorba de unū Omerū, toți Ellinii se grăbiaū a striga cu mândria: fu altū nostru.

La Munteni și Moldoveni sentimentulū unității gloriei naționale pan romāne fu, póte, și mai desvoltatū.

Vonă da unū singurū essemplu.

Ștefanū celle Mare strivise in mai multe rëndurī pe Munteni; dar ellū illustrase prin eroismulū seū numele tuturorū Romānilorū; și Muntenii, uītândū tóte căte aū fostū sufferitū din parte-ī, nu numai cântaū cântece in onórea-ī, ci încă portretulū seū illū găssi insuși Ionū-vodă in palatulū domnescū din Bucuresci, făcutū *fresco* chiarū pe pǎretele etaculū princiarū, in tótă statura, cu coróna pe capū și cu unū toégū in mână⁴⁷).

Cronicele muntene merșeră și mai departe: elle pre-tindū că vitézulū Moldovei arū fi domnitū șesse spre-đece anni assupra Terrei-Romānesci⁴⁸).

Unde déră fost'a vre-uă-dată antipatiă? — numai dóră in imaginațiunea Cabinetulū viennesū seū in allucinațiunile Turciei!

§ 34.

Mircea, Ștefanū, Mihaīu, fură ómeni de geniū: ei nu puteaū a nu fi ințellesū supremele avantagie alle unei Uniri, prin care se duplicaū forțele lorū și se micșuraū in același gradū acelle alle dușmanilorū; prin urmare, cată să fi fostū uă causă fórte seriósă, pentru ca să-ī fi im-pedecatū pe ei de a pune culme mǎririi naționale.

Noi unii intrevedemū in misteriolū trecutulū aceeași tristă causă, ce era cǎtū p'aci să zădǎrnicescă realisarea Unirii in țillele de acum: aristocrația.

47) Strykowski; loco cit: „Gdym jachal do Turck, widzialem w Bukorestu „stolecznym niescie i w dworze hospodara Multanskiiego, u któregosmy byli na „czci, obraz wymalowany z possochem staroswieckim, wzrostru wysokiego (?), „tego Stephana, w koronie królewskiej, na murze w swietlicy hospodarskiej po „kojowej.“

48) Engel; t. 1, p. 210. — *Magazinū istoricū; t. 4, p. 234.*

Boerii preferău să fie mai multe tronuri, mai multe logefefie, mai multe vornicie, mai multe visterie, mai multe postelnicie . . . mai multe „locuri boieresci“.

Boerii munteni se temeau de rivalitatea boerilor moldoveni și vice-versa.

Boerii din ambele țerre doriau a se ține mai in familiă, pentru a fi cu atât mai tari.

In fine, boerii, dela început și pone mai de-ună-đi, formau un zid nestrăbătut contra a orî-ce încercare de unire administrativă.

La 1859 opposițiunea boerescă fu invinsă, pentru că boerii nu mai erau decât uă fantomă a trecutului lor; dar in secolii XV și XVI îi apperau încă duo arme formidabile:

1-o. Fie-care boeră nutria sute de sluge, ce-i lingeau tipsiele și jurau în numele seș;

2-o. Fie-care avea facultatea de a reversa in totă momentulă assupra țerre șelle uă invasiune turcă, maghiară, polónă.

Și la 1859 boerii ară fi vrut să lucreze totă prin sluge și prin invasiuni; dar slugele se impuținară, se mollesiră, se săturară de atăta slugărită; iar politica Europei inchise callea invasiunii, pentru a nu se călca „equilibrul“—ideă necunoscută în đillele lui Ștefană, Mihaă, Mircea.

§ 35.

Ionă-vodă făcu și ellă, in cestiuea Unirii, totă ce-i permittea starea impregiurărilor.

Ellă vrea să vedă Țerra-Romănescă de 'ntăiă mulțumită și allă duoilea unită cu Moldova prin cea mai strinsă legătură.

Pentru a satisface pe Munteni, ellū le dede unū principe de'ntre ei și din nēmū domnescū; inse, firesce, dintr'uaă familiă dușmană de mórte cu acea a lui Petru cellū Schiopū.

Cu vr'uaă două-đeci de annī mai 'nainte, domnise acolo unū bastardū — bastardūi eraū pré-mulți nu numai in Moldova — unū bastardū renumitū prin caracterulū seū blândū și pacinicū, și carele, otrăvitū de către boierii seī, deși ei-insiși îi recunoscuseră titlulū de „cellū Bunū“, lăssă orfanī trei fiī:

- 1-o. Petru Cercellū;
- 2-o. Mihaīu cellū Vitezū;
- 3-o. Vintilă.

Câte-și-trei remasseră despoați de tronū, pe care-lū appucase uaă altă dinastiă de asemenea bastardă, anume tatălū lui Petru cellū Schiopū.

In intervallū, cei trei frați desmosteniți cercaū valurile lumii sub orizonturi străine: Petru Cercellū căllă-toria prin Italia și Franța, invețā aprópe tóte graiurile Europei, scriea versuri in limba lui Tasso și attrăgea a-supră-și, prin maniere și invețătură, admirațiunea curtesanilorū cellorū mai raffināți și a ómenilorū cellorū mai instruiți ai epoei; Mihaīu cellū Vitezū era încă micū, dar deveni gigantū peste trei-đeci de annī; Vintilă își gāsise unū refugiū in Moldova, și Ionū-vodā illū puse acum domnū allū Terrei-Romānesci.

Devotamentulū acestui nou principe muntenescū era assicuratū nu prin recunoscința, ce o datorā bine-făcătorului seū,—cāci recunoscința de celle mai multe ori, e muma vrājmașiei;—ci-lū assicura simțulū ereditarū de resbunare contra familiei lui Petru cellū Schiopū: amicii

cei mai buni sunt tocmai aceia ce urrescū impreună același lucru.

Cu tóte astea, intr'ua cestiune atât de gingașă, eroul nostru nu se mulțumî cu uă singură garanția; spre deplină linisce, ellū lăssâ în Bucuresci, pe longă Vintilă, pe gloriosul vornică Dumbravă cu vr'ua căți-va Moldoveni, ca să-lū appere, să-î slujescă . . . să-lū preveghieze.

Era óre-cum uă semi-unire.

§ 36.

După patru zile de odihnă în capitala Țerrei-Romănesci, Ionū-vodă sună acum trâmbița plecării și conduse triumfătoare-i armată la Brăila, unde se afla refugitū rivallulū seū Petru cellū Schiopū.

§ 37.

Ne intrerupemū aci unū picū pentru a face uă observațiune assupra muvementulū numericū allū ostirî moldovene: altū-felū cu greū ne amū puté orienta in urmarea acesteî campanie.

Amū vedutū că, in ziua dela Jilisce, Ionū-vodă avuse 9,000 de ai seî, cavalleriă grea, și peste 1,000 de Cozacî, cavalleriă ușoră: infanteria îî lipsia cu deseversire, și nici că i-arū fi fostū de vre-unū folosū, atâtū din cauza miracoloseî răpedicūni a mersulū, precum și din acea a caracterulū curatū ecuestru allū lupteî.

Dar ellū se gândise la importanța pedestrimii chiarū din ziua declarațiunii de resbellū: „craînicî“ adecă heraldiî domnesci âmbლაუ din județū în județū, din orașū în orașū, din satū în satū, chiâmândū ómeni buni cari să mērgă cu lēfă mare să servescă principelū lorū contra urgiei păgâne.

Era timpul lucrului de câmp; dar ori-cum să fi fost, totu încă voinicii s'aû găssitû destui şi se immulţiaû mereu pe i ce mergea.

Astû-feliu, vr'ua cete-va miie din infanteri adjunser la Ionu-vod in intervallul repaosului după victoria dela Jilisce; cei mai mulţi, de sigur, din invecinaţi munţi ai Vrancei, popor totu-d'a-una vestită ca cellu mai bravu intre Moldoveni.

Apoi in cursul treceri prin erra-Romnesc şi in timpul şederii in Bucuresci, infanteria moldovenesc crescû prin unu mare numeru de Munteni, veniti unii de bună voia, pentru a se distinge sub stindardele vitézului; alţii din antipatiă contra fstei dinastie; u sm puşi sub arme din obligaţiune de aliana din partea lui Vintilvod.

In acestu chipu, sosindu sub muri Brailei, Ionu-vod avea deja aprpe la 14,000 de infanteri.

 38.

Cu u sută de anni mai 'nainte, unu istoricu bisantin numia Braila „cea mai celebră piața in tte errele romne“⁴⁹⁾.

Negoşul se era attu de intinsu, inctu in cursul evului-meşii o visita pone şi vasur spaniole, venite din depărtatele ermur alle Barcellonei⁵⁰⁾.

Turcii, cuprinend'o, după ce allungaser pe famosul Tepeşu, nu numai nu desfiinar commerciul Brailei, ci inc illu innlar pone la culme.

49) Ap. Stritter; *Memoriae populorum olim ad Danubium incolentium* (Petropoli, 1789, in-4); t. 2, p. 926: „Prailabum urbem Dacorum, quae totius Daciae forum erat celeberrimum“

50) Precum s'a incredinat D. V. Alecsandresco, visitndu archiva municipala din Barcellona.

Pentru a-și assicura acéastă importantă pozițiune, eî încungîturară orașulū cu unū parcan, și zidiră pe uă stâncă a Dunării uă formidabilă citadellă cu cincî bastiône ⁵¹⁾.

Unū beiu commenda garnisónea.

§ 39.

Ca și la Bucurescî, Ionū-vodă fu allū duoilea domnū moldovenescū venitū sub muriî Brailei.

Cu unū secolū mai 'nainte ea fusese arsă de către Ștefanū cellū Mare, pe alle căruî urme pășia acum vitézulū seū strănepotū.⁵²⁾

§ 40.

Ionū-vodă ceru estradarea lui Petru cellū Schiopū.

Capulū cetății trimise patru Turcî cu ȃcece ghiullele, ȃcece glónȃe și duo săgette, pentru ca să spună domnului moldovenescū că-lū va ospeta cu acestū felū de mănăcări, ȃceca nu se va grăbi a se retrage, cu pace de 'nainte Brailei.

Ionū-vodă dede pe cei trimiși pe mânele calléilorū; le tăiă nările, buzele și urechiile; îi restigni cu cuiē de ferrū pe uă prăjină, cu capetele in josū; și-î espuse astū-feliū in fața inspăimaților orășeni, strigândū că aceiași sórtă așteptă pe toți păgânii. .

Apoi, fără a lăssa pe uimiții spectatori ai terribilului suppliciu să revină din inlemnirea lorū, ellū porunci pedestrimii a escalada muriî.

Scărele de assediū erau gata: imitate dupre acelle

51) Sulzer; op. cit.; t. 1, p. 370: „die Festung, welche in einem mit „Basteyen umgebenen Schlosse besteht, auch deswegen noch beträchtlich, „weil sie auf einem steilen Ufer der Donau liegt, und an einem Arm derselben, „der ihr zum Hafen dienet, unten durch eine Redoute vertheidigt wird“

52) Letop.; t. 1, p. 123.

intrebuițate atunci în Germania, elle conservară în limba noastră militară pone și numele lorū cellū nemțescū: „loître“ dela „leiter“⁵³⁾.

Infanteria moldovenescă nu avusese încă ocasiuni de a se distinge sub ochii eroicului principe.

Pe de altă parte, ea sciea din famă, cătū de avută era neguțitorésca Brailă.

Amorul propriū și lăcomia unite făcură minuni: pedestrașii se arruncară assupra zidului cu atătă furiă, răsipiră petrele și făcură uă lată breșă cu atăta înțellă, încătū garnisónea turcă nu avuse nici timpulū nici curagiulū de a respinge turbatulū assaltū: căți putură, fugiră în citadellă.

Virtutea infanteriei noastră la escaladarea Brăilei egală pe acea a cavalleriei la surprinderea taberei dela Jilisce.

Arcașulū era demnū de căllărașū, căllărașulū era demnū de arcașū!

§ 41.

Ionū-vodă dede acum armatei sélle uă deplină libertate de a se scălda cu toții în sângele vrăjmașului, de a se resfêța în prédă, de a se imbuiba în peccate!

Jafulū Brăilei fu din acelașū secolū și avu acelașī caracterū cu famosulū jafū allū Romei, despie care unū istoricū italianū ne lăssă următorulū tabloū:

„După luarea orașului, soldații se imprăștiară în toate direcțiunile.

„Trecëndū pe poduri, ei veđură pe părinți, tați și mume, ședëndū pe pragurile locuințelorū, plângëndū

53) Letopisește; t. 1, appendice, p. 59: „avendū loître gata, a oboritū gardulū tērgului.“ — Paprocki; în *Tesaurū*; t. 3, p. 279: „sie schon bereite Leitern hatten, auff denen sie die Mauern in einem hin mit grossem geschrey erstiegen.“

„mórtea copiilorú ucciși in luptă și jelindú calamitatea
„patriei.

„Acesti nenorociți, imbrăcați in haîne de doliú, offe-
„riau soldatului casele, mobilele, tóte avuțiile lorú, ce-
„rêndú, cu uá vóce sfășietóriá și cu lacrime pe gene, nu-
„mai grația vieței.

„In zădarú!

„Impinși la măcellú prin sunetulú tobelorú și allú
„trâmbițelorú, selbatecii invingători se aruncară assupra
„bietetorú victime și le bucățiră, fără distincțiune de sexú
„sêú de vêrstă, pe strade, prin case, sub altarele bi-
„sericelorú.

„Apoi urmară scene nu mai puținú orribile.

„Vedeai copille asvêrlindu-se in brațele nefericitorú
„mume, cari, despletite, apucaú pe soldați de barbă, de
„pêrú, silindu-se indeșertú a-î opri dela crimă: irritați și
„mai multú prin rezistență, ei desonoraú femeia peste
„femeia, și apoi le măcellau pe tóte sub ochii părinților
„sêú a bărbaților, pe cari țineaú legați, — muți, in-
„țepeniți, dessufflețiți ca nesce statue, — priivindú cumpli-
„tulú spectacolú!

„Unele mume își scóseră ochii cu degetele ca să nu
„fie marture atărorú scene! . . . “⁵⁴)

Iată și unú altú tabloú, mai scurtú, dar mai ener-
gicú, assupra jafului Brăilei:

„Nemine nu fu cruțatú; sângele curgea perfú in Du-
„năre; nu remase nu numai unú omú, ci chiarú nici unú

54) Buonaparte; *Sac de Rome*; in Buchon; *Choir de chroniques et mémoires, XVI siècle* (Paris, 1836, in-8); p. 204-5.

„câne viū; nu remase uă pétră pe pétră: pojarulū nemici
 „totū ce scăpase de sabiă“⁵⁵⁾

Aşa erau ómenii pe atunci.

Déca Ionū-vodă fu barbarū, snopindū pe musulmanī; apoi cu câtū óre mai barbarū fusese ducele de Bourbon, adducēndū uă armată de gâđi assupra grandióseī capitale a crestinătăđii!

Pentru a judeca de gradulū civilisađiunii unui poporū, nu trebuie să ne basâmū pe propriiele nóstre idee moderne, ci să-lū confruntămū, fără prevenđune, cu tóte cellelalte póóre din aceeaşi epocă.

§ 42.

După obiceiulū seū, Ionū-vodă permise armatei numai patru đille de odihnă:

Patru đille la Jilisce;

Patru đille la Bucuresci;

Patru đille la Brăila.

Acestū intervallū de patru đille de repaosū după uă izbândă se pare a fi fostū una din regulele militare d'alle lui Ionū-vodă.

Stefanū cellū Mare, in asemenea casurī, se odihnía totū-d'a una numai trei đille⁵⁶⁾.

§ 43.

Citadella Brailei remase in possessiunea Ottomanilorū.

55) Gorecki; p. 54: „Ibi ingens caedes Turcarum facta fuit, nemini parsum: ubi ex caesorum cadaveribus sanguis instar rivi in Danubium profluxit
 „tota urbs direpta, ac per iram incensa, nullo hominum, ac ne canum quidem
 „inter incendia ruinasque relicto. Nam a victore hoste ne una quidem domus
 „integra relicta fuit: omnia eversa ac solo adaequata fuere“

56) *Letop*; t. I, p. 119, 125, 127.

Ionu-vodă o lăssă in pace, din următóriele cause:

1-o. Petru cellu Schiöpu nu mai era acollo, fiindă fugitü peste Dunăre la Constantinopole;

2-o. Assediulü arü fi addusü multă scădere în cifra armatei moldovene;

3-o. Generalii cei mari. începëndü dela Alexandru și pone la Napoleonü I. nu-și perdeau nici uă dată timpü de'naintea cetățilorü, ei bătteaü pe adversarü în câmpü deschisü; și apoi forterețele celle mai tari, remă-nëndü fără speranță de spijinü, se inchinaü dela sine.

§ 44.

Assicuratü din partea Terrei-Romănesci prin victoria dela Jilisce, ruina Brailei și installarea amicului seü Vin-tilă, Ionu-vodă nu mai avea temeri din acéstă parte.

Dar acum illü mai amenința resăritulü: Turcii și Tătarii se concentraü in sandjacaturile ottomane de peste Prutü, gata a reversa „ciambulurile“ lorü assupra Moldovei.

Ionu-vodă își mișcă armata, allü carii numărü spor-ria necontentitü pe drumü prin inrollarea nouilorü amatori de gloriă și de prédă.

In avant-gardă mergea hatmanulü domnescü Slăvilă cu Cozaciü și cu 8,000 din cavalleria moldovenescă.

După ellü urma insuși principele cu tótă infanteria.

Remășița cavalleriei inchidea mersulü și voltigăia, pentru pađa, la flancurile oștirii.

§ 45.

Teatrulü luptei se strămută in Bessarabia.

Astă-đi sub acestü nume se înțelege totü territo-

riulŭ românescŭ, lungitŭ între Prutŭ și Nistru, cu piciorle muiate în Marea-négră și cu fruntea umbrită la pŏlele Carpațilorŭ.

În vechime, numai partea sudică a acestei regiuni se numia „Bessarabiă“, nordulŭ purtândŭ unŭ singurŭ nume cu restulŭ Moldovei.

Într'ună vreme, mai allesŭ pune la mŏrtea lui Mircea cellŭ Mare, totŭ țermulŭ Dunării, dela Severinŭ pune la gura Nistrului, appărtenia Muntenilorŭ, a cărorŭ țerră, dupre porecla dinastiei princiarie, se numia „Bessarabiă“ séu „Țerra Bassarabilorŭ“⁵⁷).

După ce Moldovenii se lațiră cu incetulŭ, bucată câte bucată, și, în fine, sub Stefanŭ cellŭ Mare, tăiară tocmai la Milcovŭ hotarulŭ Țerrei-Românesci, teritoriulŭ de 'ntre ustiele Nistrului și Dunărea conservă ellŭ singurŭ, ca suvenirŭ, numele de Bessarabiă⁵⁸).

Sub Petru Rareșŭ, sultanulŭ Suleimanŭ cucerindŭ dela Moldova acestŭ prețiosŭ peticŭ de pămentŭ, stabili acolo duo sandjacaturi ottomane: unde fusese Cetatea-albă a Românilorŭ se auđi numele turcescŭ de Ak-ker-man, érá Tighinea moldovenéscă deveni Bender.

De atunci încŏce, Bessarabia perdu aprŏpe cu totulŭ primitiva-i populațiune română, împlëndu-se de Osmanlăi și, mai cu sémă, de Tătari, năvăliti cu miie de peste

57) Raczynski; *Kodex dyplomatyczny Litwy* (Wroclaw, 1845, in-4); p. 351.—Karano-Tvrtkovic; *Srbskii Spomenitzi* (Biograd, 1840, in-8); p.—Vanelin; *Vlacho-Bolgarskii gramaty* (Petersburg, 1840, in-8); p. 1-4.—Dogiel; op. cit.; t. 1, p. 623, unde este unŭ documentŭ dela unŭ Vladŭ-vodă, din 1396, datŭ în Argeșŭ, și în care acestŭ principe se intituléză: „Waywoda Bessarabiae nec non comes de Severino.“

58) Sarnicki în Mizler; *Historiarum Poloniae collectio magna* (Varsaviae, 1761, in-f); t. 1, p. 259: „Besarabes autem in veteribus sedibus Gotthorum habitant inter Tyram et Istrum seu Danubium.“

Nistru și cari îi dederă pone și unŭ nume in limba lorŭ: „Budjacŭ“ adecă *ungăru*.

Unŭ șanțŭ anticŭ, cunoscutŭ la poporŭ sub numele de Troianŭ-de-Susŭ, încependu-se de la Prutŭ mai josŭ de Fălciuș și sferșindu-se la Nistru mai susŭ de Benderŭ, despărția Moldova propriă de acéstă nouă provincieă musulmană.

§ 46.

Natura Bessarabiei differesce și differia totŭ-d'a una cu deseversire de acea a cellorŭ-l'alte țerre române.

In locŭ de majestose păduri și daurite holde nu veđi acolo decâtŭ monotone deșerturi, așternute cu luciulŭ năsipului său preperate cu debile arbuste, pēducei său măcieși, și cu selbatece erburii și buruene, între cari cellŭ mai caracteristicŭ e fantasticulŭ scaiete, allŭ cărui capŭ, rotundŭ ca uă mince, spinosŭ ca unŭ ariciu și ușure ca pufulŭ, se deslipesce tōmna de putređitulŭ său trunchiu și apoi, gonitŭ de cea mai slabă sufflare a vântului, rotesce mereŭ d'a-lungulŭ pustiului, pon'ce se innecă in Nistru său in Dunăre.

In locŭ de posomorîții Carpați, urieșe sentinelle alle Moldovei, nu veđi acolo decâtŭ pitulate și imprăștiate grămeđiore de pământŭ, ce se parŭ a fi innălțate cu mâna omului, căci producerile naturii nu potŭ fi atâtŭ de meschine.

In locŭ de nenumerate ape și riulețe veđi câte uă baltă sărată, câte unŭ periu efemerŭ, ce nu-lŭ vei mai găsi mâni, sorbitŭ de arșița sórelui; său dai din intemplare peste unŭ puțŭ . . . vei âmbra multŭ, sermane, pone a-î descoperi uă perechiă!

§ 47.

Astă dî pacea și industria impoporară Budjaculă cu vr'ua căte-va orășelle și mai multe sate.

In secolulă XVI, sub tēmpitōria dōminațiune turco-tătără, affară de Akkerman și Bender, implântate tocmai la margine, nu intimpinaî acollo nicî uă locuință umană pe suprafața pămēntulū.

Bordeiele erau săpate pe sub-pămēntū⁵⁹⁾ și numai fumulū, ce se furișă din fundulū acellorū ingrozitōrie su-terrane, putea conduce căte-uă-dată pașii retăcitulū căl-lētorū.

Mai zăriaî ici-collea căte uă turmă albindū la picio-rele vre-unei colline

Adăuge uă pestriță societate de mīerle, gangurī, gra-urī . . . și veția vé uă idee completă despre tōtă vitalitatea Bessarabiei! .

§ 48.

Mai susū, de Bender, cam in prejmete-le Lopușnei, deja pe terrițoțiulū moldovenescū, avant-gūarda condusă de hatmanulū Slăvilă surprinse unū detașamentū de inamicī, Turcī și Tătari.

Eî erau sigurī, că Ionū-vodă se află departe, la Brailă!

Attacați in pripă și descuragiăți chīarū inainte de lo-vire, dușmanii fură infrânți, rāsipiți, allungați, secerați . . .

Abia uă miiă reuși a scăpa teferī la Bender, ducēndū cu sine cīuma spaimeī.

§ 49.

Ionū-vodă, adjungēndū la câmpulū luptei, nu per-mise nicī unū momentū de zăbavă.

59) D o u z a; op. cit; p.

Inainte cu toții!

Pe șessă, sub murii Benderului, stetea unū altū detașamentū de vrăjmași, către care se adauseră acurū fugarii dela Lopusna.

Astă dată îi lovi însuși Ionū-vodă.

Goniți pone la porțele Benderului, invinșii intrară uă dată cu invingătorii.

Orașulū fu cuprinsū; puțin ī isbutiră a se inchide in citadellă.

Urmă, firesce, unū jafū frate gemenū cu acellū dela Braila, cu acea numai deosebire că, in casulū de față, preda, din necesitate, fu mai modestă.

§ 50.

Băttaia dela Lopusna și cupprinderea Benderului se successeră cu atătă răpediciune și se realisară cu atătă ușurință, incătū nu credemū să mai fie in istoria română unū altū essemplu, către carele mai bine să se pótă aplica sublimulū laconismū allū lui Cesarū: „veniū, veđui, vinsei.“

§ 51.

După izbândă, eroulū nostru, lăssândū fără assediū citadella, dupe cum făcuse și la Braila, se aședă cu tabera de naintea Benderului, cu fața spre inamicū și cu dossulū spre hotarulū Moldovei.

Aci ellū dede armatei sēlle, pentru prima óră, unū duplu intervallū de repaosū: optū țille.

Acéstă neobicinuită prelungire avea uă gravă causă politică.

Incă la inceputulū resbellulū Ionū-vodă scrisese către

doi dintre cei mai puternici din aristocrația polonă, rugându-i să-i ajute la nevoie chiar contra poruncelor turciturciturului lor rege.

Unul era celebrul Laski, pré-adessea menționat în cursul acestei istorie.

Cellu-l'altu era principele Ostrogski, guvernatorul Poloniei meridionale.

Laski era furiosu pe Turci pentru că in locul lui Ionu-voda puseră domnu pe Petru cellu Schiopu, iar nu pe ellu, dupre cum stăruise; era furiosu pe Enricu de Valois pentru că nu-și pussese pe longă Pórta Ottomană tóte silințele in acéstă cestiune; era furiosu și pe Turci și pe Enricu de Valois și, prin urmare, din rivallu periculosu deveni acum amicú devotatú allu principelui moldovenescu.

Ostrogski, pe de uă parte fiindu de ritu grecescu, simpatisa cu correligionarii Români și desprețuia fanaticul papismu allu noulu rege polonú; pe de altă parte, fiindu capu allu marginilor meridionale alle Poloniei, ellu nu se putea resuffla de necurmatele invasiuni tataré și căpetâ uă urră nestinsă pentru tótú ce era musulmanú; incătu rugămintea lui Ionu-voda illu atinse la córda sea cea mai delicată.

Așa déră, Laski și principele Ostrogski respunseră amendoi intr'uă vóce că, deși deosebite impregiurări nu le iértă a veni in persónă in ajutorul scumpluui prietenú, totuși se voru grăbi a-i trimitte ostași, munițiuu, bani, orí-ce le va sta in putință⁶⁰).

60) Orzelski; *Res post obitum Sigismundi Augusti gestae ab anno 1572 ad annum 1576* (MS. in Biblioteca dela Lemberg, in-f., sub Nr. CXIV); p. 92: „Lascus et Dux Constantinus litteras, quae ad manus Bassae venissent, praecaventis, et ad bellum stimulantes, auxiliaque promittentes, dederint . . .” — In-

Ambii magnați erau în stare de a pune sub arme 20,000 de ómèni alleși, cãllãri sèu pedestri, proveđuți cu arme de mânã, insoțiți de artilleriã, și conduși de capitanî deștepti: ei bine! pentru unũ asemenea contingentũ, mai frumosũ decãtũ acellũ allũ regelui Sardiniei în campania dela Crimea,—pentru unũ asemenea contingentũ Ionũ-vodã putea perde patru ñille peste numèrũ!

Posițiunea dela Bender era în casulũ de fațã cea mai potrivită: puținũ mai susũ, de ceia parte, a Nistrului, se incepea teritoriulũ polonũ, pone la care era abia vr'ua cãte-va óre de depãrtare.

§ 52.

Afflãndũ de bãttaia dela Lopușna și de arderea orașului Bender, sandjaculũ de Ak-kerman trimise 10,000 de pãgãni în sprijinulũ citadellei, remașe pone acum în mânele Ottomanilorũ.

Ionũ-vodã chiãmã pe Swierczewski, cellũ mai renumitũ dintre capitanii Cozacilorũ.

Voescũ a-ți arreta astãđi uã deosebitã a mea încredere,—îi ñise principel-;—iea Cozacii vostri și trei miie din cãllãrimea moldovenescã; uã óste vrãjmașã se apropiã pentru a ne respinge de aice; aștept'o dupã a-

sãși scrisórea e cupprinsã în acea vizirialã, ce amũ publicat'o din manuscriptũ în *Arhiva istoricã a Romãniei*; t. 1, nr. 47, p. 43: "Amice nobis dilecte! nunc „agi de vita tua intelligimus, quod profecto dolemus vehementer; auxilium quod „que tibi non denegaremus, si modo loci distantia non prohiberemur; nostris ta- „men duclibus et capitaneis in illis finibus existentibus mandavimus firmiter ut „advigilent, tibi que auxilium ferant: tuum ipsum est litteris illos sollicitare, et „illi modis omnibus tibi opem ferent.“— Cf. Charriere; t. 3, p. 523: "ledit „bassa m'a faict dire qu'on luy avoit porté lettres que ledit seigneur Lasky es „le duc Constantin escrivoient audit voyvoda, par lesquelles ils le confortent e „la continuation de ceste guerre avec promesse de luy mener bientost secourt „d'hommes, de chevaux, d'armes et de toutes choses nécessaires a son entreprise„.

celle moville,—ellū arretâ cu mâna,—aştept'o şi scrobe-sce-o; fă astă-dată, ca slava biruinţei să fie numai a ta!

Cozaculū se simţi măgulitū pone'n adênculū amoru-lui propriū: cuvintele lui Ionū-vodă l'arū fi făcutū eroū, să nu-lū fi făcutū eroū natura!

§ 53.

De ce ore principele nu se porni cu tôte forţele s'elle intru intimpinarea inamicului?

Séu de ce ore, detaşândū unū corpū de óste, ellū nu-ī porunci a merge mai departe, iar nu de a aştepta pe duşmanū chīarū in apropiarea Benderului?

Aceste duo intrebări sunt fórte legitime: unū generalū e datorū a da séma de tôte passurile s'elle, arretândū limpede, pentru ce a făcutū așa cum a făcutū şi nu altū-minte, şi probândū lămuritū, că trebuia să facă anume celle făcute.

Să se fi mişcatū Ionū-vodă cu intréga armată, ellū lăssa garnizónei din citadella Benderului facultatea de a-lū lovi din dosū, încătū s'arū fi pusū ellū singurū intre duo focuri.

Să fi inaintatū detaşamentulū seū pré-departe, illū lăssa fără sprijinū la casū de nenorocire; iar detaşamentulū fiindū invinsū, pe de uă parte demoralisarea intra în tótă massa armatei moldovene, pe de altă parte garnizónea din Bender se unia cu contingentulū dela Akkerman şi ne attaca cu unū adausū de forţă materială şi morală.

Aşa déră, Ionū-vodă fu constrinsū a nu se porni cu tôte forţele s'elle, ci numai de a deslipi unū detaşamentū, poruncindu-ī a nu se pré-depărta cum-va de prejmete-le Benderului.

§ 54.

Locul, unde stetu Swierczewski, așinându callea Turcilor, era intr'ua așa distanță dela tabera lui Ionu vodă, încatū urcându vre-ūi movillă din acelle cu carī e accoperitū aci in abunlenți totū littoralulū Nistrului, principele observa cu ochiū seī tôte evoluțiunile bătăii.

Citadella dela Bender se afla la miđū locū intre dosulū detașamentului lui Swierczewski și intre fața taberei lui Ionu-vodă.

Acéstă ingenioasă dispozițiune a armatei moldovene fi assicura victoria chiarū mai 'nainte de a se fi incinsū lupta; căci:

1 o. Să fi eșitū garnizónea turcă din citadellă pentru a lovi pe din deretū detașamentulū lui Swierczewski, in aceiași clipă Ionu vodă s'arū fi răpeditū Lovind'o totū pe din deretū pe ea însăși, ceia ce arū fi addusū după sine căderea citadellei in mânele Moldovenilorū.

2-o. Contingentulū turcū, venitū dela Akkerman, să fi reușitū a turbura detașamentulū lui Swierczewski, Ionu-vodă pe dată arū fi mișcatū in adjutorn-i alte duo seū trei miie de ómenī, fără a inceta de a ținé totū-d'ua-dată inchisă eșirea din citadellă.

§ 55.

In bătăia dela Bender Swierczewski fu ceia ce fusese Dumbravă in bătăllia dela Jilisce: cellū mai intelligentū essecutorū allū ordinilorū unū omū de geniū.

Fără duoī-trei ca acestia, óre s'arū fi pututū realiza miraculoșele izbânde alle lui Ionu-vodă?

Attingemū uă cestiune, ce interessază tôte popórele

și toți secolii în genere; ce ne va interesa mâini-poimâni pe noi înși ne, în speciă.

A întreba cum ar fi mersu Ionu vodă fără unu Dumbravă séu unu Swierczewski, este a întreba cum ar fi mersu Buonaparte fără unu Ney, unu Murat, unu Lannes!

A întreba cum ar fi mersu Buonaparte fără unu Ney, unu Murat, unu Lannes; este a întreba cum ar fi mersu Columbă fără bussolă.

Columbă ar fi inventatū bussola și totū izbutia a merge înainte; Buonaparte ar fi descoperitū pe mareșalii seî în toate unghiurile Franciei; Ionu-vodă ar fi creatū pe unu altū Swierczewski și pe unu altū Dumbravă.

Prima și fundamentala trăsătură a ómenilorū mari, în orice ramū, este că lorū nu le lipsescū nici-ua-dată instrumente; prima și fundamentala trăsătură a ómenilorū mici, iarăși în orice ramū, este că ei nu vedū instrumentele jăcēnde la piciorēle lorū și 'n zădarū își frângū capulū căutāndu-le aiurea.

Sub Ludovicū XVI Ney ar fi muri'tu dogarū, Lannes — vezeteū, Murat — birtașū; trebuia unu Buonaparte ca să recunnóscă în ei stoffa de generali.

Swierczewski nu fusese nimicū câtū timpū se affia în Polonia, Dumbravă era necunnoscutū sub predecessoriū lui Ionu-vodă

Omenii de geniū creă totū, totū, pone și uneltele creațiunii!

Pe'n dogărie, pe'n birturi, pe'n grajduri, mulți Nei, Lanni și Murași români ofteză în totū momentulū după unu sóre, carele să pētrunđă cu rađele sēlle pone la soiosulū lorū intunericū!

§ 56.

Swierczewski își aședă detașamentul în următoarea ordine.

Cozacii formau linia de bătaia.

La aripa stângă erau patru centurie cu sulite, în centru patru centurie cu pusce, la aripa dreaptă patru centurie cu arce.

La spatele acestor se lungia un șir de colnice, din dosul cărora se ascundeau trei mii de călărești moldovenesci.

De năvăl pușcașii și arcașii descărcau ușa ploaie de săgete și de glonțe, pentru a produce uă desordine în centrul și în aripa stângă a dușmanilor.

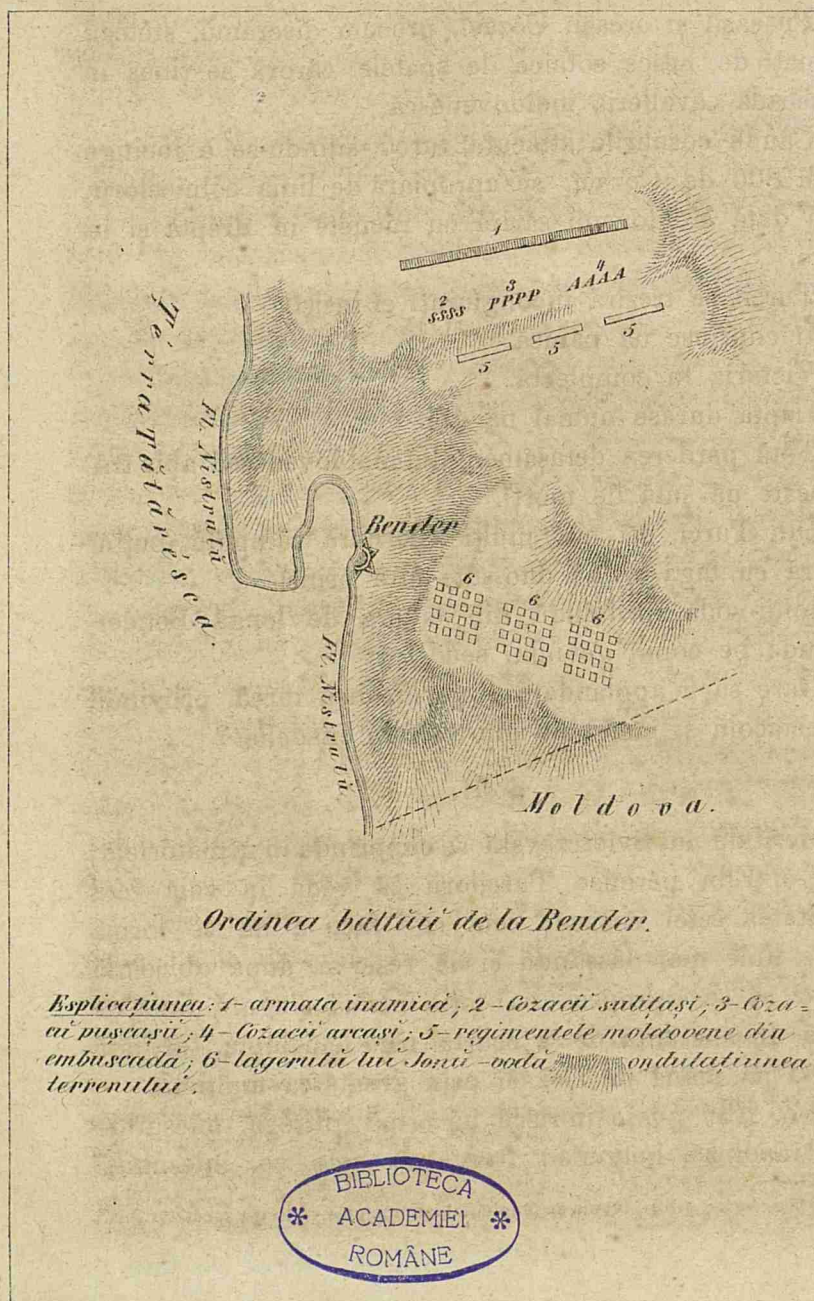
Apoi sulitașii făcură atacul asupra aripei drepte.

Inamicii concăpură, și trebuia să concăpă idea, pe acest corp, azardat pre-inainte, să-l despartă de celelalte două corpuri cozace, remase pe loc.

Deci, ei își mișcară centrul și dreapta asupra pușcașilor și arcașilor, punându-se la mișcu-loc în întreaga și între sulitașii cei încăerați cu aripa dreaptă.

Pe baza atării combinațiuni, Turcii își inchipuiau a fi căpetatul ună avantajă decisivă, putându acum a încongiura pe cei opt sute de Cozaci, lipsiți de uă aripă, allă căpă terenă remase golă, și carea și aceia, izolată la uă parte fără nici ună sprijin și compusă numai din patru sute de sulitași, căta neapărat a fi tăiată în bucăți.

În acestă modă câmpulă băttăliei, în urma evoluțiunilor, presinta două gruppe: mai încóce, peste 6,000 de Turci stringându 800 de Cozaci; mai încollo, din dosă, 400 de Cozaci strinși de peste 3,000 de Turci

Ordinea bătăliei de la Bender.

Explicațiunea: 1- armata inamică; 2- Cozaci săltași; 3- Cozaci pușcași; 4- Cozaci arcași; 5- regimentele moldovene din ambuscadă; 6- lagerul lui Joni-voda. — ondulatiunea terenului.

Sosi momentul oportunu.

Pușcașii și arcașii Cozacî, precum ȕiserămŭ, steteau răđemați de nesce colnice, la spatele cărora se ținea in embuscadă cavalleria moldovenescă.

Cândŭ cornurile atacului turcŭ, silindu-se a incinge pe cei 800 de Cozacî, se apropiară de linia colnicelorŭ, de uă dată Moldoveniŭ săriră cu răcnete in drépta și in atânga.

Turcii se treziră inconđurați ei-insiși.

Îi coprinseseră uă panică.

Victoria fu complectă.

Lupta durase numai uă óră.

Tótă perderea detașamentului moldovenescŭ abia treceseră peste uă sută de morți.

Din Turci, cei mai mulți așternură câmpulŭ, puțin scăpară cu fuga, vr' uă duo-sute fură prinși.

Ionŭ-vodă, priivindŭ din tabăra de longă Bender, applauda pe copiii geniului seŭ⁶¹⁾.

Oare să fi applaudatŭ și garnizónea turcă, priivindŭ la spectacolŭ și mai bine din vėrfulŭ citadellei?

§ 57.

Meritulŭ lui Svierczevski se cupprinde in următóriele :

1-o. Ellŭ permise Turcilorŭ să vėđă in voiă tótă puținătatea cetei cozace; ceia ce-i făcu a nu se forma in duo linie mai lăssandŭ și uă rezervă, după obiceiulŭ lorŭ, ci să se gruppeze cu toții intr' uă singură liniă de bătaiă, in speranță de a scurta astŭ felŭ lupta, turtindŭ in clipă uă mână de Cozacî prin greutatea mulțimii.

2-o. Ellŭ pusse in riscŭ uă aripă intrégă, micșurându-și inadinsŭ lungimea frontului, ceia ce, inlesnindŭ

61) G o r e c k i ; p. 60 ; „ I v o n i a e x l o n g i n q u o t a m i n c l y t a e v i c t o r i a e s p e c t a t o r f u i t ”.

Turciloră facultatea de a incongiura pe Cozacă, fi indem-
nă a profita de uă greşellă imaginară şi-i atrase dreptă
assupra embuscadei.

§ 58.

Băttaia dela Bender dede nascere unni epizodă, pe
care illă reproducemă aci, ca uă poesiă, ce pörtă caşetulu
epocei.

Ună mare filosofă a đisă:

„Cândă cine-va devine famosă in bine seă in reă,
„poporulă se grăbesce a şi-lă inchipui in cutare seă cu-
„tare impregiurare, şi inventeză apoi assupra-i fabule in
„armonia cu caracterulu eroulă; cai sunt *minciună factice*,
„dar *verităi ideale*, căci glótele nă imaginéză decătă ceia
„ce este analogă cu realitatea.“⁶²⁾

Detaşamentulă lui Swierczewski prinsese, intre alăii,
pe insuşă agaăa, capulu armatei turce, bărbată frumosă,
naltă, plină de fermeculă mamereloră, şi atătă de bogată,
incătă, voindă a se rescumpera din mânele Cozaciloră,
pentru ca să nu-lă ducă de'naintea terribilulu Ionă vodă,
le-ară fi propusă să-lă cântărescă de şesse ori, contra-
balanciându-lă uă dată cu mărgăritară, de duo ori cu aură,
de trei ori cu argintă. . .

Mărgăritară in grentatea unni omă trupeşă . . . nu
scimă, deă, deca Rothschild ară fi in stare de a se res-
cumpera cu ună aşa preţă, să fi cădută in robia păgâni-

62) Vico; *Principes de la philosophie de l'histoire* (Bruxelles, 1835, in-8); p.
103: „Qu'un homme soit fameux en bien ou mal, le vulgaire ne manque pas de
le placer en telle ou telle circonstance, et d'inventer sur son compte des fables
en harmonie avec son caractère; mensonges de fait, sans doute, mais vérités
d'idées, puisque le public n'imagine que ce qui est analogue a la réalité. Qu'on
y réfléchisse, on trouvera que le vrai poétique est vrai métaphysiquement, et que
le vrai physique qui n'y serait pas conforme devrait passer pour faux.“

lorū; dar fabula nu căuta la atarī șicane de detaliū: ea tindea numaī a da uā ideā pittorescā de bogăția pașal-
lelorū turcī de atunci și, in acēstā priivință, minciuna e
adeverată.

Urmâmū mai departe cu narrațiunea.

Orī căiū de splendidă fuse oferta prinsulū agă, totșī
Cozacīi nu se lăssară a se corrompe, ci lū dopereră viū
in mânle lui Ionū vodă, punēndū credința cea jurată
principelūi mai pe susū de orī ce avuțiā.

Nu șocotimū, ca fidelitatea Cozaciilorū să se fi urcatū
vre-uā-datā tocmai pone la unū șa gr dū de cavallerismū;
dar chīarū cātă a fostū, ea totū încă era pié-mare și, an ū
puté d ce, neprobabilă din partea unei ostiī mercenarie
din secolulū XVI⁶³); incātū fabula avea óre-cum dreptulū
de a iperboliza acea minunată fidelitate, caracterisānd'o
mai in reliefū.

In fine, addusū de'naintea lui Ionū vodă, nenorocitulū
agă fu interrogatū de către principele in cursū de câte-va
șille assupra cellořū attingētorie de Turcia și apoi fu
datū soldașilorū să-lū taiā in buccăți cu cósele; deși nici
lui Ionū-vodă, de sigurū, ellū nu va fi uitatū să-i propunā
celle șesse mesure de mǎrgăritarū, de aurū și de argintū!

Multū mai erau urīși pǎgâniī in ochiī eroulū ron ânū:
din acestū punctū de vedere, bine illū cunnoscu fabula!

§ 59.

Pe cândū Swierczewski triumfa assupra inamicilorū,
duo-șeci și cincī de luntri, pogorāndu-se pe Nistru dela
fruntăriele polone, aduseră lui Ionū-vodă prima mică

63) Veđi ce povestīa atunci Du Bellay (apud Buchon; op laud; p 329)
despre necredința lefașilorū E veșiani din armata francesă; deși acestia întreceră
fără comparațiune pe Cozacī in punctulū moralității.

doyédă, cumcă Laski și Ostrogski sunt in adevărū deciși a-i trimitte adjntorie: era 600 de Cozacî pedestri sub comenda unū vechiū marinarū, Pocotilo.

Ori-cătū de slabū, acestū contingentū fu de uă valóre nespūsă pentru trebuința momentului.

Ionū vodă porunci nouilorū veniți a se rembarca in luntrile lorū, câte 24 in fie-care, lăssându se in josulū Nistrulū assupra Akkermanului, unde nu puteau intimpina multă resistentă, precedându-i spaîma victoriei dela Bender.

Insuși principele remase in excellentă-î pozițiune, avëndū la spatele seū hotarulū Moldovei, de unde își procura in abundență provisiuni și-și măria cadrele ostii, și in invecinarea Poloniei, de unde aștepta pe tótă óra deplina realizare a promissiunilorū lui Laski și Ostrogski.

Să se fi mișcatū ellū-singurū pe uscatū assupra Akkermanului, ariditatea năsiposulū solū, lipsa de apă, ucicētória căldură a acelei semi-africane regiuni, pe care amū descriș'o cu câte va rëndurī mai susū, n'arū fi intârđiatū a introduce fómete, sete și bólle intr'ua armată, crescută deja la uă cifră destulū de considerabilă.

Luntrași Cozacî erau mai potriviti pentru atare misiune.

Desbarcându pe neașteptate la Akkerman, ei surprinseră orașulū, măcellară orī-ce li s'a părutū a fi musulmanū seū musulmanitū, se inărcară de bogată prédă și, dândū focū caselorū, lăssară numai citadella, innălțându se ca unū monumentū funebra d'assupra mormintelorū . . .

§ 60.

Să observâmū, că Ionū-vodă fu uniculū principe românū victoriosū pe uscatū și pe apă.

§ 61.

Trecură numai două lune dela esplosiunea reşbellului.

In acelle două lune fu câştigată marea victoriă dela Jilisce, fu cucerită totă Țerra Românească, fură luate Braila, Benderul și Akkermanul; mari detașamente inamice fură frânte, uă dată longă Lopușna și de două orî longă Bender

In acelle două lune periră, de incendiū și de sabiă, cellū pușinū 200,000 de dușmani, pe cândū Moldovenii nu se vede a fi perdutū peste totū nici uă miiă de ómeni . . .

Trecură numai două lune dela esplosiunea resbellului !

§ 62.

Pone aci avurămū ocasiunea de a analiza numai ressórtele parțiale alle fie-cării din bătălliele lui Ionūvodă, esplicândū victoriile sélle una câte una, fără legătură cu celle-lalte.

Pone aci veðurămū cauzele successelorū in varietatea miș-lócelorū: differite terrenuri, differite arme, differite ordiní de bătăiă, differite timpurí. . . .

Pone aci arretarămū, bună óră, cavaleria illustrân lu-se in ordinea concavă pe șessulū dela Jilisce in bruma dimineței, infanteria cullegên lū lauri prin uă furioasă escaladare a Brailei, marina arruncândū desolațiune in Akkerman, embuscada reușindū pe terrenulū undoioșū de longă Bender, și așa mai departe.

Pone aci, in fine, nu ne attinserămū de locū de acelle principie sintetice, carile facū să reușescă nu uă singurā bătăllia,—ceia ce se póte intempla chiarū unui generalū melioeru, prin efectulū azardului,—ci carile facū să reușescă uă campaniă intrégă,—ceia ce nu se póte

întempla de câtă unui geniū militară, prin forța combinațiunilor

§ 63.

Elementele, adunate mai susă, ne permittă acum a atribui mișunile lui Ionă-vodă, in Țerra-Romănescă și in Bessarabia, la trei cauze mari și generale, cari planază de-asupra tuturoră celloară l'alte, nice și speciale:

- 1-o. Marșulă;
- 2-o. Allegerea teatrului luptei;
- 3-o. Maniera personală a capului.

§ 64.

Tôte mișcările lui Ionă vodă fuseră astă-felă, încătă înamică nu lă puteau surprinde nici uă dată, pecândă ellă, din contra, îi surprindea la totă passulă.

Armata sea mergea inchisă din față, din latură și la dosă prin uă intinsă rețe de așa numite străji, compuse din ôste ușoră, și pe cari le străjuiau iarăși uă mulțime de sentinelle, preperate in tôte direcțiunile, prin sate, pe înălțimi, in strimtori, la trecătoriile apeloră⁶⁴) . . .

Cea mai ascunsă urnire a dușmanului era pe minută cunoscută lui Ionă-vodă, carele se asvêrliă assupra-î, îllă stërma, îllă măcella, făcea să se simță trăsnetulă mai 'nainte de a se fi vedută fulgerulă.

Principalele rezultate alle acesteî estreme răpediciunî, unită cu uă extremă pață, fură:

64) Fredro; *Dzieje narodu polskiego pod Henrykiem Walezyszem* (Petersburg, 1855, in-8); p. 103: „Roztropniój postąpił sobie Iwon, który zdaleka po wioskach, po zamkach, po skalach, u wód, na czele i z tyłu wojsk swoich, postawił podwójne i potrójne czaty, mając się na baczeniu tém pilniój, im bliższe były wiadomości o nieprzyjaciolach.”—Totă acésta, deși cu mai puț nă claritate, se deduce și din Paprocki.

- 1-o. Forțele mici învingeau forțe mari;
- 2-o. Inamicii perdeau mîie de omenî, iar ai noștrii remîneau mai intactî.

§ 65.

Allegerea teatrului luptei fu și mai fecundă în consecuențe.

Ionu-vodă nu lăssă pe dușmanî să calce Moldova, ci-î înfruntă în propria loră țerră, de'ntăiu în Muntenia, apoi în Budjacu.

În acestu chipu, ellu adjunse la trei scopuri de uă supremă importanță:

- 1-o. Moldovenii, scutiți în intrulu patriei de nemulțumirile, zăpăcélla și pagubele resboiului, remasseră ca uă nesecată rezervă de bani și de brațe,⁶⁵).

- 2-o. Inamiculu, simțindu-se atacatu la propriulu seă căminu, priimă pericolulu assupră-și în locu de a-lu da altora, essagera în imaginațiune-i puterea adversarului, se descuragă.

- 3-o. Aflându se intr'uă țerră vrăjmașă, ostașii lui Ionu-vodă, din cari cei mai mulți fără soldă, aveau dreptu impulsu perspectiva predei.

§ 66.

Unu vechiu autoru polonă, carele avu bunulu simțu de a cupprinde și pe Români în tractatulu seă universalu assupra artei militare,— ceia ce n'a făcutu pone acum

65) Niccolucci; *Discorsi politici e militari* (Veneția, 1648, in-4); p. 168: „Quel Principe, che ha i suoi popoli armati et ordinati alla guerra aspeti sempre in casa una guerra potente e pericolosa et non la vadi a rincontrare; ma quello che ha i suoi suditi disarmati et il paese inusitato della guerra, se la discosti sempre da casa il piu che puó. Et cosi l'uno et l'altro, ciascuno nel suo grado si difendera meglio”

nicî unŭ autorŭ nouŭ francesŭ sėu germanŭ,—Ńice, intre altele :

„Ionŭ-vodă din Moldova, Mihaŭu cellŭ Vitezŭ din „Terra-Romănescă și Gustavŭ-Adolfŭ, regele Svediei, „scieaŭ a infrêna pe numeroșii lorŭ ostași numai prin pre- „stigiulŭ elocuenței și prin familiaritate. . “⁶⁶).

§ 67.

Trebuie ore să mai spunemŭ, că Annibalŭ, Cesarŭ, Wallenstein, Fridericŭ cellŭ Mare, Napoleonŭ, nu avură nicî ei alte principie, affară de celle de mai susŭ? deși fie-care le applică in modulŭ cellŭ mai potrivitŭ cu im- pregăturările propriei selle epoe.

66) Starowolski; *Instituta rei militaris* (Cracoviae, 1640, in-f.); p. 168 : „Ita Iyonia Palatinus Valachiae, et Michael Palatinus Moldaviae, et nostra aetate „Gustavus Rex Sveciae, sola suaviloquentia ac libertate adhibita (numerosum ex- „ercitum in obedientia continuerunt) “—Cf. Imbert; *Eloquence militaire ou l'art d'émouvoir les soldats* (Paris, 1818, in-8).

IV.

CATASTROFA.

Thus, sometimes, hath the brightest day
a cloud . . . Sirs, what's o'clock?

Astŭ-feliŭ une-ori Ńiua cea mai senină
are unŭ norŭ . . Domnilorŭ, căte cŃ-
surŭ sunt?

Shakespeare; *Henry IV*; II, 4.

§ 1.

Turcia din Europa presintă uă mare assemenare cu planta numită *sensitiva*: de'ndaiă ce atingi cu indiscretați mână . una singură din foiele sêlle, tótă flórea resimte atacul și se stringe de durere.

Români, Bulgarii, Serbi, Grecii și Arnații sunt cele cinci foite alle sensitivei ottomane: cea mai mică mișcare, produsă in vre una din aceste naționalități, trage după sine imediata convulsione a tuturor cellorū-lalte.

Români sunt Latini, Bulgarii și Serbi—Slavi, Grecii—uă degenerațiune ellenică,¹⁾ Arnații—uă viță celtică; astū-feliū differința sângelui îi desbină, dar îi unescū duo nerve puternice: frăția religiósă și frăția de sclaviă.

Cândū Mircea cellū Mare băttea pe Turci, Bulgarii și Serbi se indesaū sub stégurile eroulū romăuū, a căruī memoriă remase pone astădi in poesiele lorū naționale²⁾.

Căulū Petru Rareșū se pregătia a scutura jugulū ot-

1) Fallmerayer; *Fragmente aus dem Orient* (Stuttgart, 2845. in-8); passim.—Deja in Tacitus, *Annales*, lib. II, 55, găssimū urnătorulū passagiū chiărū despre Atenianī: „non Athenienses, tot cladibus extinctos, sed coluviem illam nationum.“ Acēsta e decisivū in privința Grecilorū.

2) Mladinovtzi; *Bulgarški narodni pjesni* (Zagreb, 1861, in-8); p. 282—~~đ.~~—Rakowski; *Poesie naționale bulgare și serbe* (MS).

toamană, Grecii îi servia în toate modurile cu cellă mai curajosă devotament³⁾.

Armatele lui Mihail cellă Viteză erau pline de Serbi Bulgari, Greci și Arnauți

În fine, câte-și-cinci popoarele recunoscău totă-d'ăuna solidaritatea intereselor respective față cu factulă comună allă apăsării turce.

§ 2.

Dar din totă acăstă grupă, legătura fără inducăllă cea mai strinsă și cea mai trăinică unesce, din vechime și pone astăzi, pe Români și pe Bulgari.

În evulă-međiă ei formaă ună singură imperiă, dela alpii Carpatici pone la alpii Balcanilor, sub sceptrulă unei gloriose dinastie române, de care tremura Constantinopole și pe care o lingușia Roma.

În secolulă XIII acea grandioasă monarhiă se rumpse în trei trunchiuri: Moldova și Țerra-Românească începă a se nasce, Bulgaria începuse a muri.

În locă de ună singură suverană appară pe scenă trei principii neaternați; dar tradițiunea unității primitive nu fu uitată: câte-și-trei adăngeău către propriile loră numi sacramentalulă prenume de *Ioannă*, conservândă astă felu nemuritoria memoriă a imperatului Ioannă Asenă, fundatorulă măririi româno bulgare unite⁴⁾!

În secolulă XIV Bulgaria cădu cu deseversire sub jugulă ottomană: de atunci încăce nefericiții sei fiă refugiaă în toți anni cu miimi pe teritoriulă remasă pe giometate liberă allă Româniloră, asteptândă cu rebdare

3) Docu nentu Nr. 11, în magistratulă municipală dela Lemberg, fasciculă 154. Îllu vomu publica cu timpulă în *Arhiva istorică a României*,

4) Veđi articolulă meă în *Buciumulă*, 1863, nr. 111, 119.

mântuirea loră dela acei, dintre cari avuseseră intr'ua vreme generositatea de a-și priimi uă dinastiă!

Diarulă româno-bulgară „Viitorulă“, appărută și din nenorocire appusă mai annă pe ospetosele malluri alle Dimboviței, fu cea mai prăspetă, dar nu ultima manife- stațiune a acelei eterne simpatie internaționale....

§ 3.

Anima Bulgariloră putea ea óre a nu fi tresărită in profundulă seă, cândă frămetulă fluviulă-rege le adducea resunetulă miracolăseloră fapte alle lui Ionă-vodă?

Serbiă, Arnauți, Greciă ren.ăneaă ei óre de totă surdă la depărtatulă echo de libertate?

Ună luminosă incendiă ardea cu vepaiă de'ncóce de Dunăre; tăciuni inflăcăriți sburaă pone la Balcani; vr'ua duo-trei scănteie cădeaă și mai departe: unde-va pe stân- cele Croiei seă pe ruinele Pantconului!!

§ 4.

Mare fu spaăma Porței Ottomane, vedăndu-se în pe- ricolă de a perde, prin uă conflagrațiune generală. totă ce usurpase din astă parte a Bosforului⁵⁾.

In zăpăcirea loră, Turciloră nu le tăia capulă, ună prințșoră vassală, ună simplu beiu, ună sclavă⁶⁾, cum să cutede ellă a întreprinde și cum să reușescă a conduce uă revoltă atătă de estravagantă, alle cării consecențe amenințau însăși ânima²⁾ imperiulă ottomană!

Sultanulă Selimă recurse, in fine, la trei messure:

5) Gorecki; p. 61: „Interea Selymus, Constantinopoli tot Ivoniae victoriis „perturbatus, ac territus ne plane Valachia exneretur, ac e Graecia (quod illi „opinor, contigisset, ni defectio Czarnievecii ad Turcas obstitisset) pelleretur, „cum suis Deo more suo supplicat.“

6) Epistola vizirială, in *Archiva istorică*; t. 1, p. 43.

1-c. Se ruga Allahului și prorocului seŭ Mohammed in gîamia Sînteî Sofie ;

2-o. Fulgerâ contra guvernului polonŭ, pentru ca să curme orî-ce comunicațiune cu Moldova; 7)

3-o. Trimise assupra lui Ionŭ-vodă uă nouă armată, de care s'arŭ fi speriatŭ atunci cellŭ mai puternicŭ monarcŭ allŭ Europeî . . .

§ 5.

Almed-Pașa, beglerbeîlŭ Rumeliei⁸⁾, și Adel-Ghiraîu, fratele hanului Crimului⁹⁾, priimiră ordinî de a intra cu tôte forțele lorŭ in Moldova; de a prinde viŭ seŭ mortŭ pe „nebunulŭ tărăe-brăŭ și vîntură-țerră“—așa numiaŭ pe Ionŭ-vodă Turcii superati peste mesură¹⁰⁾;—și de a pune domnŭ pe Petru cellŭ Schiopŭ.

Uă sută mie de Turci pășiaŭ spre Dunăre; uă sută mie de Tătari pășiaŭ spre Nistru

7) Charriere; t. 3, p. 522, nota: „Il y a quelque temps que j'ay sceu de bon endroict que dès le commencement de la guerre de Moldavie ces gens entrèrent en opinion que Jean, vauoda d'icelle, n'estoit pour s'y disposer et résoudre de la facon qu'il a faict, moins de la pouvoir supporter et maintenir, comme il se voyt, sans intelligence, appuy et moyen d'autrui, et pensèrent non seulement, mais eurent plusieurs avis que sa principalle faveur luy viendroi d'aucuns seigneurs de vostre royaume . . .“ Așa scriea ambassadorulŭ francesŭ in Constantinopole către Enricŭ de Valois, deși veșturăți că totŭ ajutorulŭ polonŭ trimisŭ in Moldova se reducea la 1200 Cazaci veniți la începutŭ și 600 soși; mai târziu.

8) Numele acestui capŭ se află numai in cronica turcă ap. Mignot; t. 2, p. 212.—Baudier; *Inventaire de l'histoire generale des Turcz* (Paris, 1617, in-4); p. 470: „Cependant Selim iugeoit que le Vaivode Ivon pourroit croistre a telle autorité et a un pouvoir si grand si on le laissoit poursuivre, qu'il seroit par apres malaisé de l'abaisser . . . manda au Beglierbeq ou General de l'Europe d'employer toutes ses forces a dompter ce mutin: celui-cy arme, sa levée fut d'environ cent mille combattans . . .“

9) Bandtkie; *Dzieje narodu Polskiego* (Wroclaw, 1835, in-8); t. 2, p. 136.

10) Charrière; t. 3, p. 522 nota: „ledict bassa m'adjousta qu'il estoit remueur de mesnage et chercheur de nouveautez“—Ib., p. 524 nota: „ce fol.“

§ 6.

Affândū dispozițiunile dușmanilor, Ionū-vodă nu mai putea remâné longă Bender: ellū trecu Prutulū și și puse tabera la marginea Moldovei, in Huși.

Cu unū secolū mai înainte, acestū orășellū tu descălecatū de uă coloniă de Hussiți, allungați din Boemia și din Ungaria, și pe cari Ștefanū cellū Mare, iertându-le eresulū in favorulū industriei, îi priimise și i căsnicise in Moldova¹¹).

Fugarii își allesseseră unū cuibū, carele să le pótă aminti perduta patriă: déllurile și pădurile Hușului reproducū pone acum imaginațiunii căllătorului pittorescele situri de longă Carlsbad.

Pone a sosi momentulū oportunū, acéstă forteretă firéscă era, pentru eroulū nostru, cellū mai nemeritū și, putemū dice, uniculū punctū de așteptare.

Posițiunea Hușului presinta următóriele avantagie principale:

1-o. Inlesnire pentru hrană și pentru recrutațiuni din interiorulū Moldovei;

2-o. Apropiare dela fruntărie polone, de unde Ionū-vodă totū încă nu despera de a căpeta adjutórie mai serióse;

3-o. Localitate retransșată prin însăși natura și in care nu putea fi forțatū intr'unū casū de năvállă nepreveđută;

4-o. Facultatea de a se porni, intr'unū momentū, séu la Nistru contra Tătarilorū séu la Dunăre contra Turcilorū . . .

11) Timon; *Additamentum ad imagines Hungariae* (Cassoviae, 1735, in-16) p. 27—29.

§ 7.

Aci Ionu vodă congediă totă infanteria, compussă numai din țerranî.

Fie care pedestrașu fu insărcinatū de a sbura la satulū seū, de a adduce brânză și făină pentru mai multe gille, de a respândi in țerră dulcea poveste despre victoriele deja obținute și de a inrolla pe acei ce arū voi să ica parte la gloria și câștigulū victorieilorū viitorie.

Apoi dede poruncă la cei 600 de Cozacî marinari, cari arseseră Akkermanulū, să se totū plimbe cu luntrile lorū pe Nistru, pe Marea Négră și pe Dunăre, in linia de'ntre Bender și Braila, pândindū mișcările și intențiunile turce și tatare.

Celle-lalte centurie cozace, ecuestre, fură rânduite in altă parte, autorisași de a cutriera Budjaculū in tôte direcțiunile, tăiândū, arđendū și apucândū totū ce le va sta in calle.

In fine, remănuendū in tabăra dela Iluși de uă cam dată numai cu garda personală seū curteniî, totă cavaleria moldovenescă Ionu vodă o espedi la Dunăre, cu misiunea de a opri dessantulū Ottomanilorū.

§ 8.

Operândū in unire cu Tătariî, Turciî nu se puteau transporta in Moldova decâtū prin unū singurū punctū, între Prutū și Marea-négră, pe la cetatea Isackia, nunită în vechiele năstre cântece istorice: „Vadū dela Oblucița.“¹²⁾

12) Cantemir; *Chronicul*; t. 1, p. 332: „din pomemirea moșilorū strămoșilorū arđimū, precum unde acum este Oblucița, căriia Turciî îi șlicū Isackia, să fie chiămatū vadulū Duvăriî. . . . încă și in cântecele prostesci pe la domnia „lui Petru-vodă vadulū Obluciței se pomenesce.“

Ce-va mai sus, Dunărea, lărgită prin număróscle-î ustie, nu mai presintă nici uă puțință de trecere; ce-va mai jos, începê du-se Prutul, Turcii nu puteau trece fără a căde in imposibilitatea de a se întelni cu Tătarii.

Astü-feliu, stându zidü in fața Isakcei, mai fiindü susținută și prin celle 25 luntri alle Cozacului Pokotilo, cavalleria noastră fără greutate putea să apere trecetória Dunării in cursü de mai multe ȕille, respingêndü cu succesü tóte încercările Turcilorü.

§ 9.

Pecându Ahmed-Pașa cu Ottomanii arü fi stëtutü in nemișcare pe țermulü oppusü allü Dunării, Adel-Ghiraîn cu Tătarii arü fi trecutü Nistrulü longă Bender séü longă Akkerman, unde nemicü nu-lü putea impedecca fiindü protegiatü de artilleria cetățilorü.

In acellü intervallü Ionü-vodă, concentrându și tótă infanteria, garda personală și cavalleria cozăcéscă, s'arü fi răpeditü cu furiă asupra Tătării, arü fi sdrobot'o și apoi, cu uă óste deja inaripată prin victoriă, s'arü fi intorsü cu iutellă la Dunăre contra Turcilorü . . .

Acéstă mărêță combinațiune era de fellulü acellora, cari, cu unü secolü mai in urmă, illustrarä pe mareșallulü de Luxembourg in bättăllia dela Fleurus și pe celebrulü Turenne in bättăllia de la Sintzheim.

A preveni unirea duorü armate inamice, bättêndü dentăiu pe cea mai slabă și apoi pe cea mai tare, este una din operațiunile celle mai frumóse in arta militară¹³⁾.

13) Santa-Cruz, reproducü in famósa *Encyclopédie methodique; Art mil, litaire* (Paris, 1784, in-4); t. 1, p. 16: „Si deux corps de vos ennemis doivent „se joindre, marchez au plus proche avant leur jonction, comme Turenne a Sintzheim, et Luxembourg a Fleurus. . .“

§ 10.

Astŭ-feliu, tŃtă reușita campaniei depindea dela detașamentulŭ, trimisŭ la Vadŭ dela Oblucița.

În fruntea lui fu pusŭ purcalabulŭ Jeremia Golia, carele, precum veșurămŭ, se distinsese prin bravură în bătăllia dela Jilisce.

Ellŭ era cellŭ mai intimŭ amicŭ allŭ lui Ionŭ-vodă;

Ellŭ însoțise pe Ionŭ-vodă în străinătate;

Ellŭ intrigase pentru a procura lui Ionŭ-vodă corŃna Moldovei;

Lui îi încredință Ionŭ-vodă fortereța Hotinului, una din cheiele țerei.

Lui, deja în timpulŭ resbellului, Ionŭ-vodă îi dăruie duo mari moșie¹⁴⁾;

Lui, îi scăpă Ionŭ-vodă vieța în foculŭ unei bătăllie, cu pericolulŭ propriei vieți;

Înainte de a pleca la Dunăre, ellŭ jură lui Ionŭ-vodă pe sânta Cruce și pe sântulŭ Evangeliŭ, de a fi credinciosŭ pone la mŃrte. . . .

Garanțiile erau Ńre destulle?¹⁵⁾

Ei bine! pentru trei-șeci punge cu aurŭ, allŭ duoilea Juda, purcalabulŭ Jeremia Golia vindu uă suvenire, unŭ amicŭ, uă patriă, uă religiune!!¹⁶⁾

14) Actulŭ de donațiune e publicatŭ în *Zapiski Odeskago Obsczestva*; t. 8 p. 254.

15) Cuvintele lui Ionŭ-vodă în Gorecki; p.87: „Nec ego tantam rem cuius „commisi, sed huic, cuius mihi fides semper in dubiis ac difficilimis rebus „pecta est; quem comitem tot peregrinationum mearum, prope modumque exilii „shabui . . .“

16) Camerarius; *Operac horarum subcisivarum sive meditationes historicae* (Francofurti, 1658, în-4) t. 1, p. 253-261, pune pe purcalabulŭ Jeremia între trădători celebri.

§ 11.

Turcii trecură Dunărea.

Trădătorul însciință pe Ionu-vodă, cumcă adjunse-se pré-târđiū pentru ca să-ī fi pututū opri; dar că forța dușmanilorū nu se rădică peste 30,000 de óste nedesciplinată¹⁷⁾.

Planulū primitivū e resturnatū: Domnulū se vede silitū a batte de'ntāiu nu pe Tātari, ci pe Turci.

Fie-care minută e prețiosă.

Ellū trece Prutulū și sbóia spre gura Dunării. . . .

§ 12.

Cu tóte astea, veselia și speranța domnia în óstea eroulū.

Cu câte va đille mai'nainte, la 2 Iuniū, ea serbase în fecundele podgorie alle Hușului uă đi mare, națională, de bunū ogurū: điūa sfântului Ionū dela Sucéva, patronulū Moldovei și totū-d'ua-dată patronū allū vitézului principe.

Acum ea pășia la luptă cu voióse cântece: sgomótósa musică de tobe, trâmbițe, surle, fluere¹⁸⁾, o ducea la cununiă. . . . cu mórtea!

§ 13.

Apropiându-se de tabera turcă, Ionu-vodă trimise pe hatmanulū Slăvilă cu Cozacii și câte-va miie de cavaleriă moldovenescă, să affle numérulū precisū și dispozițiunile inamiculū.

17) Cronica turcă ap. Mignot; t. 2, p. 212: „ce perfide manda a Ivan „que les Turcs avaient passé le Danube avant qu'il eut pu atteindre les rives de „ce fleuve; qu'au reste leur armée montoit au plus a trente mille hommes de „mauvaises troupes. . . .“ Cf. Fredro; p. 114.

18) Pa procky in *Tesaurū*, t. 3, p. 281: „zog auff die Feinde zu, lies „Trompeten, Paucken und Trommeln schlagen, zogen also fort mit lust. . . .“—Gorecki; pe mai puțin clarū: „c um cartu cornicinum tubicinumque pervenit.“

Ei dederă peste 4,000, ce formaŭ avant posturile armatei dușmane; dar fugărindu-i, nu putură prinde decât unŭ singurŭ Turcŭ greŭ rănitŭ și carele espiră mai'nainte de a fi pututŭ respunde la întrebările hatmanului.

Atunci însuși Ionŭ-vodă, luându cu sine 500 căllăreți, cari erau garda-i personală, se sui pe uă înăltime, sperându a puté judeca de cifra inamicilorŭ dupre spațialŭ ce va fi ocupatŭ armata lorŭ.

Dar nu veđu nemicŭ, affară de vr'uă patru cete, cari pădăiau in diferite direcțiuni intrarea taberei păgâne.

Astŭ-feliŭ, pentru prima óră, îi lipsia acum neaperata prefață a unei bătăllie: să affle puterea, situațiunea și planulŭ adversarului.

Noroculŭ inceptu a-și schimba passulŭ

Dar însăși fatalitatea dede astă-dată peste unŭ Prometeŭ gata a provoca la luptă tóte fulgerele Olimpului!

§ 14.

Cândŭ ostașii, turburați de feliŭ prin feliŭ de șopte, citindŭ nedomerire pe frunțile căpitanilorŭ și sillabizându in propriile lorŭ ânime presimțimântulŭ catastrofei, veniră să întrebe pe Ionŭ-vodă de numerulŭ păgânilorŭ; — îi vomŭ socoti in luptă!" le respunde eroulŭ¹⁹⁾.

§ 15.

Mai remâne la miđŭ-locŭ uă nópte!

A duoa đŭ se va desbatta cestiunea emancipării creștinilorŭ de sub jugulŭ Turciei.

Pone acum stăpânŭ allŭ Moldovei, cuceritorŭ allŭ

19) F r e d r o; op. laud.; p. 117: „gdy niepriziaciel vystapi, liczbe jego posnamy...”

Țerrei-Românesci, desrobitorū allū Bassarabiei, Ionū-vodă mână. . . peri-va?

Maî remâne la miđū-locū uă nópte!

Să revâmū în așteptarea đillei.

Ionū-vodă mână va trece Dunărea, allū cării gemetū resună deja pone la tabera moldovenescă; va inarma brațele vênoșilorū Bulgarî și, înălțându pe culmea Balcanilorū stégulū libertății, va striga: „După mine la Con-stantinopole!“

Maî remâne la miđū locū uă nópte!

§ 16.

Cândū se luminâ de đî, trei boerî mari lipsiaū din tabera moldovenescă.

Le punemū aci numile pentru a remâné în vecii vecilorū stigmatizate în memoria strănepoșilorū.

Fu vorniculū Murgu, stolniculū Bilăe, și hatmanulū Slăvilă.

În cursulū noptii, eî fugiră la Turcî.

Cronicarulū Urechia se încercă a-î seusa, đicându: „se temeau să nu cađă în primejdiă.“

Curiosū!

Cronicarulū trebuia să fi fostū boerū pentru a seusa pe alți boerî cu atâta naivitate.

§ 17.

Cu tôte desavantagiile sêlle, ba să maî fi fostū și altele și maî mari, Ionū-vodă fu nevoitū de a grăbi cu orî ce prețū băttăllia, din următóriele cause:

1-o. Pentru a preveni sosirea lui Adel-ghiraū cu Tătariî;

- 2-o. Pentru a profita de prima ardóre a ostaşilor;
 3-o. Pentru a curma callea deserţiunii. . .

§ 18.

În faţa cetăţii Isackia, din astă parte a Dunării, se lungesce, perpendiculară fluviului, lacul numit Cahul, alle căruî malurî despre resărită, — unde se petrece scena, presintă ună crescută rădicată cu mai multe ramurî lăturale, formândă văi şi vâlcelle séu, mai bine, amfiteatrurî închise fie-care prin câte trei păreţi de pământă.

Mai'nainte de a deveni celebră în annalele Românilor, acéstă localitate îşi căştigase deja ună nume istoricū din timpîi cei mai depărtaţi: ea se deprinsese a vedé catastrófe!

Aci unde-va în apropiare se affla într'ua vreme ună oraşū dacicū, dărmatū de Macedonii lui Alexandru cellū Mare în espediţiunea lorū de'ncóce de Dunăre;

Aci Persii lui Dariū Istaspū trecură şi retrecură Istrulū în nefericitulū lorū resbellū cu nomađii Sciţi;

Aci, mai târđiū, imperatulū romanū Valinte o păşise azardându-se contra Goţilor;

Aci, pone astăđi, în prejmele satulū Cartalū, se desgropū în toţi annii din mistericulū ţerrêneî preţiose anticuităţi grece şi latine, testamente alle unei lumî perdute!²⁰⁾

§ 19.

La drépta Moldovenilor se întindea în lungime lacul, latū de peste 2,000 de stânjeni şi fără vadurî; în centru terrenulū era fórte accidentatū; la stânga se desfăşura ună şessă; la spate—ua terrassă naturală.

20) Brun: *Notices sur la topographie ancienne de la Bessarabie* (Odessa, 1857, in-8); p. 43.

Din partea Turcilor lacul era la stânga, érá la drépta și în centru terrenul, formându uă rădicătură cam paralelă cu frontul Moldovenilor, se pogoria în- napoi pone la țermul Dunării.

Armata nóstră avea peste vr' uă câte-va miie de glótă séu recruți; peste 20,000 de infanteriă, peste 10,000 de cavalleriă, peste 1,000 Cozací, 80 obusiere și 60 tunuri de câmpu de celle micí moldovenescí, pe carí le-amú de- scrisú cu uă altă ocasiune; adecă în totulú pone la 35,000 de ómení și 140 piese de artilleriă.

Turcí erau peste 130,000 de ómení, cei mai multí, după obiceiulú lorú, cavalleriă; și 120 gure de focú²¹⁾.

Fie-care Moldovénú cãta a se lupta, ellú singurú, câte cu patru pãgãni; dar Ionú-vodã, ca unú generalú adev- ratú modernú, își assicurase unú mare avantagiú prin in- fanteriă și artilleriă, mai allesú avëndú a face pe unú câmpú undoiosú, precum sunt totú-d'a una țermii lacurilorú

Pe longã astea, fie-care callarăș moldovenescú avea câte unú callú de rezervã, pentru a înlocui pe cellú truditú séu uccissú.

Parculú abunda în arme: săgette pentru infanteriă, pentru cavalleriă sulite. . . .

Astea erau miđú-lócele respective alle ambelorú armate.

§ 20.

Despre ordinea Turcilorú avemú pré- puține indice, dupre carí să ne putemú orienta.

21) Ciffra Turcilorú se póte cunoște făcëndú uă proporțiune între ciffra unei aripe a lorú, adecă în prima liniã 20,000, și acea a unei aripe moldovene, adecă maximum în prima liniã 5,000; încátú tótã armata moldovénã fiindú aprópe 35,000, acea turcã, cuadruplã, este minimum 130,000, ceia ce se potrivește și cu termole međiu trasú din differitele ciffre, presintate da istoricí, anume 90000 în *M í- gnot*, t. 2, p. 211; 200,000 în *Baudier*, loco supra; 100,000 în *Paprocki*, *Gorecki*, *Dethou*, etc; cãci summa totalã 390,000, împãrittã pe 3, dã 130,000.
— Despre ciffra tunurilorú, veđi *Engel*; t. 2, p. 224.

Istoricii o laudă: cu atătū mai reū trebuia să fi fostū pentru Ionū-vodă.

Totū ee se scie, este că:

1-o Linia lorū pe băttaiă avea la aripa stānga 20,000 de luptători;

2-o. Artilleria nu se affla de'naintea frontului, ci la dosulū lui, după colline;

3-o. Armata avea multe linie, lungite, una după alta, pone la țermulū Dunării;

4-o. Battaliónele și escadrónele erau profunde. . .

§ 21.

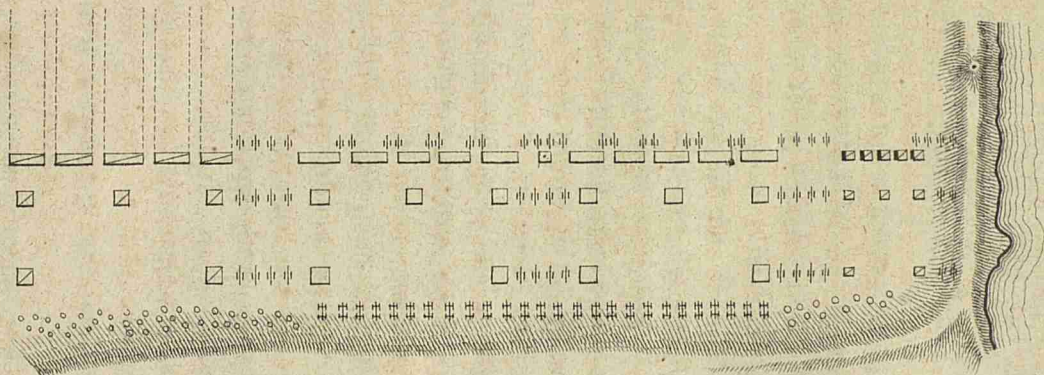
Ordinea de băttaiă a lui Ionū se póte desfășura cu destullă claritate.

În România, ca și în Franța²²), armata națională se împărția în pâlcuri séu regimente câte de 1000 de ómenī sub câte unū capitanū, subdivise în despărțiri câte de 500 de ómenī, sub hodnogī, vatavī séu locotenenți.

Ionū-vodă conservă acéstă divisiune, affară numai de Cozacī, allū cărorū numerū nu se putea tăia decâtū cellū multū în centurie; affară de glótă, carea nu avea nici uă organizațiune regulată; și atfară de garda personală, uă mică unitate escepțională.

Pe acéstă basă, principele își împărți acum armata moldovenéscă propriă în 30 de regimente, 20 de infanteriă și 10 de cavalleriă; căutā a da celei una miă de

22) Du Bellay; op. cit; p. 501: „Et afin ques oudain il eust les hommes „a son premier mandement, ordonna (Francois I) avec ceux de son conseil de „dresser, a l'exemple des Romains, en chaque province de son royaume, une „légion de six mille hommes de pied, dont il bailleroit la charge a six gentils- „hommes, les quels auroient pour chaque mille hommes deux lieutenans, et sous „chacune ensaigne cinq cens hommes . . .“

*Ordinea primitivă a armatei lui Jonu-vodă
in
Bătălia de la lacul Cahul.*

Explicațiunea semnelor : ◻ cavalleria moldovenească desvêlită, ◻ idem în colonne, ◻ infanteria desvêlită;
◻ idem în colonne, ◻ centuriile cozace desvêlitate, ◻ idem în colonne, ○ oște de adunătură; ||| artileria;
pareii; ||| direcțiunea de atac; ◻ curtea lui Jonu-vodă; 🌳 rădicătura terenului; ||| lacul
Cahul; * înaltimea predominantă.

Delineavit E. P. Hagden.

Sculpsit K. Danielis.

Cozacii uă așa pozițiune, încătă fie care -centuriă a loră să aibe effectulă ună regimentă romănescă; iar glôta o lăssă a fi de uă cam dată număi spectatrice, călindu-se încetă și de departe, ca într'ună școlă, pentru ocasiuni viitorie, cu foculă luptei.

Formațiunea tactică a acestoră unități presinta trei linie, compuse fie care, in proporțiuni differite, din câte trei elemente separate: in centru stetea infanteria, la aripa stîngă—cavaleria, la aripa dréptă — Cozacii.

Tôte aceste elemente speciale erau proveđute fiă-care cu ună elementă comună: artilleriă.

Prin câte-și-trele liniele treceaă trei intervalluri de uă lărgime egală: unulă despărțindă cavalleriă de infanteriă seă aripa stîngă de centru, ună altulă tăiândă infanteria seă centrulă în duo gîmetăți, ună allă treilea despărțindă infanteria de Cozacii seă centrulă de aripa dréptă.

În intervallulă din miđă-loculă infanteriei, între prima și secunda linie, stetea principele, incongiurată de guarda personală, 500 voinicii alleși din tótă armata²³⁾.

Acollo. la veđulă óstii întrege, se înnălța stégulă cellă mare allă țerre²⁴⁾, cu capulă ună taură instellată pe uă parte și uă cruce pe reversă²⁵⁾.

Compozițiunea fie-cării linie differia de celle-l'alte duo prin putere, fiindă cu atâtă mai tare in tôte, cu cătă mai multă se apropia de sfera acțiunii inamice: cei mai

23) Urechia; *Letop.*, t. I, p. 165, pune garda princiară 600; Bielecki, *Kronika*; p. 718, pune 300; noi preferim 500 nu numai ca ună termă mediă, ci mai cu sēmă ca cifra regulamentariă a unei vătăvie de curteni domnesi la Români.

24) Négoiă Bassaraba; *Învățătura cătră fiu-seu Teodosie-vodă* (Copia din 1654, MS. in Biblioteca din Bucuresci, in-4); p. 196: „Stégulă stă in miđă-loculă reshoiului și caută tótă óstea la stégă. . .”

25) Veđi *planulă bătăliei dela Obertină*.

mulți ómenî și cele mai multe tunuri se indessaú in prima liniã, linia secundã era mai puținã și mai rarã; proporþiunea mai seãdea incã in linia a treia.

Astú feliu:

Prima liniã numera 16,000 luptãtorî, anume 10,000 infanteriã, 5,000 cavalleriã, 500 Cozacî și 500 gardã personalã;

Secunda liniã numera ca la 9,300 luptãtorî, anume 6,000 infanteriã, 3,000 cavalleriã, 300 Cozacî;

A treia liniã numera ca la 6,200 luptãtorî, anume 4,000 infanteriã, 2,000 cavalleriã, 200 Cozacî;

Prima liniã avea 30 tunuri de câmp, secunda—18, a treia—12²⁶⁾;

Dispoziþiunea precisã a cellorú 80 obusiere e necunoscutã, fiindú inse mai multú decãtú probabilú cum cã uã parte ocupa innãlþiunea predominatóriã, ce se rãdica pe þermulú laculuî, la drépta armatei moldovene, adecã din partea Cozacicilor; iar remãþiþa va fi fostú distribuitã, ca și tunurile de câmp, in calculú de câte duo de regimentú.

Prima liniã era menitã a inaugura lupta; secunda trebuia sã recépã pe prima, la casú de retragere, séu s'o susþinã, la casú de debilitate; a treia forma rezervã.²⁷⁾

Acéstã caracteristicã a fie-cãriþ linie in deosebî implica luarea urmãtórielorú mesure necesarie:

1-o. Prima liniã fu desvãllitã în lungime, pentru a avé unú frontú egalú frontuluî ínamicú²⁸⁾;

26) Bielski; *Kronika*; p. 714: „Kazdy ufiec mial dwa dziala, bylo y „mozdierzów 80 miedzy nimi . . . “

27) Fredro; p. 117: „jednym powierzajac glówna bitwe, drugim posilkowanie . . . “

28) Cf. planþa *Bãttãliei dcla Olevtiinú*.

2-o. Prima liniă avea între regimente și între centurie intervalluri foarte mici, pentru a presintea o rezistență compactă²⁹⁾;

3-o. Liniile a doua și a treia fură formate în colonne³⁰⁾, pentru a pute păși mă în ordine la ajutorul liniiei precedentei respective;

4-o. Secunda liniă avea între regimente și între centurie intervalluri mari, în cari să se pótă încadra la nevoie prima liniă³¹⁾;

4-o. Linia a treia avea între regimente și între centurie intervalluri și măi mari, în cari să se pótă încadra la nevoie prima și secunda linie;

6-o. Distanța dintre prima și secunda linie era mică, pentru ca sprijinul să pótă fi măi grabnic;

7-o. Distanța dintre secunda și a treia linie era mare, pentru a păstra rezerva intactă de lovirele proiectilelor vrăjmașe pona la momentul trebuinței extreme.

În fine, affară de cele trei linii de măi sus, măi era o patra liniă, suplimentară, în dată la spatele rezervei, în care se affla parcul, cai, munițiuni, etc; avându la dos un lung brâu de colline, iar glóta la flancuri.

§ 22.

Acéstă ordine primitivă de bătăia ni se pare a fi un cap-d'operă de bun simț militar: nu era cu pu-

29) Fredro; loco supra: „W niewielkich odstepach. . .“

30) Cf. *Bătăia dela Obertină*.

31) Macchiavelli; op. cit; lib. 3: „la seconda schiera, perche ha prima ricevere gli amici che a sostenera il nimico, convienne che habbia gli intervalli grandi, et per questa conviene che sia di minor numero che la prima. . .“
— Cf. *Negoia Bassaraba*; op. cit; p. 179: „și de se va întempla vre-nă întemplan străjei ceî defntăiū, ea să viie să se amesteco in cea de a doua. . .“
Negoia Bassaraba este anteriorū lui Macchiavelli.

tință a profita mai bine de toate condițiunile terenului și de marcata specialitate a differitelor arme.

In priivința terenului:

1-o. Ună lacă aperiându intr'ună modă inaccessibilă aripa dreptă a oștii moldovene, Ionă-vodă, dupre ună principiū fôrte vechiū in tactică³²⁾, putu să și strămulate tâtă cavalleria la aripa stângă; unde, pe longă forța-î numerică agglomerată, ea devenia gróznică éráși prin ună altă avantajū naturalū, prețiosă anume pentru acțiunea căllărimii: șessū.

2 o. La aripa dreptă, assicurată prin pozițiunea lor cului și prin uă innălțime garnită de artilleriă grea, Ionă-vodă cređu pré-de-adjunsū a lăssa numai uă mână de Cozacă, voinică devotați și cară, fiindă căllări séū pedestri, dupre trebuință, lesne se accomodău cu totū felulū de terenū.

3-o. Sciendū, că Tătariū vorū puté supraveni chiarū în cursulă bătălliei, lovindu-lū din spate; Ionă-vodă și-lū accoperi prin căruțele parcului și prin uă rădicătură de terenū, lăssându, din necessitate, mai descoperită numai cavalleria din aripa stângă, carea inse, precum veți vedé, era să aibe ună rollū mai importantū numai la inceputulă luptei.

In priivința armelor:

1-o. Ionă-vodă sciu a se feri de uă greșellă comună generaliloră europeană din secolulă XVI, și chiarū mai târđiū. lui Gustavū-Adolfū, cară toți obiceiuiău a amnesteca armele la ună locū, făcëndū monstruoșe battalliōne eque-

32) Vegetius, lib. III, cap. 26: „Qui pauciores, infirmioresque habere se novit, septimo modo ex uno latere, aut monti, aut mare, aut fluvium, aut aliquod debet habere subsidium . . . “

stro-pedestre: în armata eroului nostru, din contra, cavalleria stetea la uă parte, infanteria la uă parte, Cozacii—unū feliu de dragoni³³⁾—éráși la uă parte.

2-o. Deși în Europa nu se stinsese încă usulū feodalū din evulū međiū de a planta în centrulū armatei cavalleria, în care servia mândra nobilime și pentru care mojica pedestrime abia avea dreptulū de a forma aripe; deși uă asemenea ordine se perpetuase, mai cu sémă, la vecinii nostri Ungurī și Polonī; totuși Ionū-vodă, ghicindū prin geniulū seū tóte misteriele artei militare moderne³⁴⁾, nu se sfii a aborda uă calle de totū oppusă obiceiulū: ellū puse infanteria în centru și cavalleria la aripe.

§ 23.

Studiândū acum în quintessentă întregulū ordinū de bătăia allū armatei moldovene, lesne deducemū următoriele trei puncturi principale:

1-o. Aripa dréptă—Cozacii—prin lacū și prin tunurī era tare în priivința defensivă;

2-o. Aripa stângă—cavalleria—prin șessū și prin numerū era tare în priivința offensivă;

3-o. Centrulū—infanteria — aședatū pe terrenulū accidentatū cellū mai propriū pentru acéstă armă, era gata a susținé, offensivū seū defensivū, pe orī-care din aripelle sélle.

33) Cătū de greșită léră e opiniunea lui Melzo; *Regole militari sopra il governo della cavalleria*: „l'uso degli Archibugieri a cavallo fu inventato da Francesi . . .“

34) De la Barre Duparcq; p. 279: „La cavalerie ne saurait former le „centre de la ligne de bataille, parce que toute sa force réside dans le mouvement „et que dans cette position elle ne pourrait se mouvoir, soit en avant, soit en arrière, sans désunir la ligne. . . .“

§ 24.

Maînainte de a începe bătăllia, Ionŭ-vodă mai urcă, pentru a duoa óră, pisculŭ de pe mallulŭ lacului și veđu, astă dată, tótă armata turcă eșindŭ în ordine din văi. . .

Era uă mulțime spăimântătoriă!

Eroulŭ totŭ înse nu-î venia a-și inchipui să-lŭ fi trădatŭ purcalabulŭ Jeremia Golia, acella căruia, — duple sublima espressioniune a lui Tacitŭ, — ellŭ îi dase totŭ ce póte priimi unŭ suppusŭ!³⁵⁾

În locŭ de a arresta pe criminalulŭ, ellŭ se mulțumi cu scusele sélle; în locŭ de a-î tăia capulŭ, ellŭ îi lăssă cea mai importantă operațiune a bătălliei. . . .

La Waterloo Napoleonŭ cellŭ Mare cređu pe Grouchy!

§ 25.

Bucimii începură a cânta.

Resună fiorosulŭ rĕcnetŭ „Uccide! uccide!”³⁶⁾, remasŭ noue, ca moștenire, dela vechii Romani, cari strigaŭ în momentulŭ atacului: „feri! feri!”³⁷⁾

§ 26.

Planulŭ lui Ionŭ-vodă, precum se putea judeca din însăși dispozițiunea armatei selle, în care una din aripele, acea stângă, concentrase în sine tótă forța offensivă, era de a începe bătăllia în așa numită *ordine oblică*, ca Epa-

35) *Annales*; lib. XIV, 54: „uterque mensuram implevimus, et tu, quantum „princeps tribuere amico posset, et ego, quantum amicus a principe accipere. . .“

36) *Lasiccki*; p. 147: „Tollitur clamor Turcice, Ganr ganr, vur, vur, Vala- „chice autem, Ocide, ocide. . .“ — Romănesce, în limba vechiă, a uccide însemna a lovi, precum veđi în *Biblia* și în *Pravila lui Vasile-Vodă*.

37) *Lipsius*; *De militia romana* (Antverpiæ, 1595, in-4) t. 2, p. 289: „In „eodem (Plutarchus in Mario) lego, Romanos etiam usurpasse crebro illud Feri „in acie, et cum sese mutuo adhortarentur. . . .“

minondas la Mantinea, Cesarū la Farsale, Gustav-Adolfū la Leipzig, Buonaparte la Marengo. . .

Admiratū deja în anticitate³⁸⁾, acestū genū de atacū căpetâ nesce suffragie și mai ponderose³⁹⁾ și se sancționuă prin nesce esemple și mai strălucite în timpīi modernī.

Fridericū cellū Mare resumâ prețioșele avantajie alle ordinīi oblice în următoriele câte-va cuvinte:

„1-o. Cu uă óste mică înfrângi uă óste mare;

„2-o. Lovesci pe dușmanī din partea, de unde însuși te scii a fi mai tare;

„3-o. Espuī pericolulū numai uă porțiune din armată, restulū conservându-se prospētū. . . .⁴⁰⁾

Arū puté crede nescine, cum că eroulū prussianū justifică aci anume motivele eroulū românescū!

§ 27.

Ionū vodă commenda centrulū.

Swierczewski—drépta.

Stânga . . purcalabulū Jeremia Golia.

38) Vegetius; lib. 3, cap. 26: „Qui imparem se iudicat, dextro cornu „suo sinistram cornu pellat inimici. . . qui sinistram alam fortissimam habere se „noverit, dextram alam hostis invadat. . . .“

39) *Encyclopedie méthodique; Art militaire*; t. 3, p. 290: „Cet ordre de bataille est regardé par tous les auteurs militaires comme un des meilleurs moyens „de s'assurer de la victoire. C'est, dit M.le chevalier de Folard, tout ce qu'ilya „de plus a craindre et de plus rusé dans la Tactique. . . .“

40) *Mélanges en vers et en prose* (Sue loco, 1792, in-8), t. 3, *Instruction militaire du roi de Prusse pour ses généraux*; p. 213: „C'est ici ou l'on peu faire „une application utile d: mou ordre de bataille oblique. Car on refuse une aile „a l'ennemi, et on renforce celle qui doit faire l'attaque. Par la vous portez toutes „vos forces sur l'aile de l'ennemi, que vous voulez prendre en flanc. . . . Par „cette disposition vous aurez l'avantage: 1-o. de faire tete avec un petit nombre „de troupes a un corps supérieur; 2-o. d'attaquer l'ennemi d'un coté ou l'affaire „sera decisive; et 3-o. votre aile ayant été battue, il n'y aura qu'une partie de „votre armée d'entamée. . . .“

§ 28.

Precum veðurămŭ, acéstă din urmă trebuŭa să începă ataculŭ.

Celle cinci regimente de cavalleriă se arruncară asupra aripei drepte a Turcilorŭ.

Invecinatele cinci regimente de infanteriă se mişcară inainte pentru a sprijini lovirea, ameninţândŭ centrulŭ inamiculŭi.

Dar vai!

Ionŭ-vodă vede infanteria retrogradândŭ, iar cavaleria plecândŭ stégulŭ, rădicândŭ cuşmele pe suliţe, şi trecêndŭ la duşmani.

In capulŭ acelei cavallerie,—o mai repetămŭ uă dată,—fu mascatulŭ pone atunci trădătorŭ, carele, după ce vinduse păgânulŭ trecetória Dunării, se grăbŭia acum a căştiga deplinŭ preţulŭ patricidulŭ: fu purcalabulŭ Jeremia Golia!

§ 29.

Secolulŭ XVI fuse fecundŭ in cruđimŭ: Sânt-Bartelemi, descapitarea Mariei Stuart, domnia lui Ivan cellŭ Groznicŭ, furorile Incuisiţiunii . . . illŭ impestriteză ca nesce pete de tigrŭ!

Varietăţile de pedepse, intrebuiŭate atunci mai la tôte popórele Europei, îţi rădicŭ pêrulŭ, îţi încreţescŭ fruntea şi-ţi inchiăgŭ sângele⁴¹⁾.

Dar nu fu, nu este, nu póte fi nici uă penalitate destullu de crudă pentru a corresponde cu tapta unuŭ vinđtorŭ de patriă!

A impinge millióne de fraţi pentru secolŭ in abisulŭ

41) *Acta Tomiciana; t. I, p. 11.*

slaviei, este unŭ attentatŭ nu contra unui omŭ, nici chiarŭ contra unei singure naŭiuni, ci contra a ũece, a duo-ũeci de popóre, ce se nas ũ unulŭ după altulŭ ũi se numescŭ generaŭiuni!

Crima este atătŭ de monstróusă, incătŭ imaginaŭiunea se refusă a-ŭ inventa uă pedépsă analógă: penalitatea cea mai potrivită arŭ fi de a da miserabilului vieŭa Jidovului Retăcitorŭ, pentru ca să auđă ũi să simŭă in cursŭ de uă miriadă de anni necurmatele blăsteme alle posterităŭii.

Cain fusese sântŭ allătura cu purcalabulŭ Jeremia Golia!

§ 30.

Uă descuragiare generală cupprinse pe Moldoveni.

Numai Ionŭ-vodă conservă uă frunte seuină: ellŭ devenia cu atătŭ mai mare, cu cătŭ mai mare devenia furtuna.

Turciŭ așeđară pe trădători de 'naintea liniei lorŭ de băttaiă.

„Iată vinđetorii nostri! „strigă Ionŭ-vodă, poruncindŭ ca tóte focurile, tóte impușcăturaele, tóte lovirile să fie așintate spre acea parte.

Mișeiŭ periră pone la unulŭ; curagŭlulŭ renăscu in pepturile cellorŭ credincioși.

Ionŭ-vodă inaintă cavalleria din secunda liniă la loculŭ celei trecute la dușmanŭ, apropiă cavalleria din rezervă, regulă din noŭ pedestrimea, restabili orânduela in tóte . . .

§ 31.

Folosinđu-se de momentana terróre a infanteriei moldovene ũi pășindŭ pe cadavrele trădătorilorŭ, Turciŭ ne at-

tacă ră acum in *ordine conică*, adecă mișcându-se cu centrul loră assupra centrului nostru și aținendu-și aripele.

Ei sperau a rumpe armata română in duo.

Ionu vodă era gata.

Tóte tunurile fiindu de uă cam-dată descărcate, ellu formă planulă de a lua din cóste conulă cellu inaintatū allū păgânilorū, poruncindū Cozacilorū să-lū lovescă cu puscele din drépta, pe cândū cavalleria cea rennoită din stânga illū stringea cu sulifele, iar infanteria din centru ploăa noui de săgete.

Turcii dederă dosu.

Retrăgându-se, intențiunea loră era de a attrage pe Moldoveni assupra batterielorū ascunse după colline.

Ei uitară, că Ionu-vodă, fostu amicū allū vizirului Mehmed-Sokolli, cunoscea tóte finețele tacticei ottomane.

După uă scurtă gónă, Moldoveni primiră ordinea de a reveni inapoī in șiruri strinse.

Turcii nu puteau presuppune ca Ionu-vodă să le fi pregătitū lorū intocmai aceiași embuscadă, in care ei nu reușiseră a-lū ademeni pe densusulū.

Așa déră, veđendū retragerea nóstră, ei se arruncară din nou . . . de uă dată șirurile Moldovenilorū se desfăcură in laturi și, desmascându artilleria, fulgerară, ametră, allungară pe inamicū.

Duo atacuri fură respinse.

Nesciindū ce să mai facă, Turcii năválliră pentru a treia óiă, acum cu tótă linia loră de băttaiă, silindu-se a incongiura mica óste romănescă . . .

§ 32.

„Sborū topórele-arruncate,

„Sbėrnăiu arcele 'ncordate,

„Si săgețele uşore
 „Nourézá mândrulă sóre.
 „Caii saltă şi nechiéză,
 „Lupta urlă, se 'ncleşteză,
 „Şi barbarii toţi grămadă
 „Morţii crude se dau pradă!
 „Dece cadū, uă sută morū,
 „Sute vinū in loculū lorū;
 „Miū intregi se risipescū,
 „Alte miū in locū sosescū!
 „Dar vitézulū cū-a sa pală
 „Face drumū pintre năvallă,
 „Şi petrunde prin săgeţi,
 „Că-i Românu cu şapte vieţi!
 „In zădarū hidra turbéză,
 „Trupu-i gróznicū incordéză,
 „Geme, urlă şi crăşnesce,
 „Şi 'npregiurū se 'ncolăcesce:
 „Fiiulū Romei se apprinde,
 „Hidra 'n mâne-i o cupprinde,
 „Ş'o zugrumă, şi o sfarmă,
 „Ş'o invinge şi o darmă“⁴²⁾.

§ 33.

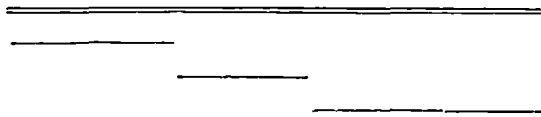
După unū potopū de sânge din ambe părţile, Turciū, respinşi pentru a treia órá, fură goniţi cu atâtă inverşunare, încătū garnisónea ottomană dela Isakciá, pe mallulū oppusū allū Dunării, in mică depărtare dela câmpulū luptei, vedëndū neregulata lorū mişcare înderētū, cređu bătăllia de totū perdută şi rumpse la fugă!

42) V. Alexandri.

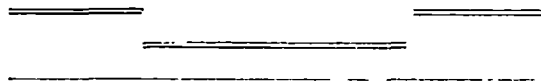
Pentru inlesnirea memoriei, resumăm aci, prin câteva cuvinte, într'unu mod plastic, totu mersul acțiunii in această primă fază a bătăliei, remasă in avantajul lui Ionu-vodă.

Liniele duple semnificu armata inamică; acelle simple pe ai noștri.

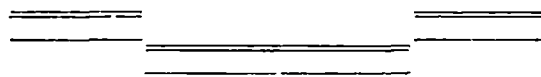
1 o. Aripa stângă moldovenescă, susținută de jumetatea centrului, atacă aripa dreptă a Turcilor :

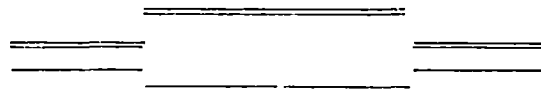
2-o. Centrul inamicu, susținut de ambele sêlle a-ripe, atacă centrul Moldovenilor :

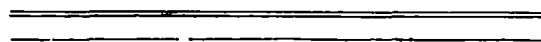
3-o. Ambele aripe moldovene atacu din coste centrul Turcilor :

4 o. Ambele aripe turce atacu pe ambele aripe moldovene :

5-o. Totă linia de bătăiă a Turcilor atacă pe cea a Moldovenilor :

§ 35.

Apoi analizându în detaliu muvamentul corpurilor moldovene pe câmpul bătăliei, noi admirăm, mai ales, precisiunea și apropositul momentului, când, după al doilea atac din partea Turcilor, aripele noastre, precum arretarăm, își despică șirurile, golind focul artileriei: uă evoluțiune foarte grea în genere, iar mai cu seamă în retragerea unei cavalerie!

Pone atunci Turcii se credeau oare-cum numai ei singuri capabili de a opera această artistică mișcare, pentru care se essercitau în speciă din timpii cei mai depărtați, socotindu-o ca pe una din principalele resorte ale propriei lor tactice, și prin carea câștigaseră mai multe victorie strălucite asupra creștinilor, între altele pe cea dela Mohacs⁴³⁾.

Veðurăți, cum că Moldovenii lui Ionu-vodă îi întrecură și în această priivință!

§ 36.

După ultimul atac și desordinata respingere a păgânului, să fi avut eroul nostru uă căllărime próspectă, adecă să nu lă fi părăsit la începutul bătăliei, prin tradarea purcalbului Jeremia Golia. cele mai allesse cinci regimente de cavalerie, victoria era completă.

Uă dată întorși la fugă, Turcii trebuiau goniți fără un minut de zăbavă: linia lor de bătăie, allungată și totu lovită cu furie, s'ar fi resturnat peste celelalte linii, deja descurăgiate; iar neputința de a scăpa peste

43) Bielski *Sprawa rycerska*; p. 55: „tym hakiem ida, ustępuja sie nazad „potrosze broniac sie niebroniac na dziala, a gdy im najbardziej przypra, rozstapia sie w strony, odkryja dziala, strzelbe puszcza na nieprzyjaciela, zbija tak, by „najwietszy lud, jako uczynili u Mochacza Wegrom“

Dunăre ară fi topitū intr'ua clipă tótă armata, prin ferrulū Românilorū și prin undele fluviulū.

Dar lipsitū de flórea și cea mai mare parte a caverieriei sélle, mica remășiță fiindū stórsă de oboséllă, ce óre putea face marele eroū allū Moldovei?!

§ 37.

Si cu tóte astea, ori-care va fi de aci inainte rezultatulū final allū bătálliei, annalele militare trebuie să admire cu entuziasmū pe acella, carele infruntându ua armată de trei orī mai numerósă, fiindū în trei rëndurī vîndutū, după ce susținuse trei atacurī terribile, totū încă se părea a fi ellū învingătorū!

§ 38.

Obosiți de crăncenă luptă, Turcii se opriră; Moldovenii se puseră la repaosū din dosulū tunurilorū.

„Si așa stândū și privindū unii la alții, — ȃice cro-
nicarulū Urechia, — a datū ua plóia mare, de a muiatū
„prafulū cellū de pușcă, de unde aveau Moldovenii nă-
„dejde de adjutorū.“⁴⁴⁾

Precum veđurámū, numai prin infanteriă și, mai al-lessū, prin artilleriă Ionū-vodă intrecea pe Turci, contrabalantându grozava disproporțiune a forței numerice.

Infanteria era ostenită; artilleria fu abimată. . . .

Elementele se uniră cu trădătorii!

44) Unū casū de acelașū genū raportézá Frontinus; lib. IV, cap. 7, ex. 30: „P. Scipio in Lydia, quum die ac nocte imbre continuo vexatum exercitum „Antiochi videret; nec homines tantum aut equos deficere, verum arcus quoque „madentibus nervis inhabiles factos, exhortatus est fratrem ut postero, quamvis „religioso, die committeretur proelium; quam sententiam secuta victoria est. . .“

§ 39.

Plôia domolindă prafulă și imprăștiândă fumulă, ce s'aũ fostă rădicatũ de sub picíóarele luptătorilorũ, cai și ómenĩ, și din detunetele artilheriei; Turcĩ se incredințarã acum limpede de tótã puținãtatea armatei lui Ionũ-vodã.

La aripa dréptã, ei veđurã uã adeveratã miniaturã: numãi vr'ũa câte-va sute de Cozacĩ, pe cari îi apperaserã pone atunci formidabile batterie, dar in urma plóei nu-ĩ mai appera nemica!

Astũ-feliu, cei 20,000 de Turcĩ, cari formaũ aripa stângã a pãgãnilorũ, se grãbirã a se asverli cu tótã furia sicuranței assupra vitejilorũ alliați ai lui Ionũ-vodã.

Contra acestei inundațiunii de brațe steteau peste totũ 300 de Cozacĩ: 900 căđuserã morți mai 'nainte in cursulũ bãttãlliei!

. Eraũ 70 de Turcĩ pe unũ singurũ puĩu de Cozacũ!

§ 40.

Spre culmea fatalității, sosese in același momentũ Adel Ghiraiũ cu 100,000 de Tãtari, realisãndu-se nenorocirea, pentru a cãrii inlãturare Ionũ-vodã pripise a da bãttãllia cu uã órã mai 'nainte!

Pe cândũ aripa dréptã a armatei turce nãvãllesce din fațã assupra restului cavalleriei nóstre din stãnga, Tãtarii trecũ terrassa din dosulũ Moldovenilorũ și lovescũ din dërëtũ.

Nu aveamũ in totulũ nici 5,000 de cãllãrași, cariĩ puși intre duo focuri, simțirã acum uã sutã de brațe rădicade assupra fie-cãruĩ capũ!

§ 41.

Cozacii aveã pusce, se sprijiniaũ de uã parte de

țermulă lacului, de cea-l'altă de infanteria, și erau atacați numai din față: ei resistară contra aripei stânga a păgânilor;

Cavalleria moldovenescă, lipsită de armă de foc, avându uă cóstă descoperită, și fiindă atacată totă-d'ură dată din față și din dos, de Tătari și de aripa dréptă a Turcilor, nu era chipă a remâne pe loc . .

§ 42.

Infanteria se conservă pone acum din trei cauze:

1-o. Prin pozițiunea-î centrală, ce, nu permittea inamicului a o distruge mai 'nainte de a-î fi nimicítă aripele;

2-o. Prin parculă, ce-î accoperia dosulă, aperiând'o de năvalla Tătărimii;

3 o. Prin naturala-î stabilitate in comparațiune cu essențiala mobilitate a unei cavallerie . . .

§ 43.

Glóta scăpă furișându-se pe'ntre căruțe . . .

§ 44.

Remasă numai cu infanteria, Cozacia și glóta; perđându uă aripă íutregă; părăsindu-lă orí-ce speranță, orí-ce posibilitate de victoriă; ce óre mai putea întreprinde Ionă-vodă?

În acestă momentă i se arretă la lumină totă mărimea de sufletă.

Ellă ară fi putută să-și salve propria sea viétă.

Străvestiită într'ură haină țerrănescă, încăllecăudă pe ună mândru cursieră domnescă, nemică nu era mai lesne decâtă a eși pe din dosulă armatei, a ocolli laculă Cahulu-

lui în direcțiunea Prutului, pe unde nu petrunseră încă inamicii, a trece în Moldova și a fugi de aci în Polonia, recurgândū acolo la ospitalitatea lui Laski său a principelui Ostrogski.

Cine scie déca, în cursul timpului, ellū nu se va fi reconciliatū cu Pórta Ottomană?

Cine scie, déca nu va fi addusū din Polonia, ca Lăpușnénuľ său ca Despota, uă nouă armată, cu care să-și recucerésuă țerra.

Ei bine! aceste impulsuri egoistice, deși au pututū strebate in peptulū unuī Pompeiū său Carolū XII, totuși nu-și găsiră locū in sublimulū cugetū allū lui Ionū-vodă!

A scăpa remășițele armatei moldovene fără a se gândi unū minutū la sine irsuși; său déca nu, apoi cellū puținū a peri cu gloriă de'mpreună cu iubita patriă. . . . numaī una din aceste duo putea allege restrănepotulū mumei lui Ștefanū cellū Mare, carea inveța pe fiiī seī, că *passerea in cuibulū seū pere!*⁴⁵⁾.

§ 45.

Tătariī, impinși de nenfrênata lorū lăcomiă, pūrce-seră in gónă după imprăștiata cavalleriă, compusă din boieri și boierinași, adică, mai bine đicândū, din blâne de samurū, din săbie cu petre scumpe, din lanțuri de aură, din punge cu galbeni

Acéstă capitală imprudență eliberândū de uă cam dată spatele armatei moldovene, Ionū-vodă, — mințe limpede in impregniurări turburi ⁴⁶⁾, — se grăbi a profita de greșélla vrăjmașuluī.

Ellū descallecī de pe callū, pedestresce pe Cozacī,

45) Neculcea; *Letopis*; t. 2, p. 198

46) Tacitus; *Hist.*; lib. IV, 77: „turbidis rebus intrepidus“.

gruppéză glóta cu infanteria și, strigându cãtre eroicele resturi alle ostirii sélle: „Fraților! cađă capulú meu unde vorú cãde capetele vóstre!”—face unú atacú atátú de furibundú, incátú apucã dela Turci artileria lorú, o stricã pentru ca sã nu le mai póta servi, și i lassã inleroniți de ametéllã și uimiți de admirațiune!

Cu propriele sélle mâne, in furia acellui momentú supremú, ellú trase din miđú-loculú pãgãnilorú unú tunú de celle mari: atátú de colossalã fu puterea fizicã a acestui Ercule românú!⁴⁷⁾

Apoi formându uã compactã nestrãbãttutã colónnã, Moldovenii se retraserã pone la apropiatulú munte, pe vërfulú cãruia fumeгаu ruinele satului Roșcanii, arsú cu cãte-va minute mai 'nainte de cãtre urdiele tataré!

§ 46.

Ultimulú atacú, mai 'nainte de a se retrage, ca și tóte celle-l'alte manevre alle acesteí memorabile bãttállie, este unú strãlncitú testimoniú de sciunța militarã.

Multú mai in urmã, ilustrulú Montecuculli đise:

„Catã sã atací pe dușmani cu uã violința extraor-dinarã mãi cu sémã atuncí cândú voesci a te retrage.”⁴⁸⁾

Plecați dérã fruntea de 'naintea lui Ionú vodã, carele ințellesese acésta la 1574 in momentulú cellú mai de-speratú allú unei bãttállie deja perdate; nu de 'naintea lui Montecuculli, carele rumeга cu unú secolú mai târđiú in liniscea cabinetului!

47) Unú altú essemplu contimpurénú de asemenea forță veđi in Camera-rius; *Operae horarum*; t. 1, p. 380: „Baro a Fronsberg tormentum murale solus „innitens humero, quo vellet, propelleret“

48) *Mémoires*; p. 168: „ne charger jamais plus fortement l'ennemi que „quand on se veut retirer“

§ 47.

Din aprópe 35,000 de óste, eroulú remase abia cu 7,000⁴⁹⁾.

Cellú puținú 20,000 de Români aú căđutú intr'ua jumetate de ți, aperându ši trei idoluri, ce le recomen-dase ua datá marele Stefanú in instrucțiunile selle militare: Crucea, Țerra ši Stégulú!⁵⁰⁾

§ 48.

Scriendú acestea rënduri in singuritatea nopții, cândú misteriolú naturei ši tăcerea ómenilorú ducú imaginațiunea departe: departe—la ceia ce nu mai este séu ceia ce nu este incă, uítandú presentulú ši confundândú intr'ua rađa trecutulú ši viitorulú; mă cutremurá báttaia ânimei, mă arde foculú capulú, mă furmicú prin sânge fluvie de forță, mă electriséză ua șóptă ce vine nu sciú de unde, din mine séu din affară: „mare e Românulú!“

Dar de ua datá se aude troscotulú unei birje, ce sdrobesce pavellele stradei; mă arruncú la feréstă; luna în-tinde ua melancolică lumină; unú june cu mânușe albe, cu gřamú la ochiú, cu havana în gură, se întórce palidú de obosélă după ua petrecere nocturnă. . . .

§ 49.

Așeđându-se pentre dărmăture, Ionú-vodă ocolli cu șanțuri platoulú muntelú⁵¹⁾; puse în fața inamiculú, în giurulú așa numitei *creste militare* (crête militaire), adecă

49) Fredro; p. 121: „niewiczéj nad 7,000 rozbitków . . . “

50) Veđi unú articolú allú meú in *Buciumulú*; 1864, nr. 214.

51) Ur echi anumesce satulú, fără detallie topografice, cari găssimú numai in cronica turcă ap. Mignot; t. 2, p. 213 „uae montagne sur laquelle il se retrancha“

pe linia cea mai înălțată a pogorișului, pe cei mai buni arcași și pușcași; îi întări prin uă secundă liniă; și, în fine, formă uă rezervă, pentru a susține la casă de trebuință puncturile cele mai amenințate.

Cu apropierea nopții Turcii și Tătarii, unii revenindă din zăpăcélă, cei-l-alți din gónă după fugărita cavalleriă, blocară noăa taberă a lui Ionă-vodă.

Resbellele franceze în Algeria probésă pone astăđi, câtă de greă este a attaca uă înălțime chiară lipsită de fortificațiunī și apperată de ună mică numără de Beduinī; cu câtă dar mai tare era pozițiunea Moldoveniloră, plantați pe ună munte șanțuită, grupați în numără de mai multe miie de cei mai bravī, și unind avantajiele înălțimii cu nesce avantajie nu mai puțină prețioase alle ruinelor: „attaculă unū sată costă pré-mulți ómeni,“ đice Fridericū cellă Mare.

Mai adaugeți că Ionă-vodă, in ultimulă seă atacă, stricase uă mare parte din artilleria turcă; iar câte tunuri le mai remăneauă bune, tóte își perdeau in zădară glónțele pe 'ntre zigzagurile ruineloră, fără a nemeri pe Moldoveni, pe cândă acestia, din contra, țintindă dintr'ascunsă și in linisce, trimitteaă păgâniloră cu fie-care descărcătură ună sigură messagiū de mórte.

§ 50.

Istoricii accusă pe Ionă-vodă de a-și fi allessă uă pozițiune fără apă și de a nu fi luată nici uă mesură pentru a și-o procura prin miđă-lóce artificiale⁵⁾.

Accusațiunea e basată pe necunnoscința localității.

5) Fredro; p. 121: „zamiast próznych i olewn, zdolalby snaz zara-
dzic zlemu, gdyby, rozdzieliwszy robote pomi łzy zastępy, iul w półnami silami
„kopac studnie“

1. In totu cupprinsulü Budjaculuiä apa e apröpe totü atätü de rarä, ca și in centrulü Africeï;

2 o. Cântändü izvöre pe vërfulü unuï munte, trebuia säpatü pämentulü pone la uä adëncime förte mare;

3-o. Chïarü reușindü in assemenea azardösä și grea operațiune, uä fontänä n'arü fi adjunsü pentru indestularea a 7,000 de ömenï

§ 51.

In cursü de trei ñille și de trei noptï Ionü-vodä respinse töte atacurile a 200,000 de pägânï!

Lipsiți de uä picäturä de apă, Moldoveniï äșteptäü venirea noptïi pentru a intinde petice de pändä d'assupra erburilorü: ei își ungeäü buzele cu roua!⁵³⁾

Adessea cu Ionü-vodä in frunte, uä sëmä eșiaü din șanțuri, se räpeđiaü cu turbare assupra cellorü mäi espuse posturi inamice, täiaü, mäcelläü, doboriaü töte de'naintea lorü, și apoi crunți de sânge, se intorceäü cu mulțumirea lui Ugolino din Infernulü lui Dante, cândü röde capulü vräjmașului seü Ruggieri!

§ 52.

In cursulü acellorü trei ñille și trei noptï, demne de timpulü lui Orațiü Cocles, Ionü-vodä, sä se fi gänditü ellü cätü de puținü la propria-i siguranță, scäpa.

Vorbindü turcesce ca unü Turcü, ellü putea trece in crepuscula serei chïarü prin miđü-loculü pägânilorü, precum deja făcuse uä datä Țepeșü . .

Dar töte demonsträ, că eroulü nostru, grözä numäi pentru pägânï, pentru cïocoï și pentru călugëri, își iubia țerra mäi multü decâtü pe sine însuși!

53) Ibid. ; p. 122.

§ 53.

In a patra ȃi Turcũ incepũ a parlamenta.

Ionũ-vodã arrẽtã cellorũ trimișĩ tãria pozițiunii sãlle șĩ numãrulũ vitejilorũ ce ı mãĩ remãnũ.

„Precum vedeți, — le ȃice ellũ, — sum in stare de a mãĩ susținẽ lupta“.

Apoi le propune urmãtãriile trei condițiuni:

1-o. Mãna dușmanilorũ sã nu se atingã de ostașĩ Moldoveni, cari sã fie liberi a merge pe la casele lorũ, fãrã a fi prigonitĩ vre uã-datã pentru trecutũ de cãtre viitorulũ domnũ allũ Moldovei⁵⁴);

2-o. Cozaciĩ sã fie lãssașĩ a se intãrce la țerra lorũ;

3-o. Insușĩ principele sã fie trimisũ, viũ șĩ nevãtematũ, d'a-dreptulũ la sultanulũ Selimũ

§ 54.

Pãgãniĩ priimirã tractatulũ.

Condițiunile furã jurate de șẽpte ori de cãtre beglerbeulũ Ahmed-Pașã șĩ de șẽpte ori de cãtre Petru cellũ Schiõpũ, devenitũ in fine in realitate domnũ allũ Moldovei:

Mehmed-Pașã le jurã de șẽpte ori pe Cartea lui Mahomedũ;

Petru cellũ Schiõpũ le jurã de șẽpte ori pe Cartea lui Cristũ . . .⁵⁵).

54) Cronica turcã ap. Mignot; t. 2, p. 214: „Il offrit au Béglierbeg de se „rendre a lui a condition qu'on le conduiroit a Constantinople, ou il jouiroit de „sa liberté et d'une pension proportionnée a la dignité qu'il perdoit; qu'on laisseroit tous les siens retourner chez eux, sans attenter ni a leur vie, ni a leur „liberté, ni a leurs biens, et que le nouveau Vaivode de Moldavie accorderoit „une amnistie générale pour tout le passé“

55) Ibid.: „Ces conditions furent jurées solennellement jusq'a sept fois différentes par le Beglierbeg sur le Koran et sur la tête de l'Empereur; par Pierre „nouveau Vaivode, sur l'Evangile. . . — Tõte acestea sunt desnaturate in relațiunea lui Paprocki șĩ a cellorũ-l'alți.

§ 55.

Cu lacrimi în ochi, fără a puté vorbi de emoțiune, Ionu-vodă se despărți de credincioșii sei tovarăși.

Cozaciloru, ómenii străini, veniți a servi pentru plată, ellu lăssâ tóte scullele ce avea longă sine;

Moldoveniloru, frați ai sei, cari se luptau pentru libertatea patriei, le lăssâ suvenirulu de a le fi fostu unu mare domnu și vaga speranță de întórcerea sea la domniă. . .

Eroulu era convinsu că va reuși prin profunda-i diplomatiă a recăștiga grațiile sultanulu Selimü, precum altă dată, totu într'ua asemenea situațiune, Petru Rareșu, numai prin bărbătesca-i elocuență, reușise a imblândi mânia sultanulu Suleimanu.⁵⁶⁾

Ómenii mari nu desperu nici chiăru pe insula Elba!

Pone atunci, — adio!

Cozaci plângeau; Moldovenii nu puteau plânge: escessulu durerii seca isvorulu plânsulu!

§ 56.

Capitulațiunea dela Roșcani amintesce ua altă incheiată totu cu Turcii, nu mai departe decâtu cu vr-ua trei ani mai'nainte, pe cându însuși Ionu-vodă petrecea încă în Constantinopole.

După ua eroică aperare a cetății Famagusta în Chipru, comandantul Bragadino, redusu nu prin arme, ci prin

56) *Giovio: La seconda parte dell'istorie del suo tempo* (Venetia, 1560, in-4) p. 693: „hauendo egli racconta le cagioni et i successi delle guerre mosse da lui, la poverta del suo errario, il caso del Gritti, gl' inganni del fratello et de Baroni, et le ragioni antiche de suoi confini co Poloni, et umilmente hebbe di mandato perdono, parve che e'fosse stato indegnamente trattato dalla Fortuna di maniera, che i Bassa, ancor che non fossero stati corrotti con alcun dono, havrebbero in ogni modo difeso questo valoroso huomo illustre per tanti casi, ilqual con animo invitto non cedeva punto all'insolente Fortuna. . . .”

fómete, impusese păgâniloră condițiunea de a permite garnizónei uă liberă retragere.

Seraskirulă turcū iscălise fără greutate, și totū fără greutate se grăbise a-și călca iscăllitura: după deșertarea cetății, vitézulă Bragadino și flórea juneței venețiane periră in torture!

Cunnoscëndū déră perfidia ottomană, Ionū-vodă nu se mulțumi cu uă simplă iscăllitură a pașallelorū: ellū ceru și dobândi, ca garanția, unū septuplu jurământū, mahometanū și crestinū, din partea lui Ahmed-Pășă și din aceea a lui Petru cellū Schiöpū, dela ínamicū și dela rivallū

Ei bine! prin acésta tractatulă deveni ellū óre mai sacru?

§ 57.

Povestirămū trădarea, să povestimū sperjuriulă!

§ 58.

Pe longă persóna lui Petru cellū Schiöpū, pentru a-lū installa cu firmanū,—uă inovațiune nepilduită pone atuncī in Moldova⁵⁷⁾ — se afla capigibași séu prim-ușerulă Porței Ottomane, unū personagiū deja importantū, dar carele mai in urmă adjunse și mai susū, visirū, ginere și cumnatū allū sultanilorū

Era Scipione Cigala, dintr'uă familiă aristocratică neapolitană, renegatū sub numele de Djigala-zăde⁵⁸⁾: unū

57) *Annales turces* ap. Ricaut; p. 113: „Jean le Vaivoda ayant esté tué en trahison, cette Province fut entièrement soumise a la puissance du Turc et reunie a cet Empire en l'année 1574“

58) Rym; *Bericht v. J. 1574*; ap. Hammer; t. 3, p. 608: „Zum Woivoden der Moldau ward Peter ernannt, und durch den Kapidschibaschi Dschigalasadé, den Sohn des in der Schlacht vor Dscherbe gefangenen Cigala, installirt.“ — Despre origina-i veđi Moréri; *Le Grand Dictionnaire historique* (Paris, 1712, in-f); t. 2, p. 306-7.

june mólle, desfrênatũ, nestatornicũ, mǎncǎciosũ, beþivũ
 dar cu atǎtũ ŝi mai puternicũ la curtea unui sul-
 tanũ ca Selimũ II!

Cândũ Ionũ-vodã intrã in cortulũ beglerbeifului, Ah-
 med Paŝã era încongïuratũ de eniceri, agale, beþi, sangïaci,
 cari toþi se imbulþiaũ sã vedã pe terribilulũ eroũ dela
 Jilisce, Braila, Lopuŝna, Bender

Seraskirulũ incepëndũ cu muŝtrãri, Ionũ-vodã fï res-
 punse cu tótã demnitatea unui principe, cã, pe basea ca-
 pitulaþiunii selle, ellũ nu are a da sémã decãtũ numai
 cândũ illũ va fi întrebatũ insuŝi sultanulũ

Mândria vítèzului infiorã pe musulmanï; dar grandó-
 rea-ï se pãrea a fi inlãnþuitũ braþele lorũ: ei se uitaũ
 nedomeriþi unulũ la altulũ, indemnãndu-se care de care
 a da prima loviturã, ŝi nemine nu cuteþa trebuia unũ
 apostatũ; trebuia unũ omũ indobitocitũ prin excessulũ
 bauchettelorũ ŝi unũ dobitocũ ameþitũ prin furia opiului;
 trebuia unũ monŝtru pentru a face unũ asemenea passũ
 contra onorii ŝi contra jurãmentului.

Acellũ monŝtru fu capigibaŝi Djigala-zade!⁵⁹⁾

§ 59.

Munténulũ Petru cellũ Schïopũ addusese armele pã-
 gãnilorũ assupra eroului Moldovei;

Italianulũ Scipione Cigala fï infipse cuþitulũ in ânimã;

Unũ Munténũ, unũ Italianũ, unũ Moldovenũ!

Se sfãŝieau fraþii: ridea Ottomanulũ, zimbã Némþulũ,
 se pregãtia a rïnji Muscallulũ!

59) Gorecki; p. 108-9: „Ibi Bassa Capucius stricto gladio ventrem taciem-
 que ejus discidit”

§ 60.

Cându gigantul fu căduțu sub perfidul pumnară allu Neapolitanulu Cigala, enicerii, îmbărbătați prin inițiativă, se asvêrliră assupra victimei, tăiară majestosul capu ce-î speria ma-î-dê-ună ți pone și'n taia visuriloru, și-lu în-nălțară pe uă sulită.

Apoi temându-se, póte, ca unu allu duoilea capu să nu resară cum-va pe desfiguratul corpă, ei legară trunchiul martirulu de códele a duo cămille, cari gonite in direcțiuni opuse, illu rumpseră in hidóse fragmente!

§ 61.

După ce finitul spectacolulu le recise mințile, pă-gânii nu putură a nu recunnósce propria loră nullitate in allăturare cu sublimul eroismu allu mortulu.

Cređendă că vîrtutea lui Ionu-vodă își va fi avut izvorul in ósele din cari fusese țessută și in in sângele ce-î circulase prin vine; ei își împărțiră intre sine, ca móștie, fărămaturele acelloró ósse, și-și incruntară săbiele in acellu sânge, rugându-se lui Allah ca să le dea și loră tuturoră ânima principelu română!

Calléii purtau pizmă jertfei loră!

§ 62.

Cătă timpă a trăit Ionu-vodă, Turci, boerii și călugerii nu-lu sufferiaă de uă potrivă.

După ce murise, inamicii străini se arretară mai generoși decătă inamicii casnici.

Pe cându enicerii se puseră a adora remășițele vítzulu. ciocoii cei cu islice și cu comanace cređură sosită momentul de a-și batte în fine jocă de acella, de'naintea

căruia, — mișei, — ei nu îndrăsniașă pone atunci să rădice ochii dela pământ!

Pentru a-î răpi chiară gloria postumă, ei respândiașă acum în poporū odioșa anecdotă, cumcă în momentul cându fillū rumpeașă cămillele, Ionū-vodă să fi ȕisū: „Ah! „caută că eū multe feluri de morȕi groznice amū făcutū, „iar caznă ca acēsta n'amū sciutū să facū!“⁶⁰⁾

Dar cine ore să fi pututū rosti acēstă barbară și atroce glumă: capulū cellū lipsitū de trunchiū? sēu trunchiulū cellū lipsitū de capū?

Nu pentru prima și nu pentru ultima óră uă neputincioșă urră inventa absurdităț!

§ 63.

Cronicarulū Urechia — o mai ȕiserăniū deja nu uă dată — este unū echo allū partitulū aristocraticen.

Așa dēră, ellū nu numai profanēsă prin satiră ultimele divine momente alle lui Ionū-vodă, ci încă, prin uă neghiobă trădare personală contra adevverulū istoricū, se încercă a seusa mărșava trădare naȕională a purcalabulū Jeremia Golia.

Cându vine vorba de vinȕarea trecătoriei Dunării, annalistulū-coconū declamă cu unū aerū de criminală inocință: „cu greū este cellorū puȕini a opri pe cei mulȕi „și cellorū slabī pe cei tari; căci trecēndū întiū puscele „cu enicerii și cu pedestrimea să apere vasele, aci și „tótă a-l'altă óste turcēcă a sositū, unde vedēndū Ieremia „purcalabulū că nu-ī póte opri, s'a întorsū. . .“

Cându adjuge la defecȕiunea cellorū cincī regimente de cavalleriă, ellū se feresce măcarū de a menȕionna nu-

60) *Letop*; t. 1, p. 196.

mele purcalabului Jeremia Golia, allunecându numai în trecătú următoría frasă obscură și diminutivă: „la inceputulú resboiuluiú đicú că uă sémă de Moldoveni să se fie „inchinatú la Turci. . . .“

Însiși cronicarii ottomani sunt mai Români!

§ 64.

După măcellulú dela Roșcani, Petru Schiopolú se grăbi a trimitte caïmacam la Iași, ca să-î păđescă tronulú, pe unulú din miserabilií vinđetorií ai lui Ionú vodă, stolniculú Bilăe, ínnălțatú acum la demnitatea de mare vornicú allú țerreí de josú, ocupată pone atunci de bravulú Dumbravă.

Petru cellú Schiopú în loculú unui Ionú-vodă! Bilăe în loculú unui Dumbravă!

§ 65.

Nu numai vitejií dela Cahulú, nu numai „frațií de cruce“ ai lui Ionú-vodă, desarmați prin jurămentú și măcellați prin perjuriú, avură sórta de a peri, ca tálharii cei osândiți la mórte, fără a se puté appera; nu! nu numai pe termii Cahulului și pe ruinele Roșcanilorú curse cellú mai purú sânge și căđură celle mai nobile capete alle Moldovei; nu! — „s'aú pornitú Tatarii în prédă peste tótă țerra, — đice „cronica, — cătú n'a fostú nici uă dată mai mare pustietate de cătú atunce; că pre toți í aú cupprinsú pre la „casele lorú fără grijă, unde pone astă-đi între Prutú și „între Nistru de atunce a remasú pustietate, de nu s'a „mai ímplatú de ómeni. . . .“

Petru cellú Schiopú, în fruntea urdielorú păgâne, priivía cu uă sacrilegă nepesare, cum inamicii Românilorú și ai Crucii íí așterneaú pone la Iași uă calle

domnescă de purpură din sânge și arcuiri triumfale din capetele Moldovenilor!

§ 66.

Mórtea lui Ionă vodă fu semnallă de peire pentru trei ministri, credincioși pone în fine lucéfêrului libertății naționale:

Vintila vodă,

Vorniculă Dumbravă,

Episcopulă Isايا Radouțenulă. . . .

§ 67.

Fostulă principe muntenescă, allungatū de'npreună cu frate-seū Petru cellū Schiōpū, espedi acum uă armată turcă să cupprindă Bucuresciulă.

Deși Vintilă-vodă nu avea longă sine decătū pe vitézul vornicū Dumbravă cu uă mână de Moldoveni, totuși lupta, incinsă pe câmpia unde este astă-đi monastirea Radu-vodă, fu atătū de cruntă, încătū învingătorulă cređu de cuviință a-î eternisa memoria, zidindū uă biserică pe loculū bătăliei și înființandū uă serbare annuală, remasă pone astăđi sub numele de „ Moși.”

Uă victoriă, uă biserică. uă serbare, ce ne adducū a-minte de rușinea discordielorū române!

§ 68.

Vorniculă Dumbravă reușise a scăpa în Transilvania, avëndū nobleța de a căuta refugiū la generositatea unui inamicū, alle căruī osti se luptară contra Moldovenilorū în bătălia de la Jihse.

Unū eroū munténū fu trimisū pentru a cere mórtea

unuî eroû moldovenû: Ivaşco Goleşcu miđû loci estradi-
 Ńiunea vorniculuî Dumbravă!!

Ce infamiă, ce timpuri, o Dómnne!

Călcândû acelle legi, ce prin sublimulû lorû meritară
 ca ómenii să le numescă divine, Stefanû Batori, beilû
 transilvanû, dede pe Dumbravă, legatû ia mâne şi la
 picioré, în dispoziŃiunea ambassadoruluî muntenescû.⁶¹⁾

Sosindû la Bucuresci, demnulû tovarăşu allû lui Ionû-
 vodă tu descăpatatû!

§ 69.

Vlădică Isaia RadouŃenulû nu întârđiă a fi scosû din
 scaunulû episcopalû de către Petru cellû Schiöpû⁶²⁾: de
 atrunci încóce numele seû, ilustratû unû momentû prin
 negoŃiaŃiuni diplomatice cu Polonia şi cu Moscovia, des-
 pare pentru totû-d'a-una din annalele ţerrei

§ 70.

Nu putemû trece cu tăcere, in acestû durerosû mar-
 tirologiû, pe bravulû Cozacû Swierczewski.

Fără a fi fostû Românû, ellû merită să-lû punemû
 şi pe ellû ia numeralû *SânŃilorû*: epitetû, ce poporulû
 nostru îllû dedea in vechime nu ridicolei ipocrisie as-
 cetice, ci numai aperiatorilorû ţerrei⁶³⁾.

După băttăllia de la Cahulû, Swierczewski nu mai

61) *Condica MS dela Vieroşû*; p. 102.

62) In locu-î urmă George Movilă, precum se vede din documentele episco-
 piei de RadouŃ.

63) *Letop.*; t. 1, p. 145: „după mórtea lui îi Ńicea Sfântulû Stefanû-vodă,
 „un pentru sufletulû, ci pentru lucrurile selle celle vitejesci“

appare pe scena istoriei: productū allū geniului lui Ionū-vodă, ellū se stinse uă dată cu creatorulū seū . . .⁶⁴⁾

§ 71.

Cellū-l'altū Cozacū, marinarulū Pocotilo, invingătorulū dela Akkerman, după ce se veđuse in imposibilitate de a apera ellū-singurū trecerea Dunăiī contra colossalei armate ottomane, lăssă portulū Galațului, unde se ținuse in embuscadă, și . . nu-ī găssimū urme in istoriă!

§ 72.

Maī peri atunci, peri fără veste, uă ființă gingașă, de care n'amū vorbitū nemicū in totū cursulū acestei tragedie pline de caractere seū pre-mari, seū pre-mici, dar numai bărbătesci: îi rezervamū pateticulū finallului.

Ionū-vodă avuse uă amantă, ce-lū iubiă atătū de multū, incătū illū intovăreșia in tóte bătăliele sélle de'mpreună cu unū pruncū de țiță

Nu vē mândriți, Româncelorū: fu uă străină, uă Sas-sóică, unū blondū și melancolicū căpșorū germanū din Transilvania!

In foculū ultimei lupte, cupprinsă de acellū presentimentū profeticū, ce insoțește totū-d'a-una unū amorū profundū și purū,—fie acellū amorū pentru unū bărbatū, pentru uă patriă, seū pentru insuși D-đeū! — „ea nu lăssă pe Ionū-vodă, — dice cronica țerrei, — să stea intre óstea „cea călărăță, temēdu-se să nu lū vielenescă boierii!“⁶⁵⁾

64) Dupre P a p r o c k i, *Tesaurū*, t. 3, p. 286, ellū scăpă maī in urmă din robia; dupre poezia națională cozacă, peri in bătălia dela Cahulū, „apópe de orașulū Kilia, de unde șoimii și vulturii insciințară in sborū Térra Cozácéscă „că hatmanulū seū numai este.“ Veđi Srezniewskii; *Zaporozskaia starina*; t. 1, nr. 1, p. 31.

65) Mironū Costinū; *Letop.*; t. I. appendice, p. 91.

Căđându prisonnieră, veduva fericirii selle, condusă in robia la Constantinopole, ea se evaporéză din istoria, dupre espressiunea poetului:

„Ca nă fantasmă dragă, ce 'n visse lungi și relle,
„Trecându pintre morminte, șoptesce: amă trăitū!...“⁶⁶⁾

Sugarulū seū, născutū așa đicându pe unū câmpū de bătăliă, crescu în haremulū unui pašă.

Peste duo-đeci și cincī de annī Turcia, sicură că natura părinților degenerase cu deseversire in acéstă ră-murea transplantată a unui némū eroicū, illū trimise domnū in Țerra-Românescă.

Ellū domni ce-va peste unū annū, nu făcu nemicū, și abia figuréză in cronicē sub porecla de „cellū Surdū“⁶⁷⁾

In adeverū surdū, surdū la vocea măreței selle origine: fiū desnaturatū allū unui tată eroū și allū unei mume eroine, măi purtându spre derisiune numele stră-moșescū allū marelui Stefanū!

Bruma slaviei uccide in răděcină chیارū florile ce-le măi allese!

§ 75.

De la amorulū nelegitimū, dar cu atătū măi passionatū și poeticū allū junei Germane, să trecemū la călduța proză a căsătoriei lui Ionū-vodū cu féta marelui boerū Lupea Huru.

66) Bolintiuénu.

67) Cronica munténescă in *Međăđinū istoricū*; t. 4, p. 276: „Stefanū vodă Surdulū a venitū domnū dela Pórtă cu stégū, și a domnitū anni unu și jume-tate . . . — „*Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardnum*; p. 37, anno 1591: „militur Stephanus, filius quondam Moldaviae Ivan, quem ante annos 26 camelis aligatum pedibus et manibus discerperat Princeps militiae Turcicae, ut et supra anno 1574. Hic tandem regnum occupat die 23 Iulii . . .“ — Documentulū din Bucuresci 1591, oct. 1, in Venelin; p. 231: „Ion Stefan voevoda i gospodin vsoi zémlī „ungrovlahiiskoe, sin velikago i predobrago Ioanna voevodi . . .“

Vedurămă, că Dómna, de'npreună cu fiu-seu Petru, declaratū prin votulū țerrei moșténū allū tronului moldovenescū, refugise contra neliniștii resbellului la marginea Poloniei, după murii formidabilului Hotinū.

Insuși socrulū princiarū commenda cetatea, ca unulū ce avea unū interesū personalū în mântuirea fiicei selle și a coronatului seū nepoțellū.

Familliele cellorū mai insemnați boierī căutară sicuranța lorū pe longă familia domnescă.

Adjungëndū scire despre calamitatea dela Cahulū, ei cu toți trecură Nistrulū, ducëndū cu sine tesaurulū princiarū, și insoțiți de 200 nobili Poloni, cari se grăbiră a forma uă frumósă escortă in giurulū nefericitelorū Românce, se retraseră la moșia unui magnatū vechiū amicū allū lui Ionū-vodă!

In zadarū Turcia ceruse in mai multe rënduri es-tradițiunea fugarilorū, mai allesū a principesei cu copilulū și cu bogățiile lui Ionū vodă: ospitalierulū magnatū, credinciosū suvenirului amiciei, respinse tóte stăruințele Porței Ottomane și chiarū alle regelui polonū, pone ce, in fine, fiindū amenințatū, ellū se căsători cu veduva e-roului moldovenescū și numai așa o putu scăpa de robia păgână!

Dómna Moldovei deveni soția lui Christofū Strus⁶⁸⁾,

Ori-cătū de mesalliată s'arū puté socoti acéstă căsătorია la prima vedere, ea era multū mai onorabilă de cătū sórta unei cadâne orientale.

68) Orzelski: p. 102: „Interea temporis Ivani Satrapae Valachiae conjux „vidua Christoforo Strussio nuptura, curae Palatini Pololoniae una cum Thesauris „cum ea ablatiis mandata est. . . .“ — Așa déră e gre-ită asserțiunea lui Hei-denstein; p. 64: „Uxor Chroscovam ad Strussios contigit, postea per Czaussium „repectita deditur. . . .“.

Pe longă prestigiulă seŭ de mântuitorŭ, noulŭ bărbatŭ allŭ veduvei lui Ionŭ-vodă avea uă calitate ce-lŭ făcea demnŭ de uă assemenea însofire: ellŭ se trăgea d'intr'ua familiă atătŭ de eroică, încătŭ în Polonia devenise proverbialŭ că fie-care Strus móre pe câmpulŭ bătăliei.⁶⁹⁾

Duo-șeci și patru din acestŭ némŭ periră în lupte cu păgânii!⁷⁰⁾

Peste trei-șeci de annŭ, fiasrulŭ lui Christofŭ Strus, eredele lui Ionŭ vodă, stringêndŭ uă mână de Cozacŭ, năvălli în Moldova ca să cupprindă tronulŭ părintescŭ, pe cândŭ Domnulŭ Aronŭ-vodă se affla atuncŭ dusŭ la Constantinopole: dupe uă domniă de duo lune, neputêndŭ a resiste unorŭ forțe centuple, ellŭ fu silitŭ a se întórce în Polonia, fu arestatŭ și trimisŭ în essiliŭ la fortereța Marienburg.

Prin unŭ azardŭ curiosŭ, totŭ acollo în essiliŭ și-a fostŭ petrecutŭ junețea unŭ strămoșŭ și omonimŭ allŭ seŭ, famosulŭ Petru Rareș!⁷¹⁾

Trecêndŭ vre-uă-dată prin Marienburg, o călătorule românŭ, nu nița de a versa duo lacrime!

69) Potocki; ap. Niesiecki; *Herbarz Polski* (Lipsk, 1841, in-8); t. 8, p. 538: „Ex Strussia gente raro aliquis integrum corpus sepulchro intulit. . . — Starovolski: *Sarmatiae bellatores*, in *Tractatus tres* (Vratislaviae, 1734, in-4); p. 147: „Multa claritudine generis et veteri origine conspicua Strussorum domus, improspere semper fuit. Nullusque sane illorum aut pauci sua morte perierunt, sed in acie quilibet et pro tuitione patriae libertatis, a barbaris interempti propemodum omnes.“ Varszevicki; *Turcicae Quatuordecim* (Cracoviae, 1595, in f.) p. 139: „ . . . sic ut unos illos in Polonia Strussos, a quarta aut quinta iam progenie, non nisi in patentibus contra Tartaros campis in acie cecidisse constiterit. . .“

70) Paprocki; ap. Niesiecki; loco supra.

71) Despre acestŭ factŭ veđi uă sumă de documente in *Acta Tomiciana*, passim, necunoscute istoricilorŭ precedinși.

§ 74

Aşa finiră cele două femeie și cei doi fii ai lui Ionă -
vodă!

§ 75

Voindă a încheia acestă registru mortuară, înmă tremurâ mână, ca și cândă prin descrierea crimeloră așă resimți eă, în loculă uccișășiloră, remușcării conștiinței!

Puțină în urma băttăliei dela Cahulă, ună străină visită Bucuresciulă.

Pe pórta palatului domnescă ellă veđu espuse două domnescă capete.

Unulă, de currëndă secerată, conserva încă ce-va sufletescă, asemenea undei de care attingându-se în sboră aripa unei păsșeri, intipărise în ea pentru uă clipă uă vagă mișcare.

Cellă-l'altă, cosită de demultă și addusă de departe, lividă, fixă, speria prin ună aeră de ironiă mortală, nu din astă lume, din nesce sfere superióre: terribila expresiune a capeteloră mórte pe tablónele lui Caravaggio!

Acele două infernale trofeuri era capulă lui Vintilăvodă, Domnulă Țerrei-Muntenescă, și capulă lui Ionă cellă Cumplită, Domnulă Moldovei . . .⁷²⁾

**Frați pone la mórte, frați după mórte: a-
deveratulă simbolă de Unire!**

72) Strykowski: „Ivonia Voloskiego hospodara glova na bramie w Bukorestu stolecznym dworze i miescie multanskim, i Drakulina podle niego, ktorego byl vsadzil Ivonia na hospodarstwo multanskie wygnawszy Alexandra. . .”

V.

DUPA ELLU

Tak stróny lutni od tengiego ciosu
Zabrzmia i penkna : zmieszanemi dzwienki
Zdaja sie glosic poczatek piosenki,
Ale jój konca nikt sie nie spodziewa.

Astü-fellü córdela aläutei, lovite pré-
tare, resunü și plesnescü : confusulü sonü
se pare a promitte abia inceputulü cân-
tecului, dar nemine nu se mai astéptã
a-i auđi sferșitulü! . . .

Mickiewicz; *Konrad Wallenrod.*

§ 1.

Era anulă 1577: trei anni dela peirea lui Ionă-vodă.

Pe tronulă Moldovei, după ce și-lă cuperase cu ună tribută induoită și cu peraie de sânge romănescă, domnia în linisce, ca într'ună cimitiră, Petru cellă Schiopă, incongiurată de cîcoi, cari illă numiaă „matcă fără acă”¹⁾, și de călugeri, ce-i admiraă cunnoscînțele in astronomiă și in musică²⁾.

Țerranii nu aveaă ce mâuca.

Visteria era sécă³⁾.

Enicerii, cari formaă garda princiară, eraă stăpâni prin orașe și prin sate⁴⁾ . . .

De uă dată sosese ună currieră: Cozacii se pregătă în a trece Nistrulă, avëndă in fruntea loră pe ună frate allă lui Ionă-vodă . . .

1) Urechia; t. 1, p. 205.

2) Dorotheos; op. laud; p. 455.

3) Languet; op. laud, p. 169, uă epistolă din 1576: „tantam ibi esse rerum omnium penuriam, ut ipsi (Bathoreo) per Moldaviam facienti iter Voivoda (Petrus) cui erat notus, miserit panem hordeaceum pro eximio munere.”

4) Paszkowski; *Kronika* (Krakow, 1611, in-f); t. 3, p. 35: „skarzac sie przy tym na Piotra Voievode swego, iz od niego wiele krzywd nieznosnych cierpieli, takze i od Turków, w ktorzych sie on kochal, ina dworze swym mial. . . .”

§ 2.

Multă póte unŭ nume!

La Roma era de adjuusŭ, ca unŭ Commodŭ séŭ unŭ Eliogabalŭ să se numéscă Antoninŭ, pentru ca pe dată totŭ imperiulŭ să i acclame cu entuziasmŭ, adducându-și a-minte de fericitiŭ timpŭ sub Antoninŭ cellŭ Piŭ și sub Marcŭ Aureliŭ-Antoninŭ!

In ochiŭ Francesilorŭ, unulŭ din celle mai mari me-rite alle lui Napoleonŭ III fu calitatea sea de nepotŭ allŭ lui Napoleonŭ I.

Judecași déră de impressiunea, produsă assupra Moldovenilorŭ prin vestea venirii unui frate allŭ neuitatului martirŭ dela Cahulŭ!

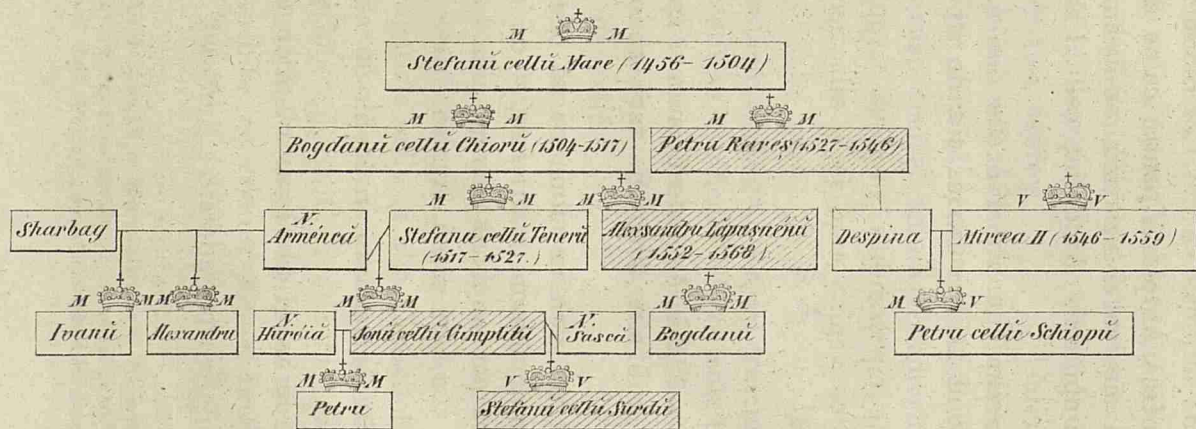
§ 3.

Pretendintele era fiulŭ Armencei, mumei lui Ionŭ-vodă; inse fiu din unŭ altŭ tată, unŭ tată nedomnŭ și chiarŭ ne românuŭ.

Déca boierii și călugării imputaŭ, ca uă crimă, origina armenéscă numai maternă a lui Ionŭ-vodă, apoi cu câtŭ mai pronunțată cată să fi fostŭ aversiunea lorŭ pentru acestŭ frate, nu fiu domnescŭ, Arménŭ și de pe tată și de pe mună!

Prima aședare a Armenilorŭ in Moldova fuse anterióriă descăllecării așa numitului Dragoșŭ vodă⁵⁾; dar in cursŭ de trei secolŭ de emigrațiune mica lorŭ coloniă nu

5) Soutzo; *Notions statistiques sur la Moldavie* (Iassy, 1849, in-8); p. 52-3: „Dès le XI siècle des Arméniens abandonnant leurs foyers envahis par les Perses se réfugièrent en Pologne et en Moldavie. Des émigrations subséquentes eurent lieu en 1342 et en 1606 Ils ont huit églises en Moldavie, dont les plus anciennes sont celle de Botochany bâtie en 1350 et celle d'Iassi qui date de 1395 ”

Genealogia lui Ștefan cel Sărbățean,

în legătură cu aceea a rivalilor săi Bogdan cel Chior și Petru Rareș, și a fraților săi de mamă Ioan Podcovă și Alexandru.

Notă: cuadraturile tresurite arată bastarzi.

sciu a se intruni cu Români: ea remase differită prin religiune, prin limbă, prin obiceiuri, prin ocupațiuni, prin incusuriri . . .

Din acéstă cauză, Moldovenii priivău totu-d'a-una cu unu desprețu supremu pe laborioșii Armeni, accufundați cu totul în negoțulu lor, numindu-i *păgâni* și bisericeii loru dîcîndu-i *capisce*.

Ei bine! unu Arménu, unu paria allu societății moldovene, fu priimitu acum cu brațele deschise, numai pentru că avuse aceiași mumă cu nemuritorulu erou allu României!

§ 4.

Carabied Serbega, — așa-i era numele armenesce, — e cunoscutu în cronicile noastre sub porecla de Iónu Crețulu, dupre caracterulu pèrulu, iar în annalele cozace sub acea de Ivan Potcova, fiindu că frângea în degete potcove de callu.

Naltu, bine-facutu, avêndu uă forță estraordinară, bravu pone la temeritate, acestu domnu, adeveratu frate cu Ionu-voda, fugindu în urma catastrofei dela Cahulu, își găsise unu refugiu peste Nistru.

Antipatiele selle și alle Cozaciloru erau commune: îi însuffleța de uă potrivă același simțu de resbunare contra păgânilor.

Așa dera, în currêndu Potcova își câștigă unu re nume terribilu, ce resuna pone'n fundulu Moscoviei⁶⁾ și pone la harenurile Stambululu: vitejiele selle contra Tur-

6) Unu documentu în Karamzin; t. 10, nota 193 e „takova ryztaria Podkova, kakova u vas i ne byvalo . . .“ adecă „unū vitězū ca Potcova ničī n'au avutū vre-uă datā Polonii,“ diceau ambassadorii moscoviji regelui Stefanu Batori.

ciloră din Budjacă și a Tătariloră din Crimă illă făcură grăza mahometaniloră) și „Bayard“ allă poesiei slavorientale!⁷⁾

Născută și crescută în Moldova, frate allă ună mare domnă moldovenescă, ellă se scărbia de numele de Arménă și se fălia cu acellă de Română, pe temeiu că e Română ori cine voesce și simte românesc: la anticii nostri străbuni două imperații din cei mai eminenti, Traiană și Alexandru Severă, au fostă unulă — barbară din Spania, cellă-l altă — barbară din Siria. . . .

Astă felă, gloria personală a lui Potcovă măgulă amorulă propriă națională allă Moldoveniloră, ce și atribuiau și aveaă cuvintă de a-și atribui lorăși cu mândriă victoriele instrăinatuluiă vitéză, a căruă figură le apărea cu atâtă mai mare, cu câtă mai multă o essagera fama depărtării și cu câtă mai mică se vedea de aprăpe caricatura domnescă a lui Petru cellă Schiopă. . . .

§ 5.

După fatala băttăliă dela Cahulă reușise a scăpa în patriă capitanulă cozacescă Kopycki⁸⁾, păstrândă în âniă ună devotamentă postumă și religiosă pentru memoria lui Ionă-Vodă.

7) *Lvovskaia russkaia letopis*, reproducă în *Russkii istoricheski sbornik* (Moskva, 1839, in-8); t. 3, sub anulă 1578: „Batoryi kazal kozaka Podkovu „stiaty, bo posol turetckii skarzil na nego szco Tataruv bil. . .“

8) *Kostomarov*; *O znacznii russkoi narodnoi poezii* (Harkov, 1843, in 8); p. 94-95. — În poeziile cozace Potcovă conservă numele seă armenescă Serpega seă Serbega.

9) *Paprocki*; în *Tesaură*, t. 3, p. 286: „Die Polaken aber so von „Tuercken lebendig gefangen wurden, waren diese Kopytski . . . Die „se alien wurden von iren Herrn vider ausgeloeset und erkaufft.“ Istorică lui Potcovă scăpară din vedere acăstă legătură a lui Kopycki cu reposatulă Ionă-Vodă.

Totū atunci se retrăsese peste Nistru, de frica persecuțiunii lui Petru cellū Schiopū, fostulū purcalabū de Romanū Țopa¹⁰⁾; își cumperase uă buccată de pământū la hotarulū Moldovei; se insurase cu uă femeică Cozacă¹¹⁾ și, priivindū cu dorū de pe țermulū fluviului la părăsita țerră, gemea după unū trecutū, ofta după unū viitorū

Acesti duoī, Kopycki și Țopa, întreprinseră acum a da lui Potcǒvǎ coróna frăține-seū lui Ionū vodă, vesteđită de trei anni pe fruntea unui trândavū ciracū allū Porțoi Otomane.

Pe de uă parte, ei își formară unū puternicū partitū in interiorulū țerreī, pe ntre vechiele sluge alle glorioseī domnie trecute; pe de altă parte, prin bani și promisiuni, adunară câte-va centurie de Cozaci; in fine, arrētândū lui Potcǒvǎ scrisorile Moldovenilorū, ce-ī propuneaū cu stăruință tronulū fraternū, illū indemnară a profita de ocasiune . . .

§ 6.

Afflândū despre mișcarea periculosulū rivallū, Petru

10) Documentele din 1572, Decembre 13, și din același anū, Decembre 20, ambele in *Condica MS. moldovenescă* sub nr. 1015. in Archiva Statului, p. 119, 130, unde ellū este specificatū ca unulū din purcalabi de Romanū, cellū-laltū fiindū unū Tóderū. Unū portretū anticū pe pânză allū acestui strămoșū allū amilliei Hăjdeū se affă in județulū Hotinului, Bessarabia, in satulū Cristinescii moșia părintelui meu: intru cātū imi adducū aminte, este uă figură forte brună, cu ochi mari, și cu uă manta roșică. Vechia genealogiă a familieī nōstre, depusă din parte-mi la Biblioteca din Bucuresci, și pe care, confrontând'o cu documente originale, a confirmat'o guvernulū moscovitū, illū numesce: Gavrilă Hăjdeū poroclitū „Ciampa.“—In Engel, t. 2, p. 228, stă „Țampă.“—Urechia; t. 1, p. 197 îi șice „Cepla.“—Noi inuse preferimū forma Țopa, ce ne intimpină in tóte documentele, și pe care o adoptase și Mironū Costinū; *Lepol.* t. 1, appendice, p. 96.

11) Paszkowski; op. laud; t. 3, p. 35-6: „Czapa Woloszyn ieden, ktory ,sie tu byl ozenil, y w Braclawskiej wlosci mieszkal“

cellă Schiöpŭ incepu a-și organiza armata, rugându totŭ d' uă-dată pe comandantŭi polonŭ de pe la fruntărele Moldovei, ca să oprăscă Cozăcimea de a călea tractatulŭ de pace dintre Polonia și imperiulŭ Ottomanŭ.

Potcŭvă, Kopycki și Ţopa, ne avându încă sub arme mai multŭ de 300 de voinicŭi, cređură de cuviință a mai amăna întreprinderea pone la unŭ momentŭ mai oportunŭ, se retrasseră dela hotarulŭ Moldovei, și se imprăsciară cu scopŭ de a recruta mai multe forțe: Kopycki merse la cetatea Bar, Ţopa la orașulŭ Braslaw, însuși Potcŭvă se aședă in tergușorulŭ cozacescŭ Nemirov.

In acestŭ intervallŭ, guvernulŭ polonŭ, strimtoratŭ de cererile unŭi cėușŭ turcescŭ venitŭ din partea lui Petru cellŭ Schiöpŭ, se vedu silitŭ a arreata pe turburătorŭ: unŭ capitanŭ fu espeditŭ la Nemirov cu trei escadrŭne pentru a pune mână pe Potcŭvă.

Vitézulŭ avea pe longă sine numai 50 de Cozacŭ pedestri cu pusce; dar in peptulŭ seŭ băttea ânima unŭi frate allŭ lui Ionŭ-vodă¹²⁾: ellŭ nu se infricoșă a eși in câmpŭ intru intimpinarea unŭi detașamentŭ de șesse orŭ mai numerosŭ, infruntându Polonia in miđŭ-loculŭ Poloniei!

Pentru a puté intra in Nemirov, capitanulŭ polonŭ trebuia să trecă unŭ riulețŭ: Potcŭvă se puse in calle-ŭ, vărîndu-se cu ai seŭ in apă pone la brău, cu pusce așintate....

• Renumele adversarului și tăria pozițiunii ce-și allesese speriară pe trimisulŭ regalŭ: ellŭ se retrase cu cel-

12) Espressiunea lui Titus-Livius; I, 47: „fratri similior quam patri“.

le trei escadróne fără a fi slobođitū unū singurū focū; Potcǒvǎ se întórse liniştitū în târguşorū¹³⁾)

Dar orizontulū seǔ se posomoríse: ellū nu mai putea remǎné in Polonia.

In acestū momentū hatmanulū cozǎcescū Şahū fí propuse serviciile sélle, carí, unite cu alle luí Ţopa şi Kopycki, se rădicaū in totulū pone la uǎ miǎ de ostaşí de frunte.

Nu era timpū de a se mai gîndi.

Tobele resunarǎ; Potcǒvǎ trecu Nistrulū, lǎssǎndū la spate resbunarea guvernulū polonū şi priivindū in faţă armata luí Petru cellū Schiopū...

§ 7.

Invasiunea Cozacilorū in Moldova se operǎ prin judeţulū de Soroca.

Popolaţiunea acestuí districtū, nǎ amestecǎturǎ de Romǎni cu Tǎtarií-Pecenegí din secolulū XIII¹⁴⁾) şi cu uǎ coloniǎ de Genovezí din secolulū XIV¹⁵⁾), se distingea prin spiritulū seǔ bellicosū.

Aşedǎţi la hotarulū ţerreí, eí scieaū totū d'a una a-lū apera cu peptulū lorū, cândū contra Polonilorū, cândū contra Tǎtarilorū: abia se areta inamiculū pe sacrulū ţermū allū Nistrulū, in clipǎ Sorocenií se stringeaū grǎ-

13) Paszkowski; t. 3, p. 36: „Ale sie Podkova v czas postrzegl, y vyjachal zmiasta, majsc przy sobie 50 pieszych z rusznicami, przyiachal na ieden brod, v ktory vebrnavszy koniem do brzucha, postavil strzelce przed soba na czolo. gdy Boholecki v on brod przyiachal, obaczywszy lud spraviony v miejscu dobrym a trudnym do potkania, vrocil sie nazad..“

14) Constantinū Porfirogeneta; *De administrando imperio*, 37, illū menţionézǎ intre oraşe pecenege sub numele de Krakna seǔ Sracna-katai, adecǎ oraşulū Soroca, finalulū katai insemnǎndū locuinţǎ in limbele mongole.

15) Brunn; op. laud; p. 54.

madă, fillū respingeaŭ, și-lū gonîaŭ adesea chiar de'ncolo de fluviū¹⁶⁾

Insiși Cozacii o pățiseră nu uă dată, și o pățiseră fôrte reŭ, cu *Hunsarîi*, — așa se numîa brava milițîă districtuală, commendată de purcalabulū Sorocei¹⁷⁾.

Prin urmare, să fi fostū iubitū seŭ, cellū puținū, să fi fostū respectatū Petru cellū Schiöpū, Potcôvă cu uă miiă de aventurierî cu greŭ străbăttea prin resbelnicele mallurî alle Niștrului.

Dar Sorocenii, ca și tótă țerra, urrîndū și desprețuindū pe necapabilulū lorū domnū, Cozacii fură priimiți ca nesce amici, Potcôvă — ca unū mîntuitorū . . .

„Acollo mulți i s'aŭ închinatū“; đice cronicarulū Urechîa.

§ 8.

Apropiându-se de Iași, eroulū nostru fu opritū de armata lui Petru cellū Schiöpū, carele puse în prima-î liniă 500 de Turcî, dându-li ordinulū de a trage de'ntâiŭ din tunurî și apoi a se arunca în atacū cu armă albă¹⁸⁾.

16) Bielski; *Sprawa rycerska*; p. 138: „lecz na tym porzadek dobry iz „sie przedko na nie sbiora y nie dadza sobie szkod czynic..“

17) Urechia; t. 1, p. 204: „In anulū 7095, genariū 8, rădicatu-s'aŭ uă „semă de Cozacî ca nesce lupi invețîți de pururea la pré lă, și aŭ intratū în țerră „și multe bucate din ținutulū Sorocei aŭ luatū; iară Părvulū purcalabulū de Soroce „s'aŭ indemntaŭ cu hunsari și cu alți căpi aŭ vrutū de bună voiă, de a mersū „după Cozacî și-a adjunsū la Periaslavū; acolō Cozacii vrîndū să nu dea do- „bânda, iar Moldovenii să scôpă allū seŭ, tare resboiū s'aŭ făcutū, și în duo ținle „bătându-se abia aŭ spartū pre Cozacî; și đeca i-aŭ biruiti, pre toți i-aŭ tăiat „numai unulū đicū să fie scăpatū. . .“ — Acestū passagiū, între altele, pôte servi de lecțiune istoricilorū poloni, cari essayerăză în tôte importanța specială a Cozacilorū.

18) Paszkowski; t. 3, p. 37: „vyciagnal z ludem, ktorego przy sobie miał „niemalo, i naprzod Turki, ktorych bylo piecset, przy strzelbie na czolo uszykował.“

Dar Potcǒvǎ moștenise uǎ scînteiǎ din acellǔ geniǔ militarǔ, ce caracteriza într'unǔ gradǔ supremǔ pe repesatulǔ Ionǔ-vodǎ, făcîndu-lǔ sǎ prevǎdǎ și sa preintîmpine tóte planurile inamicilorǔ.

Întelegîndǔ gîndulǔ lui Petru cellǔ Schiǒpǔ, ellǔ porunci Cozacilorǔ a se culca josǔ la pǎmîntǔ, pone ce glónțele tunurilorǔ vorǔ trece d'assupra capetelorǔ.

Atunci, sǎrîndǔ pe neașteptate în picióre, ei descǎrcǎ în Turci tóte puscele: trei sute Otomani cǎdura morți. . . .

Petru cellǔ Schiǒpǔ cređu totulǔ perdutǔ și rumpse la fugǎ. . . .

Victoriǎ. gónǎ, măcellǔ. . . .

§ 9.

Moldoveniǔ nu luarǎ de locǔ parte la bǎttǎliǎ.

Tótǎ acțiunea se petrecuse numai între cei 500 Turci din prima liniǎ și între Cozacǔ.

Din datǎ ce Otomaniǔ furǎ bǎttuți, óstea cea curatǔ moldovenescǎ a lui Petru cellǔ Schiǒpǔ se grǎbi a trece la Potcǒvǎ, pe care-lǔ dorǎ de mai'nainte.

§ 10.

Prin nǎ singurǎ victoriǎ Potcǒvǎ luǎ acellǔ tronǔ, ce Petru cellǔ Schiǒpǔ nu-lǔ putuse lua cu tótǎ armata turcǎ-maghǎrǎ-munténǎ, decǎtǔ cu ajutorulǔ celleǔ mai mǎrșave trǎdǎri, dupǎ trei lune de nǎ luptǎ necurmatǎ, în care fusese bǎttutǔ și totǔ bǎttutǔ în dece rînduri! acellǔ tronǔ, ce încǎ mai nainte Ionǔ vodǎ ellǔ-însuși a fostǔ luatǔ dela Bogdanǔ-vodǎ fǎrǎ a versa uǎ picăturǎ de sǎnge!

În această cronologie se cuprinde uă profundă lec-
 ție filosofică, la care cată să se gândescă mult, fórte
 mult, toți Domnii de pe fița pamântului: tronurile se
 dobândesc lesne și se perdă cu greú de către acei ce-
 vrea țerra, se dobândesc cu greú și se perdă lesne de
 către acei ce țerra nu-î vrea!

Așa fu, așa este, așa va fi totú d'a una!

§ 11.

Intrândú in Iași, Poicóvă fu coronatú sub memo-
 rabilulú nume de Ionú-vodă.

Dar domnia-î fu atátú de scurtă, încátú nu e chipú
 a ne pronuncia assupra capacității administrative și di-
 plomatice a acestuí mare ostașú.

Prima-î grijă fu de a trimitte ambassadori la Constan-
 tinopole, ca să cerce nu cum-va vorú reuși a-î scóte in-
 vestitura domnescă.

Apoi eliberâ de prin inchisorí glóte de prisioneri creș-
 tini, căduți in trecutú la mâna păgânilorú și păđiți in
 capitala Moldovei, sub preveghierea temnicerului turcescú
 — Petru cellú Schiopú.

In fine, numi boierí: Țopa deveni mare vornicú allú
 țerrei de josú, Kopycki—purcalabú de Hotinú, Șahú—
 hatmanú

§ 12.

Nu trecú multú timpú și eternulú nostru fugarú, Pe-
 tru cellú Schiopú, reveni cu uă puternică armată de Mun-
 teni, Tătari din Budjacú, Turci din Dobrodja,—adunați
 prin firmanulú imperialú allú lui Amuratú III uí-
 tasemú a spune, că sultanulú Selimú II nu mai era: ellú

murise de beție chiar în anul morții celei vitejesci a lui Ionu-vodă.

Maî mulți Moldoveni, — Moldoveni, vai! de feliul purcalabului Ieremia Golia,—se adauseră către óstea păgână, ce se rădica ea singură la uă cifră, de 'naintea cării ar fi tremurată orî-cine affară de Potcǒvă.

Fidelu sistemului fraternu, acesta nu așteptă a fi atacat a-casă, ci cu mulți-puțini, căți avu longă sine, eși cu semeția ellu însuși dreptu contra inamicului, adjunsu deja in prejmele Iașului

§ 13.

Reposatul Bălcesco analisă bătăllia dela satul Dolina in următoriele câte-va cuvinte, pline de cea limpediciune critică, ce distingea pe nemuritorul nostru istoric:

„La 1578 vedem pe Petru cellu Schiopu a intrebuința aceiași tactică, ce vestitul Cartaginesu Annibalu „intrebuința in bătăllia dela Zama.

„In lipsă de elefanți inse, ellu puse in fruntea liniei selle de bătăllia cirede de vacce și herghelie de cai, „pentru ca să calce pedestrimea lui Potcǒvă.

„Lui i se prileji aceiași nenorocire, ce intimpină vestitul birnitoru dela Canne; căci Cozacii, stându pe locu și lăssându să se apropie oștirea lui Petru-vodă, „de uă dată slobođiră focurile intr'ênsa.

„Atunci cea hergheliă de cai și cirédă de boi spăimântându-se, se întorse inapoï; și, năvállindu peste óstea lui Petru-vodă, o puse in neorënduelă.

„Cozacii se folosiră d'acéstă impregurare, o isbiră de „uă dată d'a drépta și d'a-stânga și lesne o invinseră... “¹⁹⁾,

19) *Magasinu istoricū, t. 2. p. 58.*

§ 14.

Ciudatŭ lucru!

Petru cellŭ Schiöpŭ, carele sciea bine ellinesce²⁰), citise pe Polybiŭ numai pentru a imita greşellele lui Annibalŭ, dândŭ astŭ-felŭ lui Potcŭvă uă frumŭsă ocasiune de a birui întocmai ca marele Scipionŭ...

Natura, nu lectura face adeveraţi generalŭ, cari sunt şi ei poeţi, adesea poeţi sublimi prin varietatea şi mărimea ideelorŭ, prin frumseţea şi armonia formeŭ, prin uşurinţa concepţiunii, prin effectulŭ finalului, prin darulŭ de a improvisa!

§ 15.

După victoria dela Docolina, Pŭrta Ottomană se spe-riase, intocmai ca şi cândŭ arŭ fi veđutŭ inviândŭ din morţi pe terribilulŭ Ionŭ vodă: nouŭ ordinŭ fură expedite la Munteni, la Transilvani, la Tătari şi la beglerbeulŭ Rumeliei, ca să intre cu toţi in Moldova, reaşedândŭ pe tronŭ pe Petru cellŭ Schiöpŭ.

§ 16.

Characterulŭ lui Potcŭvă presintă unŭ tipŭ de cavalerismŭ din evulŭ mediŭ: despreţŭ pentru folŭse materiale, amorŭ furiosŭ de renume.

Cu uă mână de ōmeni, ellŭ arretă lumii că sciu a-şi cucerii uă purpură.

Cu uă mână de ōmeni, ellŭ arretă lumii că sciu a invinge uă hidră.

De patru ani in luptă necurmată cu păgânii, eliŭ nu fu bătutŭ nici uă dată . . .

20, Dorotheos; p. 455.

Ei bine! decâtă să-și risce uă reputațiune, căstigată prin unū șirū de vitejie minunate, ellū preferi acum, după uă lună de domniă și după duo victorie strălucite, să renuncie de bună voiă la coróna fraternă, perđendū tronulū, dar conservândū gloria!

Pecândū Petru cellū Schiöpū fuge cu rușine și cu desperațiune de pe câmpulū Docolinei, Potcová adună divanulū țerrei și-î declară, cu demnitatea unū invingătorū, că ellū „nu voesce a mai domni,

∴ Apoi iewa cu sine celle 14 tunuri, cucerite in bătălia de longă Iași, și pe cari le socotia cu totū dreptulū ca unū netăgăduitū trofeū personalū,—și se retrage in linisce peste Nistru . . .

§ 17.

Prin capriciulū azardulū, guvernulū polonū insărcină cu arrestarea lui Potcová tocmai pe generalulū Mielecki ²¹⁾, acella carele, déca vē mai adduceți a-minte, se incercase cu cincī annī mai 'nainte a restabili pe tronū pe Bogdanū-vodă și fuse allungatū de pe territoriulū Moldovei de către vorniculū Dumbravă.

Mielecki cunnoscuse pe Ionū-vodă, auđise de Potcová, și pășitū uă dată dela unnlū din frați, se temea a nu mai păși uă a dūoa oră și dela cellū-l'altū: astū-teliū, deși avea in dispozițiune-ī tóte forțele armate alle regatului contra unū singurū omū, totuși ellū cređu mai demnū a birui prin trădare

Amăgitū cu promisiuni de iertare și chiărū de resplată pentru mărețele sélle fapte contra vrăjmașilorū numelū crestinū, Potcová se dede ellū insuși, cu tótă artilleria și cu tóte tesăurele sélle, in ghăarele

²¹⁾ Senkowski; *Collectanea z dziejopisów tureckich* (Warszawa, 1825, in-8); t. 2, p. 303.

perfidiei²²): fu ferecată la mâne și la picioré și aruncată in temniță!

§ 18.

Cozacii și Moldovenii fură cuprinși de indignațiune; dar o resimțiră mai cu sémă Kopycki și Țopa, in cari uă nestinsă iubire pentru familia lui Ionă-vodă se unia cu uă urră mortală contra lui Petru Schiopolu.

Hatmanul Șahă și astă-dată se înțelese cu dênșii.

Potcová avea unū frate buuū, mai micū de anni, numitū Alessaudru; ca și dênșulū, Arménū prin sânge și Românū prin cugetū; cași dênșulū, refugitū peste Nistru; ca și dênșulū, semenândū in caracterū cu neuitatulū Ionă-vodă.

„In lipsa potcovei avemū uă talpă!“ strigară Cozacii, adducêndū in Moldova pe noulū pretendinte²³).

Petru cellū Schiopū remase fidelū principielorū sêlle: ellū fugi sprintenū mai înainte de a fi vedutū fãța inamicului²⁴).

22) Paszkowski; t. 3, p. 39: „iachal z voivoda do Hetmana, ktoremu 12 „dzial daroval, a Hetmanowi dwie; takzec go Hetman Krolowi odslal do Warszawy „na Szym: wszakze go Krol nie wdziecznie przyjal, y kazal go zaraz do wiezienia dac, a okowy na nogi wlozyc, y straz pilna nad niu miec . . . “Mielecki inșellă pe Potcová prin intermediulū principelui Zdaraski, voevodulū de Braslav.

23) Ibid.; t. 9, p. 27: „poviadaiac, ze choc Podkovy niemasz, przedsie podszwa zostala . . .“

24) Charrrière; t. 3, p. 733, nota: „Jeudi dernier, 20 de ce mois (fevrier), arriva un ullac de Moldavie despesché par le sangiac de Salistria pour „donner avis qu'un frère de celui qui estoit dernièrement entré audit pays et en „avoit chassé le vayvode, y estoit de nouveau entré fort acompagné, et avoit „contraint ledit vayvode de quitter sa demeure et se retirer, ensemble ledit sangiac qui estoit près de luy, bien blessé, et plusieurs de siens, et quelque nombre „de janissaires tués. Le premier bassa fut si fâché de ceste nouvelle etc. . . . „L'on a nouvelles certaines a ceste Porte que le Tartare est party, quarante jours „a, avec plus de 100,000 chevaux pour aller faire une autre course audit Polloigne, et se dit publiquement que c'est pour chastier ceux qui ont donné passage et favory ces deux frères entrés en ladite Moldavie, s'assurant que les gens „dudit dernier sont la plupart Cosacques.“

Alessandru-vodă intră în Iași și priimi coróna țerreî.

§ 19.

Acéstă domniă, ca și a lui Potcǒvă, ținu abia uă lună.

Noulă principe nu avuse încă timpulă de a-și organisa uă armată, cândă ătă uă puternică óste turcă, transilvană și muntenescă cǒtropesce țerra.

Alexandru-vodă, cu vr'ua căți-va Cozacî, se inchide în palatulă domnescă, decisă a susținé ună asediū.

§ 20.

Pentru ună Ionă-vodă fî fuse de adjunsă uă ăi, uă nópte, să lea uă cetate ca Brăila séu ca Benderulă.

Petru cellă Schiǒpă perdu ună șiră de ăille și de noțî fără a puté reduce uă casă!

„A bătutū pregîurū curtea din cășlegî pǒn' la mé-ăi pǎresimî“; ăice cronica țerreî.

Lipsitū de prafū de pușcă și de provisiuni, Alexandru-vodă totū inse nu capitulă.

Eșindū cu ai seî din palatū, ellū străbătū în intunereculă noțîi prin posturile armatei inamice, și fugi în direcțiunea lacului, ce scaldă uă cǒstă a capitalei.

Aci inse illū adjunseră gonașii.

După uă luptă furiósă, puilū de eroū fu prinsū și—orróre! - deja pe gîmetate mortū din ranele priimite în bătăllia²⁵⁾, ellū espiră în țépă!

25) Charriére; t. 3, p. 739, nota: „ayant Pietro-Vayvoda fait journée avec son ennemy, qu'il a vaincu et prins vif, mais si fort blessé qu'il est mort“ Heidenstein; p. 125: „Alexander enim cum vivus in hostium potestatem venisset, palo suffixus. . . .“

§ 21.

Aprópe de locul băttăii, Petru cellū Schiopū zidi monastirea Galata, precum frate-seū domnulū muntenescū zidise mai dē-ună-đi uă biserică pe loculū băttălliei cu vorniculū Dumbravă.

Şi biserica unuia, şi monastirea celluia-l'altū încăpură amēnduo in griffele a nesce Greci, imbrăcaţi in haîne de călugēri.

Iată cine trăgea folóse din sinuciderile Românilorū!

§ 22.

Dar pe cândū Alexandru-vodă móre in Iaşi din mâna unui callēu turcescū, ce óre va fi făcēndū grozniculū Potcǒvă, pe care illū lăssarāmū in fundulū unei puşcārie?

Va muri şi ellū, nu vē induoiţi; va muri şi ellū totū din mâna unui callēu turcescū: căci așa fu scrisū in Cartea Destinulū pentru câte-şi-trei fraţii, legaţi prin sânge, prin eroismū şi prin martiriū!

§ 23.

Enricū de Valois de demultū nu mai domnia in Polonia.

Chiarū in anulū peirii lui Ionū-vodă, ellū fugi dintr'unū regatū, ce nu-lū meritase, allergāndū la tronulū Franţei, remasū vacantū, şi pe care urcāndu-se, dovedi încurrēndū şi acollo, că nu merita nici pe acella!

După ellū Polonii fşi alleseră rege, éráşi şi éráşi din indemnulū Turciei, pe Stefanū Battori... acellū beiu transilvanū, carele de'ntăiu trimissese osti contra lui Ionū-vodă, şi apoi estradaso Muntenilorū pe vorniculū Dumbravă.

§ 24

Cu câte-va zile mai 'nainte de orribila peire a lui Alexandru-vodă, regele polonū priimi dela sultanū următoria epistolă, reproducă aci după originalū²⁶⁾:

„Eternū-victoriosulū fiū allū lui Selimū-hanū, nepotū allū lui Suleiman-hanū, Amuratū-hanū.

„Lăudatule între cei mai alleși monarchi creștini! „cărmăciule popórelorū lui Iisusū! tu, carele tării după „tine pólele generosității și alle venerațiunii! maiestosule „și respectabilule stăpânū allū țerrelorū polone! rege Stefanū Batori! — a cărui vieță dea Allah să se sferșescă „pe callea cea dréptă!

„Pe dată ce acéstă scrisóre imperială va adjuge la „mănele telle, iewa a-minte ceia ce urméză.

„Nu e multū timpū, decândū unū turburătorū allū „ordinii publice, punēdu-se în capulū unei monstruóse adunătore de Cozacī din Mankerman, din Czerkas, din Canev „și din Braslav, de'ntaiū cucerise Moldova și apoi, după „mie de pustiri și neorânduele, se întórse inapoi în regatulū teū.

„Deși mai în urmă hatmanulū teū reuși a pune mâna „pe cei vinovați, totuși, grâbindu-se a merge întru întimpinarea persoanei telle, ellū se mulțumi a-i distribui „sub pață prin felurite castelluri, uă dată cu turburătorulū cellū de frunte.

„Afflândū noi tóte acestea, chiarū cândū ne pregătiamū „a cere cu stăruință estradițiunea capului invasiunii, viū „sēu mortū; iată că tocmai atunci, spre mai marea noastră mirare, priimimū sciri dela legitimulū beiu moldove-

²⁶⁾ Textulú uroescū și uă traducțiune polonă sunt publicate în Senkowski; op. laud, p. 302-308.

„nescă și dela pré-onorabilul Daud beiu, sandjacă de
 „Șilistria, cumcă unū altū nemernicū, ce se ȕice a fi fra-
 „te cu acellū de mai 'nainte, năvalli acum cu vr'ua
 „2000 de puscași Cozacă cǎllări și pedestri, tǎiandū și
 „ardēndū tótă țerra Moldovei și amenințandū insăși ca-
 „pitala Iași.

„Sciū bine, cum că din timpii respectabililor și onora-
 „bilorū străbunī ai nostri, — alle cărorū morminte Allah
 „să le incunune cu uă lumină eternă! — și pone 'n ȕiua
 „de astăȕi, ambele nóstre popóre, păȕindū strictū condi-
 „ȕiunile păciū, consideraū totū-d'a-una tractatulū ce ne
 „légă a fi unū izvorū de putere și uă temeliă de pros-
 „peritate pentru fie-care din elle.

„Dar acum, cândū unū hoȕū netrebnicū, eșindū din
 „hotarele Poloniei in fruntea unei bande de vagabunȕi
 „și tǎlhari, cutedă a inrumpe in Moldova, țerră atternată
 „de possessiunile nóstre celle de D-ȕeu ferite; cândū
 „ellū o pustiesce in miie și miie de moduri și apoi se
 „intórce inapoī in hotarele Poloniei, fără a găssi acolo
 „pedépsă crinelorū sélle; óre unele ca acestea nu sunt
 „elle uă vederată cǎlcare a tractatulū nostru de pace?

„Mai apoi, cândū hatmanulū teū, punēndū mâna pe
 „turburătorulū cellū de'ntăiū, îlū lassă in linisce, fără a
 „ni-lū trimitte noūe la Fericita nóstă Pórtă, viū séu mortū;
 „óre toȕi vagabunȕii și toȕi trântorii din Polonia nu sunt
 „ei incurgiaȕi a crede, cum că nesce asemenea hoȕie
 „și amestecătore nu numai nu vorū fi pedepsite, ci încă
 „din contra resplătite și susținute?

„In adevērū, nepăssare și mollecūne din parte-ȕi
 „sunt singura causă atătū a cutedănȕei primului turbură-
 „torū, precum éráși a invasiunii cellei de allū duoilea!

„Addu-ți aminte, că numai prin înalta noastră protecțiune urcându-te pe tronul regal, tu însuși ne promitteai noue ună nemărginită devotamentă intereselor noastre! Óre evenimentele astea din urmă, intemperate sub regimul tău și prin neglijința ta; Óre elle să fie realizarea acellor promisiuni alle telle?

„Așa déră, îndată ce attingerea acestei epistole îți va onora mânele, prudența ta și spiritul amicieii ce ne unesce ceru de uă potrivă ca să nu întârzi a trimite la Fericită noastră Pórtă, viu séu mortu, pe turburătorul Moldovei, ce se adăpostise în hotarele Poloniei și se află puse acum în a ta dispozițiune.

„Incătu privesce pe secundul turburător, apoi și se cade neapertă și nezăbovită a te pune tu însuși în capul ostilor telle, cu cari, déca poți, prinde lă și pedepsește-lă cu toți ai sei; iar déca alți inamicii esteriori séu debilitatea forțelor telle séu vr'ua altă impedecare te va fi oprindă dela acésta, atunci fă-ne cunoscută noue slăbiciunea-ți, și noi inși-ne îți vom trimite în ajutoră nenumerate armate.

„Pe de altă parte, intemplându-se cum-va, ca povățuitorul acestor nemernici să scape din mânele ostilor noastre și să fugă în Polonia, apoi vei fi dator în orice chipă a-lă prinde și a ni-lă espedi noue viu séu mortu.

„Căci îți declarăm ție, că nemică nu te va pute scusa înaintea noastră, la casă de nu ne vei trimite viu séu mortu pe capul primei turburări, séu de vei protege ori-și-cum pe turburătorul ăstu de allă duoilea: atunci pacea noastră internațională fiindă săpată în celle mai profunde alle selle fundamente, resboiul va sfășia ferícirea și binele popórelóru!

„Prin urmare, îți mai recomandăm încă uă dată
 „de a nu cruța și a nu amâna nici unul din mișu-ló-
 „cele, câte se potú inchipui prin energiă și prin ințelep-
 „ciune, pentru ca să conservi bine-facerile păcii și alle
 „legăturilor de vecinătate, de cari se bucurú ambele
 „nóstre țerre.

„Scrisú in ultimele zile alle sacrei lune Zil-hidjdje,
 „in anulú hegirei noue-sute optú-șeci și cinci, in capi-
 „tala Constantinopole“.

§ 25.

Reproduserămú textualú acéstá curiosă epistolă séú,
 mai bine, acéstá seméță poruncă, pentru a arreta deplinú
 gradulú de injosoríre vassalá, la care adjunse mândra
 Poloniá față cu Pórta Ottomaná, prin stupiditatea unú
 Enricú de Valois și prin barbarismulú unú Stefanú Ba-
 tori: cei de 'ntâiu—íea séma, frate Române!—cei de 'ntâiu
principi streini pe tronulú Iagellonilorú!

§ 26.

Sórta grábise finitulú lui Alexandru-vodá, fără par-
 ticipațiunea regelú polonú.

Dar Potcová remănea: așa déră, fostulú persecutorú
 allú lui Ionú-vodá și allú vorniculú Dumbravá totú încă
 mai avea in rezervá uă ocasiune de a-și demonstra acum,
 ca rege polonú, zellú și suppunere la ordinile lui Amu-
 rat III, precum și-le demonstrase altá dată, ca beiú tran-
 silvanú, la ordinile lui Selim II!

§ 27.

Scena, ce o vomú descri, se petrecu în Leopole, se-

cularia capitală a Galiției, respectată sub toate dominațiunile: rutenă, polonă, austriacă.

Acestu orașu se affla totu-d'a-una în cea mai strinsă legătură cu Moldova și chiaru cu Terra Românescă.

Cându amicū, cându neamicū, istoria lui adesea se confundă cu istoria română, în cătū timpū avuse și ellū uă istoriă a sea, și noi uă istoriă a noastră.

Alliată cu Alexandru cellū Bunū și cu Mircea cellū Mare, Communa Leopoli se bucură în secolū XIV și XV de nesce immense prerogative commerciale în totū cupprinsulū României, dela Nistru și pone la Severinū²⁷⁾.

Apoi Stefanū cellū Mare, în resbellulū seū cu Poloniū, adjunse cu ferrū și sabiă pone sub muriū acestei capitale, pustiindū intr'un modū infricoșatū toate satele din pregiurū și chiarū mahallalele²⁸⁾, și se ȳice — noi nu ne pronunciămū, — se ȳice că în jafulū palatului unū magnatū galițianū arū fi găssitū acolo cea mai vechiă cronică moldovenescă, descoperită în anniū trecuți sub numele de „Cronica lui Huru“²⁹⁾.

De aci înainte Bogdanū cellū Chiorū, pășindū în ermele tătâni-seū, veni și ellū cu uă puternică armată a brava zidurile Leopoli și se întorșe încărcatū de prédă.

27) *Archiva istorică a României*; t. 1, nr. 1 și 189.

28) În memoria acestui evenimentū pe pōrta numită „Halicka“ se affla săpată pe pētră următōria cuiōsă inscripțiune: „Nobilis, at nunquam nobilis Virgo „sum, semper Vestalis, ex quo per tria saecula mille procis exambita, omnibus „casta virago, repudium feci; et armatis precibus Stephani Palatini Moldaviae „talem me praestiti; primus ille malo caduceatore cum XL. M. filiorum Agar (?) „paranymphus, thalamos meos exambivit, sed cum omnibus abacibus, expers coronae virginalis, plenus ignominiae recessit, ac in minoribus oppidis ardorem „conceptum consumpsit. Anno nati ex Virgine Dei Homini MCCCCXCVIII.“ — Veđi Chodynieski; *Historia miasta Lvova (Lvōv, 1829, in-8) p. 68 nota.*

29) Asaki; *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie (Iassy, 1859, in-8) t. 1, p. 22.*

Ca antică și unică deposită allă mărfurilor moldovene în Polonia, acestă orașă se impluse în cursul timpului de neguțatori Români, din cari unii, ajutați de n-tăiū de Alexandru Lăpușnănu, cellū mai religiosū dintre tirani, fundară aice, pe la mișă-loculū secolului XVI, uă frumôsă biserică de ritū orientală, cunoscută pone astăđi sub numele de „biserica moldovenescă“³⁰⁾. . . .

§ 28.

În 1578 petrecea din întemplare în Leopole unū Italianū din Florența, numitū Filippū Talducci.

Ellū lăssă în manuscriptū uă narrațiune, păstrată pone astăđi în Archivulū Mediceū, și pe care o traducemū aci din litteră în litteră, precum în tribunalurī se înregistrăză fără nici uă schimbare depunerile unū marturū ocularū.³¹⁾

§ 29.

„Plecândū din Varsavia, regele poruncise a închide „în castelulū Rawa, în provincia Masovia, sub cea mai „aspră pađă, pe fostulū domnū moldovenescū Potcōvă.

„Mai în urmă dede ordinū a-lū strămuta la Leopole, „unde venise unū cêușū turcescū, nu cu altū scopū, pre- „cum sciea tōtă lumea, ci numai pentru a cere capulū „lui Potcōvă.

„Totū cu aceiași țintă sosi și unū ambassadorū din „partea lui Petru cellū Schiōpū, adducendū regelū peșeșū

30) Zubranycki; op. laud. p. 192.

31) *Archivio Mediceo Vechio*; sezione Stroziana, filza 303, nr. 11. — Acestū manuscriptū se află și la Milanū, *Biblioteca Ambrosiana*, Mss. R. 94. — Noi cunoscemū traducțiunea polouă, publicată în Przewdziecki; *Listy Annibala z Kapui* (Varszawa, 1852, in-8) p. 253-258.

„50 boi, 4 buți de tămăioasă, 2 buți de lămâie sărate
„de cele mici, și unu frumosu armasarū.

„De aci luni deminéța, in 16 a lui Iuniū, regele se
„depărtă pe duo țille din orașū, sub pretextū de venătoriă,
„după ce mai ântăiū poruncise ca tótă politia să stea
„sub arme, precum și garda regală, ér pórțele orașului
„să fie inchise.

„Ciașulū turcescū fuse indemnatū de a eși din Le-
„opole, atâtū pentru a se feri de pericolū personalū, cum
„și pentru a se masca rușinea vassalității guvernului in
„priivința Turciei.

„Tóte aceste mesure fură occasionate prin neobicīnu-
„itulū concursū de ómenī armați, veniți la Leopole sub
„cuvīntū de a onora presința regelui, dar in realitate,
„precum se vorbīa, mai allesū pentru a assista pre Pot-
„cová.

„După plecarea regală și regularea cellorū poruncite,
„ce-va mai 'nainte de a-mé țī, principele prisonnierū fu
„addusū pe piață, fără ca să-lū țină cine va, căci își ce-
„ruse acéstă singură grațiă, după ce îi fusese annunciată
„sentința de mórte.

„Scena resuna de sgomotulū ómenilorū și de vuetulū
„tóbelorū.

„Potcová trecu de duo orī d'a-lungulū pieței, neteđin-
„du-și barba și priivindū la publicū fără cellū mai micū
„semnū de frică; apoi rugă să lū asculte și, făcēndu-se
„tăcere, rosti polonesce următoriele cuvinte:

„*Domnilorū Leși! mergū la mórte nu sciū pentru ce,*
„*căci nu-mă adducū a-minte să mă fiū invrednicitū prin*
„*faptele melle de unū assemenea sferșitū.*

„*Sciū numai, că totū-d'a-una m'amū bătutū bărbăte-*

„*sce și vitejesce improtiva dușmanilorū numelū crestinescū,*
 „*lucrândū numai pentru binele și folosulū țerrei melle, cu*
 „*hotărîre de a-i fi ca unū zidū pentru ca păgânū să nu*
 „*pôtă trece Dunărea.*

„*D-șeū scie de ce nu putū isbuti in acéstă dorință;*
 „*pricina cea de căpiteniă este trădătorulū, ce prin inșelă-*
 „*cūne mă adduse in storea in care mă afflu.*

„*Dar bunū e D-șeū; și cănele cellū vinđetorū curéndū*
 „*își va priimi plată pentru nevinovatulū meū sânge.*

„*Atăta sciū; ba măi sciū încă, măi sciū că trebuie să*
 „*morū acum din mâna acestū callēū crestinū, — arretâ la*
 „*acella — căci acestūă îi porunci așa craiulū vostru,*
 „*iar craiulū vostru așa îi porunci stăpânulū seū Turculū,*
 „*cănele de păgânū!*

„*Mie unuă puținū îmi pēsă de vieța mea; dar fi-*
 „*nefi minte, că peste puținū timpū vē așteptă și pe voi*
 „*inși-vē aceiași sôrtă: de câte ori va vrea cănele de pă-*
 „*gânū, capetele și averile vóstre, ba și capetele și averile*
 „*crailorū vostri vorū să fie trimise la Tarigradū!³²⁾*

32) Przeddziecki; p. 254-5: „Panowie Polacy, ide na smierc; nie pamie-
 „tam, abym w zyciu mojém uczynil co zaslugujacego na taki koniec. To wiem
 „ze zawsze bilem sie meznie i po rycersku przeciwko nieprzyjaciolom imienia Chrze-
 „scianskiego, i zem pracoval zawze na pozytek i dobro kraju, z mocném postano-
 „wieniem byc dla niego murem i varovnia przeciw nieviernym; tak aby oni v gra-
 „nicach swoich pozostali, i nie mogli przebyc Dunaju. Ten dobry zamiar nie przy-
 „szedl de skutku; Bogu to wiadomo dla czego; ale najbardziej przeszkodzil temu
 „ten, na dobra viare którego dalem sie przyviesie do tego kraju. Ale v Bogu mam
 „nadzieje, ze wkrótce jako pies zdradziecki, odniesie kare za moja krev nievinnie
 „pszelana. Nic wiecój nie wiem, tylko ze mam umierac z reki tego; poniewaz
 „Turek, pies poganin, roskazal to waszemu Królovi, a swojemu poddanemu; a wasz
 „Król, temu roskazal. Nareszcie dla mnie jednego, to nie wiele znaczy; ale
 „miejcie v pamieci, ze nie zadlugo, to co ze mna sie dzieje, i vam sie przytrafi,
 „i ze waszē majatki, waszē gloy, i waszych królov, ile razy ten pies poganin ros-
 „kaze do Carogrodu zavieziona beda.“

§ 30.

Ne intrerumpemă aci, neputându a nu ne intrerumpe.

Ultimele cuvinte din energicul discursă allă lui Potcǒvă erau nu numai uă prorociă, ci chiară ună feliu de a doăna vedere; căci aprópe in același momentă, in care fură rostite, ună nobilă polonă, amică personală allă lui Stefan Batori, fiindă trimisă din parte-i in Turcia pentru a cumpăra cai orientali, fu uccisă din porunca sultanului și baniī seī incăpură in tesaurulă ottomană³³⁾

Atflândă mai in urmă acéstă flagrantă călcare a dreptului gințiloră, inceputulă realisării predicțiunii lui Potcǒvă, Polonia pufni de mânia și . . . tăcu!

Revenimă la narrațiunea lui Talducci.

§ 31.

„Apoi după uă scurtă pausă, arretându la optă ó-
„menī ce-lă insoțiau, Potcǒvă diise:

„*Acești slujbași și tovarăși ai mei fiindă totă atătă
„de ispravă ca și mine insumă, ómenī cinstiți și vrednici
„prin nesce slujbe făcute crăiei vóstre; așa dără, vė rogă
„ca, după mórtea mea, nu numai să nu fie bántuiți, ci incă
„din protivă resplătiți dupre vrednicia loră³⁴⁾.*

33) Bulengerius; op. cit.; p. 230: „Dum in Belgio dubio marte res certur, per summam injuriam a Stephano Rege Poloniae Potcova Casacchortum dux fortissimus, qui Tartaros et Turcos bello saepe fregerat, Amurathi per clarigatorem deposcenti traditus est (?), in quem omni supplicio sacvitum. Mox Podolovius Stephani cubicularius, qui Amurathis voluntate XX equos Turcieos pecunia mercatus erat, ejusdem jussu per clarigatorem ex insidiis obruncatus est, equi ad Amurathen deducti, quod Stephanus tam dolenter accepit, ut de bello Turcis inferendo cogitaret . . .“

34) P r z e d z i e c k i; p. 255: „Prosze vas, aby tym slugom i towarzyszom moim, którzy sa tak zacni jak ja sam, po mojej smierci nic zlogo sie niestalo; poniewaz przede wszystkim sa to poczciwi ludzie, a potem dobrze zasluzeni tej Rzeczypospolitej, a zatem nietylko wypada, aby zadnej krzywdy nie doznali, ale nawet aby dostali nagrode wedlug zaslug swoich.“

„Apoi adause:

„*Vē mai rogū ca pe acestū omū lipsitū de cinste, — arretā la callēu, — carele nu e vrednicū a se attinge de trupulū meū cātū timpū sum viū, să nu-lū lăssași a mē pāngări cu mâna-ī nicī după mórte; ci îngăduiși acéstā sarcină ómenilorū meī, cari numai pentru atare de pe urmă slujbā mē insofirā pone aice*³⁵⁾.

„De aci tăcu.

„Totū poporulū plângea; mai cu sémă plângeaū uā mulțime de ostași, veniți la Leopole numai pentru Potcóvā, dar pe cari marea torță de rezistență din partea guvernului îi impedecca de a scāpa pe eroulū.

„Pe fețele lorū se citiaū durerile suffletescī.

„Unulū din ei, — se đice că după rugāmintea lui in-suși Potcóvā, — illū abordā cu uā mare cupā cu vinū.

„Principele îi mulțumi, luā cupa, o deșertā fără a se resuffla și, uitāndu-se în ochiī acelluīa ce i-o dase, îi đise, după obiceiū, că bea pentru sânetatea lui și a tu-turorū tovareșilorū lui.

„Apoi érá trecu de duo orī d'a-lungulū piaței și, în adjunulū momentului fatalū, zărindū uā legăturā de paīă pe care trebuīa să ingenuchīe, strigā cu indignațiune:

„*O Dómne! óre să nu fiū vrednicū de a ingenu-chīa pe ce va mai bunū decâtū asta!*³⁶⁾

„Și adresându-se către ómenī seī, le đise:

35) lb, p. 256: „O to jezceze vas prosze, ahyscie temu czlowiekowi bez czc; „jako niegodnemu dotknac sie mego ciala za zycia, nie pozwolili dotykac sie go i „po smierci mojej, ale zoby to zostawione bylo tym moim ludziom, ktorzy dla „tego jedynie tu sa, aby mi te ostatnia przysluge oddac.“

36) lb : „O boze mój, czyliż nie godzien jestem ukleknac na czems lepszem „od tego!“

„Adduceți covorul ce-mă mai remase din lucrurile melle!³⁷⁾

„Cândă tapetulă fu addusă, Potcová se puse in genuchie cu demnitate, recită rugăciunea, făcu cruce după modulă grecescă și inchise ochi, in asteptarea lovirii mortale; dar cândă simți că gîdele nu se mișcă, se întorse către ellă cu întrebarea:

„Ce mai stai?³⁸⁾

„Callăulă respunse:

„Stăpâne! mai întâiu haîna trebuie așeđată astă-feliu încătă să nu mă impedece.“

„Bine bine,³⁹⁾; đise principele.

„Atunci ellă singură își așeđă haîna, invocă numele lui D-đeu, și, poruncindă callăului să-și implinască datoria, muri cu linistea cea mai senină.

„Unulă din ómenii guvernului, voindă a arreta că totulă e sferșită, rădică de trei oră in susă, in spectacolă, destrunchiatulă capă allă eroulă.

„In acestă momentă din tóte gurele isbucni ună singură țipetă de durere.

„Indignațiunea poporului fu atâtă de mare, încătă garda regală apucă puscele, temându-se de uă revoltă..“

§ 32.

Capulă lui Potcová fu allă duoilea capă princiară din Moldova rostogolită pe piața Leopoliă din mâna unui gâde, într'ună scurtă intervallă de 14 anni.

In 1564 fuse descapitată totă acollo, din ordinea regelă Sigismundă Augustă, Stetană vodă Tomșa, fugită

37) Ib. p. 257: „Idzcie do moich rzeczy i przyniescie mi dywan co mi iesz-
cze pozostal.“

38) Ib. : „Co ty robisz?“

39) Ib. : „Bardzo dobrze“.

de'naintea lui Alessandru Lăpuşnéulă: testamentulă seă⁴⁰⁾ şi ună petică de catifea din mantaăa domnescă⁴¹⁾ se păstréză pone astăđi in capitala Galişiei.

Dar între Stefană Tomşa şi Potcová, între Sigismundă-Augustă şi Batori, între anulă 1564 şi anulă 1578, este ună abisă de differinşă.

Stefană Tomşa, in domnia sa cea de căte-va lune, făcea paradă de uă antipatiă febrilă contra Poloniei, mergăndă cu estravaganşă-ă pone la aceia, incătă pe neguşitori din Galişia, abătută din intemplare la Sucéva, poruncă armaşiloră să-ă innece in apă⁴²⁾: descapităndă pe ună asemenea vrăjmaşă allă numelă polonă, regele Sigismundă-Augustă essecuta uă resbunare naşională.

Batori avu ellă óre vre-uă umbră de scusă măcelăndă pe Potcová?

Ş 33.

Archiepiscopă catolică allă Leopoliă era pe atuncă seă cu vr'ă cinci anni mai tărđiă inveşatulă Solikovski, carele ne lăssă uă interessantă istoriă a timpului seă.

Deşi inamică declarată allă ortodoşiloră şi, prin urmare, allă tuturoră Romăniloră⁴³⁾; totuşă, ellă nu se sfiesce a mărturisi în gura mare uă profundă indignaşune în privinşă morşii lui Potcová.

40) *Liber Testamentorum* (Mss. in Tabula Magistratului de Lemberg, in-f) t, 2, pag. 225, feria 6 post festum Inventionis S. Crucis 1564.

41) Chodynieski; op. laud; p. 91 nota.

42) *Notabilia ex Actis Leopoliensibus* (MSS. nr. 1076 in Archivulă Municipale din Lemberg, in-f); p. 673: „Stephanus Tomsa in locum Despoti ad Palatium natum Moldaviae suffectus et Moczuc gentis primas praedas agebant, et mercatores spoliabant aequique submergebant . . .”

43) Zubrzycki; p. 109.

Radu dela Affumati
(1521-29.)

Radu Paisie
(1536-46.)

Petrasescu cella Bunii
(1554-57.)

Vintila
(1574.)

Petri Corcolti
(1583-85.)

Mihaili cella Vitezi
(1593-1601.)

Genealogia lui Vintila-voda.

„Aprópe toți cetățenii, — ȕice ellŭ, — plânseră pe-
-irea acestui vitézŭ Moldovenŭ; și nu puținŭ perdu re-
-gele chîarŭ in stima popórelorŭ străine. . .“⁴⁴⁾

Atare testimoniŭ este de uă greutate extremă.

§ 34

Depusŭ intr'unŭ cosciugŭ impodobitŭ cu cunune de
trandafirŭ, cadavrulŭ lui Potcovă fu immormêntatŭ in bi-
serica cea romănescă. . . .“⁴⁵⁾

§ 35

Despre Kopycki nu se mai aude nemica; Țopa abia
peste cincŭ-spre-ȕece anni cuteȕă a se întórce in Moldova⁴⁶⁾;
Șahŭ se călugeri și muri intr'uă monăstire⁴⁷⁾. . .

§ 36.

Petrŭ cellŭ Schiöpŭ, affară de uă scurtă interumpe-
re, își conservă letargica domniă pone la anulŭ 1591.

Atunci incepu a cresce in grațiele Pórței Ottomane,
refugitŭ la Costantinopole, unŭ frate mai micŭ allŭ acel-
lui Vintilă, carele a fostŭ împărțitŭ in bine și in reŭ tó-
tă sórta lui Ionŭ-vodă: era famosulŭ Mihaŭ, cunoscutŭ

44) *Commentarius rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti* (Dantisci, 1647, in-4); p. 105: „Advectus erat Varsaviam Ivan quidam Podkova Moldavns. . . (rex) iratus Podkovam supplicio afficiendum decrevit. Quod cum in Comitibus fa- cere non posset, propter crebras et vehementes Nuntiorum Equestris Ordinis pro illo intercessionones, quae tamen apud eum locum non habuerunt, denuo illum Leopolim vinctum remisit, ubi postea jussu ejus capite plexus est, omnium fere ho- minum dolore et non exiguo apud exteros existimationis Regiae detrimento, erat enim Vir procerus, bene formato corpore, et tantis viribus corporis praeditus, ut inter digitos equorum ferreas soleas frangeret. . .“

45) Chodynieski; p. 95: „Zvloki Podkovy, Bractoo ruskie de cerkvi svojej zanioslo, i tam v grobie przybranem v vience rozane, pochovalo. . .“

46) *Documents de famille*.

47) Koniskii; *Istoria Russov* (Moskva, 1846, in-8); p. 30-31.

de'ntâiu sub titlul de „Mare-bană“, apoi sub porecla domnescă de „cellă Viteză“.

Și ca fiu allu lui Petrașco cellu Bunu, și ca frate allu nenorocitulu Vintilă-vodă, urrîndu cu inverșunare totu nêmulu lui Petru cellu Schiopu, acestu nou personăgiu nu contenia a-lu săpa mereu in opiniunea Turciei, pone ce, in fine, reuși a face să se numescă unu altu domnu in Moldova.

Afându-se acum in starea in care pussese altă dată pe nemuritorulu Ionu vodă, Petru cellu Schiopu avu ellu ore ânima de a imita pe predecessorulu seș? chiâmă ore la arme pe toți fii țerrei? stete ore in fruntea vitejiloru? sburâ să apere cu peptulă hotarele Moldovei? implu lumea de fala isbîndelorū sêlle și pe păgâni de terróre?... ba nu; ellu își strinse lădele și plecâ in Germania!⁴⁸⁾

Suffletu slabu și minte mică, omu născutu nu pentru grandorea purpurei, ci pentru a se suppone orbesce astădi la ordinele Turculu, mâni la șoptele Jesuiților — pe cari ellu cellu de'ntêiu se incercase a-i introduce chiaru in Moldova⁴⁹⁾, — acestu principe tărîtoru muri peste puținu timpu in essiliu, devenindu catolicu și tocmai atunci cându mergea la Roma să sărute papuculu Papei!⁵⁰⁾

48) *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*; p. 88.-Cf. Simon Massa, ap. Wolf; *Beitraege zu einer Beschreibung der Moldau* (Hermanstadt, 1805, in-8); t. 2, p. 107: „allein um diese Zeit befand sich der tyrannische krayowaer Ban Mi-„chaal in Konstantinopel, wo er bei dem Sultan Murat eine so hohe Gnade sich „erworben hatte, dass der walachische und moldauische Voivode wegen seiner grosse „Furcht geriethen. Als dieser von der erhabenen Pforte zurueck kam, verliess Peter „mit seinem Sohn die Moldau. . . .“

49) *Archiva istorică a României*; t. 1, nr. 257.

50) Soranzo; *Ottomanus sive de Imperio Turcico*; reproducu in Conring; *De bello contra Turcos gerendo libri vavii* (Helmestadi, 1664, in-4); p. 127: „Pe-„trus Moldaviae Vaivoda, qui anno 1594 in montibus Rhaeticis prope Balzanum „mortuus est, cum Roman ad osculandos Beato Pontifici pedes, quamvis religione „Graeca imbutus, veniret: de quo ego, mandatu ejus, apud Pontificem egeram.“

§ 37.

Aci appune secolulū lūă Ionū cellū *Cumplitū* și resare secolulū lūă Mihaău cellū *Vitézū*; duo serbătorī române atătū de inrudite, incătū istoriciī ceī vechī cariī descriseră pe una din elle, credeau de datoriă a descri totū eī și pe cea-l'altă gemene⁵¹)

51) Paproeki serie despre Mihaău in *Ogród Krolewski* (Praga, 1599, in-f). — Gorecki in cartea perdută, cunoscută numai dupre titlulū *Historia de bello Hungarico-Valachico 1598*, și despre care vorbesce *Viaznievski*; *Historya literatury polskiej* (Kraków, 1851, in-8); t. 8, p. 71.

EPILOGU.

Aşa, drumaşul serei, in câmp vînd
să se culce,
E fericit cîndu plcă p'ua flóre frun-
tea sea . . .

Bolintinenu.

§ 1.

Pone acum Ionŭ-vodă jucă unŭ rollŭ secundarŭ in annallele române și forma uă lipsă in istoria universală.

§ 2.

Nu vorbimŭ nemicŭ despre periodulŭ cellŭ aventurierŭ allŭ vieței selle, séu de totŭ necunoscutŭ orŭ în totulŭ desfiguratŭ în Engel, Wolf, Sincaiŭ, Photinos, Vaillant, Laurianŭ, și în toți cei-l-alti, căți creðură de adjunsŭ uă pagină séu duo pentru a cupprinde unŭ omŭ, pe care nu-lŭ putuse cupprinde uă țerră: ne vomŭ pironi tótă atențiunea nóstră assupra altorŭ elemente, prin cari persóna individuală a lui Ionŭ-vodă se contopesce cu persóna cea colectivă a României și attinge colossulŭ umanității.

§ 3.

Ca Domnŭ, ellŭ fu judecatŭ pone astăđi numai de pre inveninatele spuse alle vrăjmașilorŭ sei: ciocoi, popi și străini.

Ast-feliū marele Julianū Apostatulū, unulū din cei mai sublimi imperați ai Romei deja cădute, jăcea osînditū fără apelū in cursulū secolilorū dupre absurdele acusațiuni alle bigoșilorū; pone ce, în fine, trebuia să vină unū Bayle și unū Voltaire, pentru ca să întorcă Cesarulū ceia ce este a lui Cesarū!

Astū-feliū, de asemenea, uriașulū Napoleonū appare și mai puținū decâtū micū in pamfletulū lui Victor Hugo; dar nu Victor Hugo este istoriculū lui Napoleonū!

§ 4.

Ca ostașū, Ionū vodă fu micșuratū pone astăđi dupe viclenele relațiuni alle Polonilorū, cândū dușmanī nepu-tincioși, cândū aliați perfidi, cariī, in ambe casurile, vo-iaū a-i răpi seū tótă gloria, seū parté-i cea mai frumósă, împăunându-se ei-insiși cu miserabilulū plagiatū de pene strălucite.

Acéstă sörtă o avură, vai, toți eroii României.

Maghiarii ore nu-și atribuiaū ei loruși, in fața nedomeritei Europe, celle mai falnice și mai legitime victorie alle lui Mircea, Stefanū și Mihaīu?

§ 5.

Numai unū democratū póte înțelege domnia lui Ionū-vodă, a cărui tótă administrațiunea fuse ca uă luminósă presimțire a cuvintelorū lui Saint-Simon:

„Nu lăssați ca cei săraci, despoiându-se de puținulū „ce aū, să mai adaugă la prisosulū cellorū avuți;

„Nu lăssați ca hoții cei de frunte să fie puși jude-„cători peste greșellele celle mice;

„Nu lăsați ca nesciința, superstițiunea, lenea și desfrânarea, născute pe puful salónelor, să calce în picioare capacitatea și moralitatea, eșite din intunericul unui bordeiu . . . “

§ 6.

Numai un soldat póte înțelege rebellele lui Ionúvodă, ce se povestiau pone acuma ca un lung înșirate-mărgărite fără plan și fără successiune; dar în cari arta militară descopere cu uimire uă prodigiósă diversitate de mișlóce, cărmuită de uă minunată unitate de direcțiune.

§ 7.

Ce e dreptú, ca Domnú, Ionúvodă se arretă câte-uă-dată pré-crudú; dar Mircea, Stefanú, Mihaú, fost'au ei óre mai blândi? dar secolulú allú șesse spre decelea întregú nu fu ellú óre unulú din secolii cei mai încruntați în tóte țerrelé lumii, în Spənia, în Francia, în Anglia? dar pone și capiú bisericeleorú, pone și predicatorii pácii evangelice, pone și Luther și papa Piú V, nu strigaú ei óre atunci cu furiă: „tăiați! tăiați! tăiați mereú!“

§ 8.

Ce e dreptú, ca ostașú, Ionúvodă, după ce făcuse miracole, căđu; dar nu uitați cuvintele lui Fridericú: „nici unú geniú militarú nu póte ținé contra trădării“; dar nu uitați mórtea lui Cesarú, Enricú IV, Gustavú-A-dolfú și chiarú pe a lui Mihaú! dar nu uitați Waterloo!...

Nu totu d'a-una successulü este ceia ce distinge pe ómenii cei mari; cãci addessea sunt fórte-mari tocnaî nenorociþii, ce moru semenãndu, pentru ca mediocra posteritate sã aibe fericirea de a cullege mai trãdiu rodulü cellü ce cóce cu greu!

§ 9.

Mircea domnise aprópe la 40 de anni;

Stefanü — de assemenea!

Mihaïu totu incã, cu bine cu reu, iþi trãgênase pone la 9 anni eroica-i domniã...

Mircea, Stefanü, Mihaïu, avêndu puternici duþmani, avurã inse þi puternici amici, regi þi imperaþi...

Dar cãutaþi cu luminarea, ca Diogenü, nu numai in România, ci cãutaþi in tótã istoria universalã, unü singurü principe, carele cu mai puþine miþu-lóce sã fi essecutatü, in pace þi in resbellü, ca Domnü þi ca ostaþu, intr'unü intervallü de doui anni, de duo decã þi optü de lune, nesce lucruri mai gigantice, decãtã reformele administrative þi bãttalliele lui Ionü vodã!

§ 10.

Fie-care factü istoricü este uã inveþaturã, adresatã la unü momentü óre-care ce se va ivi cândü va iu viitorü, precum in poesia lui Heine cedrulü Livanulu se gân-desce la depãrtatulü bradü din codrii Scandinaviei.

Þillele nóstre mi se parü a fi anume óra ce respunde la vechia lecþiune a lui Ionü-vodã: suntemü slabü þi desorganisaþi, nu avemü amici, duþmaniþi ne impressorü, ne ameninþã, ne nãbuþescü din tóte părþile. . . .

Dar trebuie óre sã desperãmu? . . . Lipsescã unü pur-

calabŭ Ieremia Golia, lipsescă nesce vornicŭ Bilăe și Murgu, lipsescă unŭ hatmanŭ Slavilă, lipsescă negrulŭ stolŭ de lacomi vinđetori; și atunci, sub unŭ altŭ Ionŭ vodă, ne vorŭ adjunge duoŭ anni, numai duoŭ anni, frațilorŭ Români! pentru a resădi in scumpa noastră țerrișóră unŭ paradisŭ, păđitŭ la hotarele selle de miie de ângerŭ cu săbie inflăcărare!!

§ 11.

Pentru cine vrea. in puținŭ timpŭ și din nemica se facŭ multe și mari!

FINE.

NOTE.

I.

Origina lui Ionu-vodă.

Engel dice: „Wer war dieser Ivonia? Er selbst gab sich fuer einen mit einer Beyschlaeferin erzeugten Son des Voivoden Stephan, aus. Nach einer in Pohlen verbreiteten Sage aber war er ein gebohrner Grosspohle aus Masovien. Der Mold. Geschichtschreiber Ureke heiss ihn einen Armenier. Friedro hat das Geruecht, dass er aus Reussen gebuertig gewesen.“

Acı sunt adunate tóte opiniunile despre origina lui Ionu-vodă, și anume: 1-o. fu bastardu allu unuı Stefanu vodă; 2-o. fu Polonu din Masovia; 3-o. Fu Polonu din Galiția; 4-o. fu Armenu.

Să analizăm căte-și-patru părerile.

Ţoți istoricii, Forgacs, Gorecki, Lasicki, Paprocki, De Thou, Bielski, Istvánffi, Urechia, etc, recunosc, cumcă Moldovenii își adduseră domu pe Ionu-vodă din cauza că predecessorul se, Bogdanu, iuba pe Poloni, pe cari ai noștrii de locu nu-i puteau sufferi.

Apoi este óre vre-uă umbră de probabilitate, că alungându pe unu polonofilu, Moldovenii să fi chiămatu și îmbrățișatu pe unu altulu chiaru Polonu?

Să vedem inse, de unde își are inceputulu acéstă absurdă presuposițiune.

1-o. Despre polono-masovismul lui Ionu-vodă.

Totu, dar totu ce s'a spusu in acestu priivintă, decurge din următóriele cuvinte alle lui Gorecki, carele in-suşî recunósce, că nu crede in ceia ce relatéză: „Erat Ivo-
„nia, quem quidam Polonum fuisse in Masovia natum di-
„cunt, stirpis Valachicae...“ ceia ce insemnézá: „Ionu, pe
„care unu illu facu Polonu născutu in Masovia, era de
„nému moldovenescu„.

Slabă temeliă pentru a polonisa pe eroulu nostru! Dar de unde derivă ea óre, așa cum este? Isvorulu illu găssimū in Lasicki, carele đice, că in 1561 Ionu-vodă se affla in Lublin, pe longă magnatulū Ionu Firlei. Oraşulu Lublin afflându se in Masovia, étă de unde se născoci ridicola poveste de masovismulū lui Ionu-vodă, ca şi cându arū fi Turcū cine petrece la Constantinopole, séu Némţu in Vienna!

2-o. Despre polono-galişismulū lui Ionu-vodă.

De acésta vorbesce numaî Fredro, inţellegêndu reū unū passagiū din Bielski, unde cronicarulū polonū numesce Pocuţia *patrimoniu*, iar nu *patriă*, allū lui Ionu-vodă: Pocuţia fiindū uă parte din Galiţia, iată de unde se născoci şi acésta a duoă ridicolă poveste despre origina cea galiţiană.

Ambele aceste fabule se păreaū unora cu atâtū mai de cređutū, că Ionu-vodă vorbía polonesce ca unū Polonū; dar ellū vorbía şi turcesce, ca unū Turcū...

Deci, origina polonă, fie masoviană, fie galiţiană, a principelū nostru este uă imposibilitate pe de uă parte şi unū *quiproquo* pe de altă parte: nesce assemenī fantasie nu meritū de a figura in istoriă; şi cu tóte astea le imbrăţişară Mironū Costinū, Wolf, Şincaiu, Palauzov, şi alţii.

Remânū celle-l'alte duo asserţiuni: 1-o. fu bastardū allū unuī Stefanū-vodă; 2-o. fu Arménū.

Origina moldovenescă a lui Ionu-vodă o attestū cronicile turce in Mignot şi în Ricaut, Isthuanfi, cronicile cozace, Forgacs, Bullenger, Gorecki, etc; Lasicki şi Loe-

wenklaui) mai adaugă anume, cumcă era bastardă allă unui Stefană-vodă; totă așa se intitula ellă-insuși în tôte crisóvele sélle; și totă așa illă recunnoseură și toți Moldoveni, chiamându-lă la domniă, ceia ce este de uă greutate covărsitóriă.

Dar allă căruă dintre Stefană să fi fostă bastardă? căci dela Stefană cellă Mare pone la 1564 istoria Moldovei numeră patru principă de acestă nume: 1-o. Stefană cellă Teneră, fiulă lui Bogdană cellă Chioră; 2-o. Stefană Locustă, fiulă unui Alexandru-vodă; 3-o. Stefană fiulă lui Petru Rareșă; 4-o. Stefană Tomșă.

Care anume din acestia să fi fostă tată lui Ionă-vodă? Pone acuma istoricii nu sciură a se pronuncia asupra acestui punctă; și eă insumă, sunt patru anni, greșissemă intr'ună articolă, scrisă in răpediciune și mai multă din memoriă pentru điarulă „Tribuna română,“ unde l'amă numită bastardă allă lui Stefană Rareșă.

De currëndă avă ocasiunea a descoperi în Archiva Statului, Condica moldovenescă Nr. 1015, pag. 132-34, următorulă documentă allă monastirii Golia, din 1573, martie 6, ce-lă reproducemă textuală, in transcriptiunea latină:

„Milostiu bozieiu Ion vovoda, syn Stefana vovodi, „gospodar zemli moldavskoi. Oze priidosza pred nami i „pred naszimi moldavskimi bolieri Sofiika doczka Iurii, i „vnutzi ei Ion Tzogoe i brat ego Alexa, i sestri ich Annuszka i Fedia i Nastia dieti Marini, i plemenitzi ich „Ilia syn Kobaku tiz vnuk Iurii. . . . i prosili sebe ot „nas urik na ich pravoiu otninu i diedninu i daanie szco „bil dal diedu ich Iurii ot dieda naszego Bogdana vovodi na edno miesto ot pustini na Veliki Czuluk szco „sia teper imienuet selo Kobiaczanii; i privileie szco imał „died ich Iurii za danie ot Bogdana vovodi na togo viszepisanago sela na imia Kobiaczanii u Velikii Czuluk, on „bil zakopal u zemli koli przszli Tatarsi u zemli s Ale-

1) *Annales sultanorum Othmanidarum* (Francofurti, 1596, in-f) p. 59.

„xandru voevoda, ta pognil i takmo. . . . my i s na-
 „szimi bolieri iskachom i obrietochoim s naszimi duszami
 „oze est im prava otnina i diednina. . . . i dadochom im
 „i utverdichom im naszim znamenitom listom, kako da
 „est im i ot nas urik iakoz i prezde s vsem dochodom,
 „im i dieti ich i vnuczatom i pravnuczatom i praszczoz-
 „riatom i vsemu rodu ich kto sia im izberet naibliznii ne-
 „poruszeno nikoliz na vieki; a chotar toe predraczenoe
 „selo na imia Kobaczanii da est ot vseh storon po sta-
 „romu chotaru pokuda iz vieka ozivali; a na to est viera
 „gospodstva viszepisanago Ion voevoda syn Stefana voe-
 „vodi, viera prevozliublenago syna gospodstva-mi Petra-
 „voevodi, viera boiar naszich: viera pana Dumbravy dvor-
 „nika dolniei zemli, viera pana Pakuraria dvornika gornei
 „zemli, viera pana Kosmi Murgu, viera pana Ion Kara-
 „ghiuzele i pana Lupe Huru prakalabove chotinskich,
 „viera pana Maxima i pana Romaszka prakalabove nie-
 „metzkich, viera pana Toadera . . . prakalabi romanski,
 „viera pana Gyrlu portar suczavski, viera pana Krysti i
 „pana Danczula prakalabi orcheiski, viera pana Malai . .
 „viera pana Grigorie spatar, viera pana Iani . . . viera
 „pana Buczuma czasznika, viera pana Bilye stolnika, viera
 „pana Nikoari komisa, viera vseh boiar naszich velikich
 „i malich; a po naszem zivotie kto budet gospodar ot
 „dietei naszich ili ot naszego roda il pak izberet
 „gospodarem naszei moldavstiei zemli, tot bi . . naszego
 „daania i potvrezdenia, ale bi dal i ukriepil zaneze. . i
 „dali i potvredili. . . . est im prava diednina; a na bol-
 „szii kriepost i potvrezdenie tiem vsem viszepisanim velieli
 „esmi naszemu viernomu i pocztenomu bolierinu panu Ion
 „Golie logofet pisati czto ta viszepisana peczat ot dieda
 „naszego Bogdana voevodi, priviesiti . . . nasze peczat
 „k semu istinomur listu naszemu. Pisal Kristia Michailleskul“

Precum vedeți, in acestu prețiosu documentu, Ionu-
 vodă în duo rânduri se numesce lămurițu „fiu allu lui
 „Stefană-vodă fiului lui Bogdană-vodă,“ adecă allu lui
 Stefană-cellu Teneru, și, prin urmare, strănepotă allu lui
 Stefană cellu Mare.

Cum déră cronicarul Urechia illu numesce „Arménu? și nu numai cronicarul Urechia, ci încă și unŭ altŭ contimpurénŭ, Francesulŭ Languet, unŭ diplomatŭ pré-bine informatŭ assupra evenimentelorŭ Moldovei? aceste duo mărturie atâtŭ de ponderóse, cum óre să le împăcămŭ cu origina cea downéscă a lui Ionŭ-vodă?

Credemŭ a fi găsitŭ uă cheiă pentru a desciffra ci-militura.

Concubina lui Stefanŭ cellŭ Tënerŭ, ce dede nasce-re bastardă erouhŭ nostru, mai avu unŭ bărbatŭ legitimŭ, cu care făcu alŭtri doui fii: Potcovă și Alessandru, frați bunŭ între ei, dar pe cari istoricii de atuncŭ, Bielski, Paszkovski, etc. îi numescŭ numai frați de mumă séu uterinŭ — bracia przyrodzoni, — cu Ionŭ-vodă.

In poesia națională cozacă, unulŭ și cellŭ mai celebru din acei doui frați, vitézulŭ Potcovă, e numitŭ Serpega: nume neslavonŭ, netătărescŭ și neromânŭ, ci purŭ armenescŭ²⁾, in care e mai cu sémă caracteristicŭ finalulŭ gutturalŭ „eg séu ag“ precum in celle mai multe numiri armenesce: Kakeg, Armenag, Arpeg, Havanag, Vashdag, Haigag, Ampeg, Arneg, Korheg, Endsag, Kelag, Pazug, Husseg, Fainag, Gornhag, Nerseh, Zareh, Sanadrug, Sahag, Vasag, etc. Assemenea numi le poți vedé la totŭ passulŭ in istoria armenéscă a lui Serpos³⁾, allŭ căruŭ insuși numele ne dovedesce și mai limpede de cătŭ tóte armenismulŭ familiei *Serpega*.

Deci, e clarŭ și decisivŭ, cumcă muma lui Ionŭ-vodă fu Arméncă.

Recitesce acuma, dreptŭ verificațiune, celle di-se pe paginile 6-7 assupra fisiónomiei acestuŭ principe, și mai studiéză și insuși portretulŭ seŭ; căci in istoriă se cere, mai pe susŭ de tote, uă armoniă de probe.

2) Eugéne Boié ep. Barancz; *Zyoty slawnych Ormian w Polsce* (Lódŭ 1856, in-8); p. 410.

3) *Compendio storico sopra la nazione Armena* (Venezia, 1786, in-8).

II.

Ionu-vodă in Lublin.

In Lasicki intîmpinăm următoria frase: „Ivonia. . . anno salutiferi partus 1561, rege Sigismundo Augusto „comitia Lublini agente, Iohannis Firlei minister „fuit.“

D. Papiu traduce așa: „Ionu pre la anulul „mântuirii 1561, cându regele Sigismundu Augustu celebra comișiele in Lublin, era *servitorul* lui Ionu Firlei. . .“

Astufeliu pentru D. Papiu, a fi „minister“ e a fi „servitoru“; de asemenea illu tradusese și Engel prin „Diener.“

Dar ore puternicul Laski și, mai allesu, illustrul principe Constantinu Ostrogski, „le plus riche et plus „puissant Prince du Royaume“⁴); ore ei, florea Poloniei, să fi pututu deveni amici personalii cu uă fostă slugă polonă?

· Dar ore Bogdanu-vodă, gonitu din Moldova, n'arū fi monstratu pe fericitulū seū rivallū de a fi fostu ciocoiu mai 'nainte de a pretinde la domniă?

· E pré vederatū, cumcă *minister* allū lui Lasicki nu e nici *servitoru* allū D lui Papiu, nici *Diener* allū lui Engel, cari amenduoi nu approfondarā organizațiunea curțiilor boerescī polone din secolulū XVI.

4) Du Fossé; *Tésor politique reveu et augmenté* (Paris, 1611, in-8); p. 181.

Fie-care din acele curți se compunea din junți din familiile cele mai nobile, dar cari s'au căduseră în sărăcie, ori căutaă prețiosul sprijin al unui patron cu multă influință, și carele se intempla ca ellu-insuși să-și fi începută cariera în același mod. Ei erau „clienți“, nu *servitori*, nu *Diener* . . .

Assupra acestei remarcabile instituțiuni naționale Polonul Golembiowski scrisse un volum întreg⁵⁾, fără care cu greu s'ar putea înțelege cum se cade pozițiunea lui Ionu-vodă față cu magnatul Firlei.

5) *Domy i dwory* (Warszawa, 1830, in-8).

III.

Ionu-vodă in 1564—1565.

Pone acum se sciea numai atâta, cumcă Ionu-vodă trecu din Polonia in Turcia și de aci la insula Rodosū: despre trecerea din Polonia in Turcia vorbescū mai toți autorii, despre trecerea la insula Rodosū numai cronicarul Urechia.

Actele diplomatice alle ambassadei franceze in Constantinopole, publicate din manuscrite oficiale de către Charriere, arruncū uă nouă lumină asupra acestei fase din viața lui Ionu-vodă: estragemū tôte passagiele relative la cestiune.

1-o. La 29 iuliū 1564 agentulū Petremol serie din Constantinopole: „Il court aussy un bruit, de par deça, „que le frère de Tumpcha, celuy qui avoit occupé la „Moldavie l'année passée, estoit en armes avec sept ou „huit mil hommes, sous la faveur, aide et protection de „Maximilian, roy des Rômans pour entrer en ladicté „Moldavie et vanger la mort de son frère . . . “

2 o. La 23 Genariū 1565 ellū serie érašī: „Les Moldaves se plaignent dudit empereur (Maximilian), disant „que le frère d'un certain Dimitrasco, qui fut l'année „passée exécuté en ceste ville, est en armes soubz sa faveur et protection pour assaillir et occuper la Moldavie, „et en déchasser Alexandre, que le Grand-Seigneur y a „constitué après la fuite et mort de Tumpcha . . . “

3-o. Uă altă scrisóre din 7 Aprile 1565: „Le chaoux „qui a apporté les nouvelles de Bude a amené avec soy „le frère du Despot qui. régnoit en. Moldavie, lequel s'est „retiré et tuy de l'armée de Maximilian, et le bassa l'a- „nyant cogneu luy a faict beaucoup de faveur, en atten- „dant qu'il face entendre son affaire au Grand-Seigneur. . .“

4-o. In fine, scrisórea din 23 maiu 1865: „le frère „du Despot s'estoit retiré vers le Grand-Seigneur, lequel „Sa Haultesse a envoyé en gardes á Rhodes avec douze „aspres, monnoie de ce pays, de paye par jour, qui sont „dix ou onze sols de France; oú au contraire le pauvre „homme pensoit á son arrivée que le Grand-Seigneur le „deust faire tout d'or, et qui le deust remettre en la Mol- „davie et en déchasser Alexandre“

E vederatŭ că, in câte-și-patru epistolele, Petremol vorbeșce de unulŭ și acelașŭ personagiu, de și de'ntăiu fillŭ numesce frate cu Tomșa, de aci frate cu cnézulŭ Dimitrie Wiszniewiecki, apoi frate cu Despota.

Tomșa fu Moldovénŭ, Wiszniewiecki — Polonŭ, Despota — Serbŭ; Tomșa uccisese pe Despota și trimise pe Wiszniewiecki la peire la Constantinopole vė puteți déră inchipui galimatias genealogicŭ, in care cade diplomatulŭ francesŭ, făcendŭ pe unŭ cine-va frate cu trei personnage atâtŭ de differite!

Cumcă vorba e anume depre Ionŭ vodă, o probéză:

1-o. Cronologia, pe basea cărŭi reconstituimŭ următória armoniósă seriă de evenemente: in 1561 Ionŭ vodă petrece in Masovia; in 1562 trece in Crimŭ; in 1563 se întórce in Polonia; in 1564 appare in Austria; in 1565 fuge la Constantinopole și se trimitte surgunŭ la Rodosŭ.

2-o. Împregiurarea essiliului la Rodosŭ, despre care vorbesce în unire Petremol și Urechia, și care, sub anniŭ în cestiune, nu se póte applica fără numai către Ionŭ-vodă, de vreme ce Turcii, din politică, nu surguniaŭ nici uă dată duoŭ principŭ moldoveni, prin urmare rivali, in aceiași localitate.

3-o. Despota nu avu nici unŭ frate, precum mărturi-

sesce ellū însuși în genealogia sea, publicată de Sommer; Wiszniewiecki nu avu nici unū frate, precum arrétă Niesiecki; Tomşa să fi avutū vre-unū frate, arū fi fugitū de'mpreună cu ellū in Polonia de'naintea lui Alexandru Lapușnénulū, ceia ce nu fu.

E remarcabilū, că fiulū cellū legitimū allū lui Ionū-vodă, Petru, pe care Urchîa illū pune la anulū 1593 sub numele de Petru Cozaculū, și despre care Heidenstein dice sub acelașū annū: „Sub hoc tempus fictum aliquem „Palatinum Valachiae, qui se Ivoniae posteritatem esse „praedicabat, sub patrocinium Cosaci receperant. . quem „Marienburgum carceri perpetuo adjudicat Rex“; iar totū așa se exprimă și Ioachimū Bielski⁶⁾, amendoū contimpurenī; e remarcabilū, că Chronicon Fuchsio-Lupino Oltardinum illū face pe acellū Petru fiū allū lui Despota, intocmai precum pe Ionū-vodă Petremol illū făcea frate cu Despota: atâtū de confuse sunt, in genere, noțiunile autorilorū assupra genealogiei principilorū români!

1) *Dalszy ciąg l. oniki polskiej* (Warszawa, 1851, in-8); p. 146.

IV.

Către pagina 13 § 12.

Photinos dice: „Istoricul Guagnini la cronologia Poloniei, cartea XXI, spune că ellū (Ionū-vodă) e de viță Polonă, și că arū fi fosū chiarū in serviciulū voivodulū Cracoviei. Cunnoscătorū de mai multe limbe, s'a dusū pe longă ambassadorulū Poloniei ca Dragomanū la Constantinopole. Acollo petrecēndū mai multū timpū, a intratū cu incetulū in dragostea ómeilorū influinți, și a adjunsū să se făcă mare Dragomanū allū Porteī Ottomane; dar fiindū intrigantū și ammetečându-se in trebele Moldovei, l'a essilatū la insula Rodosū . . . “⁷⁾

Tóte acestea sunt unū șirū de neadevēruri:

1-o. Noi cunnóscemū tóte scrierile lui Guagnini și, nu numai n'amū descoperitū in elle ce-va analogū, dar chiarū uă mărturiă oppusă, și anume: „totū ce vorbescū despre Ionū vodă,—dice Guagnini,—amū prescurtatū din alte cronice, căci eū-insuni mă afflamū atunci departe dela hotarele Moldovei, tocmai la granița Moscoviei, servindū in cursū de 18 anni in garnizónea dela Witebsk.“⁸⁾

2-o. Toți Dragomanii cei mari ai Porteī Ottomane dintre anni 1560-1572 sunt cunoscuți din Hammer: incătū despre Ionū vodă, noi nu găssimū acolo, iar așurea și mai puținū, nici cea mai mică allusiune.

7) Trad lui Sion; t. 3, p. 55.

8) Ap. Paszkowski; t. 1, p. 189.

De unde déră să fie aceste curiosităţi d'alle lui Photinos?

Scimă numai atăta, cum că elle nu sunt din Guagnini.

In Cantemiră ne intimpină ce-va şi mai curiosă: ellă confundă pe Ionă-vodă cu Despota, reproducându, in locă de a correege, ună passagiū din Turco-Graecia lui Crusius, precum amă arretatū intr'ua altă scriere a noastră⁹⁾

Nu este nici uă induoelă, cum-că Ionă-vodă sciuse mai multe limbe: crescută intre Armeni, ellă vorbă turcesce şi pôte tătăresce; in Polonia inveţase polonesce şi, petrecându cu aristocraţii ca Firlei, Liski, Ostrogski, de sigură că nu era străină nici limbei latine . . . dar cu tôte astea, n'a fostă nici uă dată nici mare dragomană allă Porţei Ottomane, precum vrea Photinos; nici elevă allă lui Lascaris, precum pretinde Crusius şi Cantemiră.

Aşa déră, fideli sistemei noastre, noi ne-amă feritū de ori-ce incertitudine, mulţumindu-ne a invoca numai factulă cellă mai pre susă de băneală: cumcă eroulă nostru se occupase in Constantinopole cu neguţitoria petreloră scumpe şi deveni mahometană.

Se pré pôte să mai fi avută şi vre-ua funcţiune publică: dar nu scimă!

9) *Analise litterarie esterne* (Bucureşti, 1864, in-16).

V.

Ună documentă importantă.

Intre documentele monastirii Golia din Iași se află în originală următorul crisovă, carele fu reproduș și în *Zapiski Odesskago Obsczestva Istorii i Drevnostei*, dar cu câte-va greșelle neiertate, precum de pildă „10 maiu“ în locă de „10 Martie“ etc., și carele e cupprinsă într'ună copiă ce-va mai essactă în *Condica moldovenéscă Nr. 1015* din Archiva Statului:

„Milostiiu boziiu Ion voevoda syn Stefana voevodi,
 „gospodar zemli moldavskoi. Oze tot istinnii nasz viernii
 „i pocztenii boliarin pan Ion Golia velikii logofet i sluga
 „nasz viernii Eremiia prakalab i zena ego Tudora, dali i
 „potvredili esmy im ot nas u naszei zemli moldavskoi
 „dvie miesta ot pustini, edin na Duistru gdie sia imenuet
 „Oxentiiia mezdo Molovata i mezdo Moksziia i s miesto
 „za czetiri mlini ot toe strani Nistra u pototzi ustie Ichor-
 „likul, gdie upadaet u Nestru, a drugoe miesto na konetz
 „pesczeram povisze Starago Orchiia gdie upadaet doroga
 „Starago Orchiia u Revtia u brud povisze Kiszinevie
 „pod stienku po toe strani Revtia ot k Nestru i s dva
 „mlini u Revtia; iako da usadiat sobi tamo dvie sela,
 „poczto oni sobi kupili ot samomu gospodstvu-mi, i dali
 „nam osem koni dobri i czetiristia zlat tatarskyeh piniazi
 „gotovich u nasz vistiar; i dadochom im i ntverdichom
 „s sim nazhim znamenitom listom, kako da est im ot nra

„urik i otninu i vikuplenie s vsem dochodom, im i die-
 „tem ich i unuczatom i preunuczatom ich i prasczoriatom
 „i vsemu rodu ich, kto sia im izberet naiblznii neporu-
 „szeno nikolize na vieky; a chotar tiem viszepisannim
 „dvom miestovom ot pustini na imia Oxentia mezdo Molo-
 „vata i mezdo Moksziia i s miesto za czetiri mlini ot toe
 „stranu Nestra u ustie Ichorliku gdie upadaet u Nestru i
 „drugoe miesto na konetz pesczeram povisze Starago
 „Orcheia, gdie upadaet doroga Starago Orcheia u Revtia
 „u brud povisze Kiszinevie pod stienku po toe strani
 „Revtia, da est k Nestru abi sia dosiagal chotar obom
 „miestom, i da est eliko mozet ozivati dvie sela dosit. A
 „na to est viera naszego gospodstva viszepisanago Ion
 „voevoda syn Stefana voevodi, i viera prevozliublennago
 „syna gospodstva mi Petra voevodi, i viera vsech boiar
 „naszich moldavskich: viera pana Kozmi Murgu, viera
 „pana Lupe Horu prakalab chotinski, viera pana Toa-
 „dera prakalab nemetzki, viera pana Ion Karaghiuze
 „prakalab novogradskii, viera pana Eremiia portara su-
 „czavskago, viera pana Danczula prakalab orcheiskii, viera
 „pana Malai Petru postelnik, viera pana Gligorie spatar,
 „viera pana Iani vistiaruk, viera pana Buczuma czasznik,
 „viera pana Bilyi stolnik, viera pana Nekoara komis, i
 „viera vsech boiar naszich moldavskich velikich i malich;
 „a po naszem zivotie . . . budet . . . ot naszego rodu
 „ili pak bud kogo bog izberet gospodar biti naszei mol-
 „davstiei zemli, tot bi im nepornzil etc. (blästem ordinarü)
 „pisal Kristia Michailiskul u Iasoch v lieto 7082 miesi-
 „tza mart 10 den. Ia Ion voevoda i syn nasz Petru.“

Acestă documentă, eliberată deja după declararea resbellului și numai cu duo septemâne mai înainte de începerea primelor ostilități, împedește următoarele interesante cestiuni din istoria lui Ionu-vodă:

1-o. Trădătorul purcalabă Erenia, cunoscută pone acum numai sub porecla locală de Cernăuțenulă, era frate mai mică allă marelui logofetă Ionu Golia, și, prin urmare, cată să-lă numimă dupre famillia sea propriă

Eremia Golia, iar nu Cernăuţenulă dupre numele districtului, in care se pare că acestă némă se conservă pone astăđi pe 'ntre moşneni. Acestă descoperire ne conduce la uă altă, şi anume, că Ionă-vodă fu bine-făcătoră nu numai pentru Eremia, ci şi pentru fratele acestuia, pe care, numindu-lă mare logofetă, îlă innălă la prima demnitate a ţerei şi de către care de asemenea fu trădată mai apoi in favórea lui Petru cellă Schiopă.

2-o. In adjunulă luptei cu Turcii, ţerra declară pe fiulă lui Ionă-vodă nu numai erede, ci chiară putemă đice collegă allă tronulă; căci altă-feliă, chrisovulă n'ară purta josă iscăllitura: „Eă Ionă-vodă şi fiulă nostru Petru“ ceia ce nă ne intimpină nici uă dată in crisóvele altoră domni şi nici chiară in acelle anteriórie alle lui însuşi Ionă-vodă, in cari tóte numele fiului domnescă figuréză numai intre „martură“ mai susă de nomenclatura boieriloră.

3-o. In fine, acestă documentă ne mai arrétă com-
posiţiunea consiliului domnescă in momentulă decisivă....

VI.

Portretul lui Ionu-vodă.

Primul portret cunoscut al lui Ionu-vodă este a cellu ce-l amu descoperitu și cumperatu noi in 1862 dreptu 25 fiorini in Lemberg, la buchinstulu Igel senior, pe'ntre mai multe alte cartone vechie; caci imaginea de pe moneta cea de arama a acestui principe fiindu pre stersa pe tote esemplariile publicate pone acum, se suplinia prin pura fantasiu a editoriloru, precum probaza chiaru diterinta dintre fac-simile cellu essecutatu de Seulesco și a-cellu scosu de D. Papiu, intre cari amenduo nu essista nici uă assemenare.

Portretulu lui Ionu-vodă e coloratu *guaccio* pe uă foiu de pergamenă in lungime de 15 și in lătime de 11 centimetre; haia și pennele cușmei sunt albastre, mantaia roșiu. Dupre opiniunea cunoscutulu nostru pictoru D. C. Stancescu, caruia i-lu suppusese mu spre 'essaminare, aru fi uă copiu făcută pela 1800 de pe unu originalu dupe natură. Cumcă e uă copiu de pela 1800, dovédă este că culorea albastră a penelor și a hainei, precum și culorea cea albă a cacomulu, nu îngalbeniră de locu, ce nu putea să nu se intemple cu uă copiu mai vechiu. Cumcă e de pe unu originalu după natură, dovédă este caracteristica figurei, in care lipsesce ori-ce preocupatiune artistică.

Dar acestŭ portretŭ sã fie ellŭ óre, in adevेरŭ, nu allŭ altŭia, ci anume allŭ lui Ionŭ-vodã? respundemŭ prin urmãtoriele argumente peremptorie: 1-o. Inscriptiunea: *Io. V. fãcutã la margini cu littere de aurŭ, ŝi carea se citesce: Ioannes Vaivoda*; 2-o. Costumulŭ, care e tocmai din acea epocã, fiindŭ in mare parte identicŭ cu allŭ lui Alexandru Lãpușnénuľ pe portretulŭ cellŭ conservatŭ la monastirea Slatina; 3-o. Pașagiele din Gorecki ŝi din Paprocki despre espressiunea fisionomieii ŝi mai allesŭ a ochilorŭ lui Ionŭ vodã; 4-o. Tipulŭ armenescŭ allŭ nasului ŝi allŭ frunții. . . .

Posa principelui, la prima vedere, se pare a fi cam curiosã, umèrul dreptŭ fiindŭ rãdicatŭ prè-susŭ; dar acèstã accușatiune va despare din datã ce, in locŭ de simplulŭ bustŭ, veți imagina uã staturã intrègã, fãcutã *in trei cuarturŭ* ŝi cu *piciorulŭ dreptŭ inãinte*, adecã in *attitudinea unuŭ omŭ ce scóte sabia pentru a merge in atacŭ*. Astŭ-feliu eŭ-unulŭ sum bine incredințatŭ, cum cã acestŭ portretŭ nu este decãtŭ uã copiã pone la brŭu de pe unŭ originalŭ in tótã statura; cãci altŭ-felŭ nu e chipŭ a ințellege cum portretistulŭ arŭ fi adoptatŭ pentru unŭ bustŭ nã asremenea posã. Totŭ pe acèstã basã, noi cutedarãmŭ a presupune, cã Ionŭ-vodã este reprezentatŭ aci tocma in momentulŭ ultimuluŭ atacŭ din bãttãllia de la Cahulŭ; de vreme ce in nici una din cele l'alte bãttãllie alle selle ellŭ nu se scie sã fi fãcutŭ unŭ atacŭ pedestru in persónã.

Unde sã fie astãđi originallulŭ, dèca mai este unde va? de cãtre cine fu essecutatŭ? cu ce ocasiune? nu scimŭ, nu scimŭ, nu scimŭ. Totŭ ce putemŭ presuppune se reduce la impregiurarea mãritișuluŭ vèduvei lui Ionŭ-vodã cu Polonulŭ Cristofŭ Strus. Ore nu cum va din acèstã famillia va fi provenitŭ primitivulŭ portretŭ? Dar nemulŭ Strus e stinsŭ deja de duoŭ secolŭ!

VII.

Istoria militară a lui Ionu-vodă de Paprocki.

Paprocki se născu in 1543, dintr'ună familiă polonă nobilă din Masovia. Își făcu studiile in Academia Cracoviană. In 1573 visită Moldova și cunnoscu in persónă pe Ionu-vodă. Din numerósele selle scieri, noi cunnóscemū in originalū următóriele: 1-o. *Cuăbulū virtutū, din care derivū stemmatele nobiliare alle gloriosulū regatū polonū*; 2-o *Stemmate nobiliare polone, împărțite in 5 cărți*; 3-o. *Grădina regală, in care se vorbesce de generațiunea imperașilorū romanū, archiducilorū austriaci, regilorū polonū, etc.* 4 o. *Hatmanulū sēū de purtarea resbellelorū.*

In prima din aceste cărți, publicată in Cracovia numai patru anni după mórtea lui Ionu vodă, Paprocki ne insciințeză, cumcă scosese deja la lumină unū opusculū deosebitū, polonesce și lătinesce, assupra resbellelorū eroluī nostru. Astū-feliū, vorbindū de lupta lui Ionu-vodă cu Poloniī in 1572, ellū se grăbesce a adăuga: „coctez „y Historia przedtym napisana polskim y lacinskim iezykiem powiada.“ Mai departe, menționândū resbellulū lui Ionu-vodă cu Turcii din 1574, dice érășī: „iakoż tez Historia krotko o tym napisana polskim i lacinskim iezykiem opowiada.“¹⁰) Unde óre să fie acea prețiosă istori-óră militară a lui Ionu-vodă?

¹⁰) *Gniazdo cnoty* (Krakow, 1578, in-f); p. 1238-1239.

Originalul polonă despăru cu deseversire: fillū nemici, pe semne, regele Ștefanū Batori din urră către memoria lui Ionū vodă. Edițiunea latină, făcută de doi nobili poloni, Gorecki și Lasicki, din cari primul traduse și amplifică cele despre resbellul turcū din 1574, iar secundul pe acelle priivitorie la invasiunea polonă din 1572, fu publicată pentru prima oră la Frankfort in 1578. Traducțiunea germană, tipărită fără arretarea locului in 1576, cupprinde numai istoria annulū 1574, dar tórte prețiosă, fiindū litterală, cea mai vechiă, și, pe longă acestea, mai lămurindu ne numai ea singură, cumcă originalul polonū fu publicatū la Cracovia anume în 1575. Acéstă rarissimă edițiune a cunoscut'o cellū de'ntăiū Gebhardi¹¹⁾; apoi Engel o confruntă cu cea latină.

Așa déră, basându-ne pe Gorecki, pe Lasicki, pe menționnata edițiune germană și pe cele-l-alte patru scrieri polone alle lui Paprocki, să ne incercămū acum a analiza pe acestū autorū, pe care predecessorii nostri obi-cinuiău a-lū crede pré orbesce, luândū tóte cuvintele și tóte virgulele sélle dreptū dogme religióse.

Ca introducțiune, să stabilimū însé din capulū locului următoriele trei criterie, ce ne vorū adjuta la totū pasulū in ulterióra critică:

1-o. Paprocki fu Polonū; adecă dintr'ua n'țiune, pe care cronicarii nostri, ce o cunosceaū de aprópe, o numescū totū-d'a-una „lândărósă“;

2-o. Paprocki își vindea péna pe bani: astū-feliū, bună-óră, plătitū de guvernulū austiacū, ellū mușca cu unū feliu de turbare pe celebrulū Ionū Zamojski și pe alți magnați poloni, căți se păreaū a fi contrari Curtiū dela Vienna; ba nu se rușina de a se și intitula „Stipendiariū cesaro-regalū“¹²⁾.

3-o. Paprocki nu avea nici uă idee de arta militară, precum demonstră, mai bine decâtū orī-ce, însuși opulū

11) *Allgemeine Weltgeschichte* (Leipzig, 1782 in-8); t. 35. p. 665 nota.

12) Maciejovski; *Pismienictwo polskie* (Warszawa, 1851, in-8) t. 1. p.

seu despre „Hatmanŭ“, in care ellŭ se mărginesce a perifrasa pe „Strategiculŭ lui Onosander,“ fără a pune dela sine măcarŭ uă nuanță propriă.

Era Polonŭ, era vindutŭ, era nemilitarŭ . . . prin aceste trei defecte personale se esplicŭ tôte defectele obiective alle monografiei selle despre Ionŭ-vodă; dintre cari vomŭ specifica aci numai pe celle principale.

Paprocki dice, cumcă Ionŭ-vodă, intrândŭ in Moldova contra lui Bogdanŭ, arŭ fi avutŭ cu sine uă óste de 20,000 de Turci. Totŭ d'ua-dată, ellŭ nu uită a ne spune, că sultanulŭ se scusa inaintea guvernului polonŭ, cumcă nu trimise pe Ionŭ-vodă pentru a cuceri Moldova. ci simplu numai pentru nescie treburi negușitoresci. In-tre aceste duo assertiuni noi credemŭ a vedé uă neiertată contradicere. Escorta unui comerciantŭ, să fi fostŭ ellŭ chiarŭ unŭ Fugger, adecă unŭ Rothschild din acellŭ secolŭ, putea ea óre a se rădica pone la numărŭ de 20,000 de ómeni armați?

Pentru a descoperi adevorulŭ, amŭ puté procede pe callea analogiei. In 1541, trimittendŭ pe Petru Rareșŭ domnŭ in Moldova, unde domnia atunci Alessandru Cornea, sultanulŭ îi dede, in locŭ de óste, uă escortă de 200 căllăreși, Tătari, Greci, Români¹³⁾ Escorta lui Ionŭ-vodă, a unui negușitorŭ, să fi fostŭ ea óre mai numerosă? Noi amŭ pnsŭ cifra de 4000, de 5000 . . . pare-se că amŭ cam essagerat'o noi-inșine; dar ori-și-cum, dela acéstă essagerațiune a noastră e pré-departe pone la 20,000 ai lui Paprocki!

Cu 4 seuŭ 5,000 de adunătură, Ionŭ-vodă cupprinde Moldova și allungă pe Bogdanŭ in Polonia, Fugarulŭ stringe acollo uă óste polonă și se întorce in țerră pentru a-și redobândi tronulŭ. Ionŭ vodă trimitte după ajutorŭ la sandjaiculŭ de Ak-kerman, adună in pripă uă óste moldovenescă și silesce invasiunea polonă de a se retrage cu umiliațiune. Déca fuga polonotilului Bogdanŭ nu convenia patriotismului lui Poprocki, apoi cu câtŭ mai vêtosŭ

13) *Acta Tomiciana* ap. Engel; t. 2, p. 184.

nu-î venia de locū la socotélă ruşinea generalului Mielecki, căruia autorulū nostru îi dedica cărţile selle şi dela care, numindu-lū mai-mai unū allū duoilea Alexandru Machedonū, priimă dreptū recunoscintă . . . bani! Decī, pentru a desvinovăţi pe ai sei, Paprocki recurge şi aci la obicinuitulū seū miđū-locū, ce-lū întrebuiţase deja mai susū: ellū mărcs:e forţele lui Ionū-vodă pone la uă cifră fabulosă şi micşuréză óstea polonă pone la unū minimum comicū.

Căţi eraū Polonii? Paprocki respunde: numai 1300. Căţi eraū Moldovenii şi cei Turci ai Sangiacului de Akkerman? Despre numērulū Turcilorū Paprocki tace, dar despre allū Moldovenilorū respunde in duo scieri in duo feluri: uă dată in proză, cumcă Moldoveni era peste 60,000; a dua óră in versuri, că eraū peste 100,000!

Iată şi texturile, ce le reproducemū ca piese justificative:

1-o. Din *Gniazdo Cnoty*, pag. 1237—38: „Za tegoz „Krola slawnego za wola y rozkazaniem iego, Mikolay „Mielecki Woiewoda ziem Podolskich, Nowomieyski y Gro- „decki Starosta, syn Jana Woiewody Podolskiego y Mar- „szalka koronnego, czlowiek taki w ktorym to wszystko „obaczyc mozem, czego Cicero w wielkim Imperatorze „potrzebowal, laborem in negotiis, fortitudinem in peri- „culis, industriam in agendo, celeritatem in conficiendo, „consilium in providendo; tych zacnych sztuk doznala oy- „czyzna w tym zacnym Senatorze, pokazala sie w nim „scientia rei militaris, virtus, autoritas et foelicitas, do „czego okazania, iz mu tu placu, krotkosci folgniac nie „dostawa, zaniechac musze na ten czas: ten nie maiac „tylko trzynascie seth ludu Rycerskiego, wiachal w ziemie „Wcloska z Bogdanem z synem Alexandra Woiewody „Woloskiego, ktory bedac po oycu Woiewoda Woloskim, „byl zegnan od Iwonie przez zdrade Wolochow, z doz- „woleniem Cesarza Tureckiego Zelima. Chcac go znowu „wsadziec na miesce iego, then Woiewoda Podolski „Roku 1573 (sic), nie spodziewaiac sie tak predkiey goto- „wosci Iwoniowey, szedl z onym ludem ku Iasom, trafil

„na lud wielki, gdzie samych Wołochow było 60,000,
 „okrom Turkow, Grekow, Serbow, ktore byl z soba Iwo-
 „nia przywioldl za pierwszym wesciem na to tam Panstwo,
 „z ktorymi gdy sie trafil u rzeki Pruta, obaczywszy
 „wielkosc ludzi, rozumieiac ze im nie mogli zdolac swoim
 „pocztem, obrocil sie nazad, nie pokazuiac tego nieprzy-
 „iacielowi aby sie mial wrocic, kazal szukac brodow w
 „oney rzece iakoby do nich przeprawie sie chcial, w tym
 „poczul lud uwodzie nazad przed ona wielkoscia, ktorzy
 „kiedy postrzegli szli za nimi uczyniwszy postanowienie,
 „co komu za korzysc miala byc z onego obozu, takze z
 „wiezniow Polskich, ale kiedy do tego przyszlo, ze ich
 „chcieli brac wedlug postanowionych mysli swych, iakie
 „szwanki brali a mezny odpor od oney garsci ludzi: o
 „tym ci szerzey Kronika powie, coctez y Historia przed-
 „tym napisana Polskim y Lacinskim ięzykiem powiada,
 „iako wielka szkoda w onym ogromnym woysku uczy-
 „nil ten zacny a pamieci wieczney godny Hetman, lud
 „swoy w cale uwiodl, y tego ocz sie kusil za ona swa
 „dobra sprawa, iuzby byl dokazal, bo iuz byl Turki y
 „Wołochy barzo potwrorzyl, kiedy im wołze znaczne
 „zbito, iuz sie pokuszali po kilka razów uciekac. Ale ten
 „zacny Senator y Hetman fortunny, baczac niechec
 „Wołochow przeciwko Bogdanowi, ktorzy ieszcze nie-
 „doświadczywszy srogosci Iwoniowey, nie chcieli przyiac
 „Bogdana, on y na to sie ogladaiac, y widzac Turkow
 „nie malo, ogladaiac sie na przymierze ktore z Tureckim
 „Cesarzem krol Polski mial, zrozumiawszy ze tho byla
 „wola iego aby Iwonia byl Panem tey tam ziemie, ucho-
 „dzil do konca obronna reka az do Zamku Chocimia,
 „na ktorym byl Rotmistrz Polak y maz slawny Marcin
 „Dobrosolowski z Domu Roza, kthory potym onym spra-
 „cowanym ludziem z Zamku dodal wielkiego ratunku.
 „Gdy sie przeprawiali przez Niestr ku Kaniencu, tak sie
 „srogi y ogromny on poczet zdal nieprzyiacielowi, iz ina-
 „czey nie powiedali przed Bąsza, iedno ze bylo Polakow
 „40 tysiecy. Sam potym Iwonia, com w uszy swe sly-

„szal, kiedy Andrzejowi Taranowskiemu, powiedaiac o
 „tey swey trwodze, powiedal dziesiec tysiecy byc onego
 „pocztu Polskiego, te trzynascie set, iesli nie ktorych nad
 „mniey, wiecey nie bylo.“

2-o. Intr'ua scriere despre familieele nobile din Po-
 dolia și Galiția, pe care o cunoscem numai în extractu,
 Paprocki se adresează către însuși Mielecki în următo-
 rulă modă:

„Gdy sie o cie sto tysiac Wolochov kusilo,
 „Ve dnie v noce nad toba zawsze sie vieszaly.
 „Ktoryches bez swey szkody zbil poczet nie maly.
 „Wiele zuchvalych Turkov glov svych ostradalo,
 „Serbov, innych narodov poleglo nie malo.
 „Ani on Hektor Grekom, Hannibal Rzymianom,
 „Nie byl tak nigdy srogi, iako ty poganom.
 „Tego sie uszy moye dosyc nasluchaly,
 „Oczy ich tvarzy smetnych tez sie napatrzaly.
 „Iakie ciezkie vzdychania onie s tego mieli,
 „Ze od tvey trochy ludu ten upad cierpieli.
 „Ktory oni na svoy lup, gdy go obaczyli
 „Rozdzielali, naczym sie barzo omylili.
 „Umyslili oskoczyc iako v polu plaki,
 „Tak cie zvali z ludem tvym zgola nieboraki.
 „Alec ono lakomstvo, ona mezna sila,
 „Umysl im on hardy pretko odmienila.
 „Co tuszyli z obozu tvego zostac pany,
 „To svoy nazad vrocili barzo oszarpany.“¹³⁾

Să căutamă acum adevărulă. Ellă se póte deduce
 din însuși Paprocki, carele, din norocire pentru noi, nu se
 feresce de contradicțiuni. Urmăřindă textulă narrațiunii
 selle în traducerea latină a lui Lasicki, noi nu vedemă
 în ea specificați, decâtă numai 6,000 de Moldoveni, sub
 commenda lui Dumbravă. Din documente se scie, că
 Dumbravă, după descapitarea lui Ionașcu Zbierea, fu fă-
 cută mare-vornică allă țerrei de josă. Se mai scie, că

13) *Panosza, tho iest vyslavienie panov y paniat zem Ruskich* (Krakov, 1575, in-4), — Veđi Balinski; *Studia historyczne* (Viluo, 1856, in-8); p. 334.

judeţul Iaşului, asupra cărui veniaŭ Poloniei, era uă parte din ţerra de josŭ. Prin urmare, Dumbravă comenda nu unŭ detaşamentŭ, nu nesce avant-posturi, ci tŭtă armata ţerreii de josŭ. Acea armată, comendată de Dumbravă, Paprocki űice, o mai repetămu, că erau 6,000 de űmeni. Noi illŭ credemu astă-dată űi, creűendu lŭ, cată să incheiămu, cumcă numai 6,000 de űmeni compunea tŭtă űstea moldovenescă, cu care Ionŭ-vodă respinse invasiunea polonă. In adeverŭ, peste duoi anni de domniă, in 1574, fiindŭ deja űre-cum pregătitŭ, űi totŭ incă Ionŭ-vodă nu putu aduna in pripă contra invasiunii muntene a lui Petru cellŭ Schiopŭ decătŭ numai dela 9 pone la 10,000 de Moldoveni: cum dără să fi pututŭ aduna mai multŭ de 6,000 la inceputulŭ domniei sĕlle, cândŭ nu avuse incă timpulŭ nici de a se aşeda pe tronŭ?

Incătŭ priivesce contingentulŭ sangiacului de Akkerman, apoi nu putea avea mai multŭ de 3,000 de űmeni, de vreme ce vorniculŭ Dumbravă illŭ űinea mereŭ in avant gardă, adecă îi dedia rollulŭ unei treimi din totalitatea armatei.

Deci, tŭtă űstea lui Ionŭ-vodă, Moldoveni űi Turci, erau 9,000. Puneţi 10,000 . . . totŭ incă pone la 60,000 in proză űi pone la 100,000 in versuŭ, distanţa e enormă!

Abordămu acum numerulŭ armatei polone, pe care Paprocki o reduce la 1,300 de űmeni. Ne adjunge a spune, că acĕstă cifră se părea ridicolă chiarŭ traducătorului Gorecki, carele pune 4,000 in locŭ de 1,300: „quatuor millia equitum plus minus“.

Noi echilibrămu aceste duo cifre, adoptăndŭ numerulŭ mediŭ de 3,000. Eraŭ 3,000 de „equiţi“, adecă nobili; dar in Polonia fie-care nobilŭ ducea cu sine la resbellŭ cellŭ puţinŭ căte uă slugă sĕu duo, incătŭ armata intrĕgă, cu bunŭ cu rei, se putea rădica pone la 6,000, ba űi pone la 10,000. După chiarŭ mărturisirea lui Paprocki, in textulŭ polonŭ in proză reproduşŭ mai susŭ, insuşŭ Ionŭ-vodă, basatŭ, de sigurŭ, pe raporturile spionilorŭ sĕi, űicea că Poloniei erau in totulŭ pone la 10,000. Acesta dară este adeverulŭ.

Puteți crede, că totu așa e desnaturată in opulū lui Paprocki tótă espedițiunea Polonilorū in Moldova; uă espedițiune ciudată, de care Maghiarulū Forgacs, nu numai contimpurēnū, nu numai omū de Statū bine informatū, ci încă unū istoricū de totū neparțialū, fiindū cā nu era nici Polonū, nici Moldovenū, dice atāta: „parva praelia „nequiquam tentaverē, multis suorum amissis, praesertim „in flumine cum fuga praecipites in undas agerentur.“

Trecemū acum la istoria resbellulū lui Ionū-vodā cu Turcii in 1574. Din amici Poloniū devenindū alliați, Paprocki se apucā a demonstra, cumcā tóte victoriile Moldovenilorū se operarā prin vitejia Polonilorū.

În bātăllia dela Jilisce furā bātutuți Munteniī. Paprocki dice cā in fruntea avant gardei lui Ionū-vodā, adecā principalulū instrumentū allū victoriei, fuse Svierczewski. Munteniī incredințēzā cā i-a bātutū vorniculū Dumbravā. Cui sā credemū? Noue ni se pare, cā cei bātutuți trebuiaū sā fi cunoscutū mai bine decātū orī-cine pe acellū ce-i bātutuse și pe care apoi, prindendu-lū, ei illū descapitarā tocmai din acea causā. In Archiva Statului, *Condica MSS. dela monastirea Vieroșului*, pag. 102-3, se afflā in-registratū următorulū documentū din 1575, augustū 22, emanatū dela chīarū domnulū muntenescū cellū invinsū la Jilisce. Originalulū slavonū l'amū publicatū noi în *Archiva istoricā a Romāniei*; t. 1. nr. 53, incātū ne māriginimū a reproduce aice numai traducțiunea:

„Cu mila lui D-đeū Ionū Alexandru, voevodū și domnū a tótă țerra ungro-romānā, fiulū marelui și pré-bunului Mirce-vodā, nepotulū lui Mihnē-vodā; dā domnia mea acēstā poruncā domnescā respectabilului dregătorū domnescū jupānulū Ivașcu vel-vornicū și cu fiii sei căți îi va dārui D-đeū; ca sā-i fie lui grindurile cu tóte siliscile și cu tóte bālțele și cu tóte hotarele, cari grindurī furā domnesci și le hārazise reposatulū Radu-vodā vistierulū Radu, tatālū respectabilului dregătorū domnescū jupānū Ivascu vel-vornicū, pentru a lui credincīosā și drēptā slujbā: érō apoi în đillele domniei melle, prilejindu-ni-

se resboiū și băttăliă cu Moldoveniū, cari veniră asupra capului domniei melle cu înșellăciunea și viclenia vorniculū Dumbravă, și fugindū apoi acestū Dumbravă vorniculū în țerra unгурéscă la Batorū Istfanū voevodulū Ardélului, mers'a atunci respectabilulū dregătoriū domnescū jupânū Ivașcu vel-vornicū la Batorū Istfanū, și cu multă băttaiă de capū și cheltuiélă a scosū pe vorniculū Dumbravă de l'a addusū la domnia mea legatū ca pe unū trădătoriū allū sultanului și allū domniei melle; în aceeași căllătoriă i s'a întēplatū de a da acollo in Transilvania peste Barbu fiulū lui Benga, și l'a intorsū la credința domniei melle, făcēndu-ne să-lū grațămū și să-i înapoimū lui tôte satele, proprietățile și Țiganiū de moștenire; éró după aceia acellū Barbu găssi într'unū documentū allū némului seū siliscile și grindurile de mai susū și le dăruī, fōră nici uă violință, înaintea domniei melle, menționnatului dregătoriū domnescū dreptū resplată pentru binele ce priimise de la ellū cândū illū scosese din țerră străină; decī și noi amū datū acestū cri-sovū menționnatului boierū respectabilului dregătoriū domnescū jupânū Ivașcu vel-vornicū, ca să i fie lui, și fiilorū seī, și nepoților seī, și stranepoților seī, acelle grinduri și siliscī cu tôte balțele și cu tôte hotarele moșă o-havnică, de nime neatinsă, duple decisiunea domniei melle, care amū pusū și marturi: jupânū Négoe vel-logofetū, și jupânū Stanū vel-spatarū, și jupânū Mitrea vel-visitorū, și Bratū vel-comisū, și Badea vel-stolnicū, și Gonțe vel-paharnicū, și jupânū Stoica vel-postelnicū; și ispravnicū: Négoe vel-logofetū; și amū scrisū eū Négoe micū diaconū în minunatulū orașū Bucuresciū, luna augustū 22, de la Adamū anulū curgētorū 7083."

Decī, Swierczewski fu uă nemica tōtă in băttăllia dela Jilisce, in căre, ca și in resbellulū cu Poloniū din 1572, rollulū principalū jucă vitezulū vornicū Dumbravă.

Totū favoritului seū Swierczewski îi attribue Paprocki și victoria de lângă Lopusna. Neadeverulū e vederatū. In-suși autorulū, contradicēndu-se necontentitū, recunósce că

abia în secunda bătălie de la Bender, adică multă mai în urmă după aceea de lângă Lopusna, Ionu vodă se hotărî pentru prima oară a accorda lui Swierczewski un comendament superior; ba încă și atunci cu oarecare sfială, și într'ua pozițiune astă felină, încât să fie sub priveghierea însului principe. Mai dăce Paprocki că în acea bătăie de lângă Lopusna, afară de Cozaci se mai aflău vr'ua 8000 de călărași Moldoveni, adică totă truppa hatmanului domnescu. Ei bine! este oare probabil, ca un hatman național să fi priimit fără murmură a se supune unui simplu capitan venetic? este oare probabil ca însuși Ionu-vodă, atât de popolar și atât de diplomat, să fi cugetat măcar a manifesta un asemenea despreț brutal pentru generalii moldoveni în favoarea unor subalterni străini? . . . Mai pe scurt, în bătăia de lângă Lopusna, ca și în acea de la Jilisce, Swierczewski se ilustră numai în ochii lui Paprocki!

Pe când Ionu-vodă stetea de'naintea Benderului, se petrecu un eveniment, despre care istoricul nostru vorbește așa: „Sechshundert Kosaken aus den Fussknechten, die kuene Wagehalse waren, kamen unter die Tuerkische Stad Bialogrod etc“ Lectorul se intrăba cu mirare, de unde provină acești 600 de Cozaci de cei pedestri, de oară ce cei 1200 veniți la începutul rebelului în ajutorul lui Ionu-vodă erau toți călări, „Ritter“ după propria lămurită mărturisire a lui însuși Paprocki. De unde? Istoricul polon, atât de limbut în alte ocaziuni, lăssă aci uă neiertată lacună, ce trebuie completată prin următoarele două autorități: 1-o. În scrisoarea vizirului Mehmed-Socolli, ce amă publicat'o din manuscript în Archiva Istorică a României, t. I, nr. 47, se dăce: „Cum ille iniquus et reprobus adiungeret se ad prodicionem Iwan nempe Palatinus Moldaviensis, videretque milites Caesaris esse imparatos, impetum in Tehiniensem (provinciam) faciens, agricolasque et pastores in campo trucidans; statim Poloni quoque, viginti quinque caeloces instrumentes, et milites inponentes, impetum in Albam-Nester fecerunt, in-

„ciderunt et devastaverunt.“ 2-o. Uă cronică cozacă ar rétă anume, că in capulū a cellei marine venite in sprijinulū lui Ionū vodă, pe cândū stetea longă Bender, era anume Cozacakulū Pocotiło¹⁴). Iată ce felia de incurcăture ne intimpinū adesea in prolixa narrațiune a pré-lăudatului Paprocki, carele, pentru a merita numele de fontână istorică, trebue mai 'naiute distillatū picătură câte picătură prin alembiculū criticeii!

Ce-va mai josū, după ce povestise retragerea lui Ionū-vodă de la Bender la Huşū, Paprocki dice de uă dată că, voidū a merge acum intru intimpinarea Turcilorū, ce trecuseră Dunărea, principele lăssă la uă parte asediulū citadellei dela Bender. Dér ellū nu mai era longă Bender de vreme ce mai 'nainte de trecerea Turcilorū se retrăsese deja la Huşi! Ş'apoi cum să fi pututū ellū a mai assedia uă citadelă orī-şi-care, de vreme ce insuşī Paprocki declară că, adjungēndū la Huşū, congediasse tótă infanteria, iar tótă cavalleria o avea trimisă la trecătoriia Dunării? Şeđēndū in Huşū, fără infanteriă şi fără cavalleriă, Ionū vodă assedia Benderulū: ce galimatias! Cum óre să ne putemū orieata pe'ntre assemenea non-sensurī? D. Laurianū, commentāndū acestū passagiū, crede că, pe cândū Ionū-vodă se odihniă in Huşi, Cozaciī ei-singurī arū fi remasū de'naintea citadellei dela Bender¹⁵). Dar uă miiă de ómenī, milităresce vorbindū, nu e chipū a assedia uă fortereţā! Aşa dară, uniculū modū de a descurca adevurulū, este de a presuppune, că, atuncī cândū Ionū-vodă şedea in Huşi, cândū infanteria moldovenescă era congediată, cândū cavalleria stetea la Dunăre, susţinută — precum arrétă cronicile cozace, — de flotilla lui Pocotilo; totū atuncī Cozaciī cei căllārī ai lui Svierozevski vorū fi jefuitū prejmele Benderului, ceia ce Paprocki iperbolisă sub pomposulū nume de asediulū citadellei. Aşa cellū puţinū amū priceput'ó noi.

14) Maciejowski; *Pamiętniki o dziejach Słowian* (Petersburg, 1839, in-8) t. 1, p. 295.

15) *Istoria Romanilorū* (Iaşiū, 1853, in-8); t. 3, p. 80.

Nu mai limpede, ba p^ote și mai confusă e descrip^{ți}unea bătăliei dela Cahul^u. Ca și in priivința acellei dela Jilisce, Paprocki nu specifică nici măcar^u numele localității, carele in ambele casurⁱ n^ă-ar^u rămâne necunoscut^u, de n^ă-am^u av^e recurs^u la câte-va fericite documente și la cronica lui Urech^{ia}. Bătălia avu loc^u in fața Isak^{cii} — Țice Paprocki, — adecă, neaperat^u, pe țermul^u oriental^u all lacului Cahul^u, — deși o spune nu Paprocki, ci numai cart^a geografică. Armata moldovenescă, Țice Țrăși Paprocki, era împărțită in trei corpuri deosebite: cavalleriă, infanteriă și Cozacⁱ. Dar cine din ei ocupa stân^{ga}? cine dr^epta? cine centrul^u? Paprocki nu respunde la aceste intrebări. Să vedem^u in ce chip^u s^ă-ar^u put^e complecta uă lipsă atăt^u de essentială, și — observați bine — s^ă-ar^u put^e complecta din insuși Paprocki. Ell^u Țice, că Ion^u-vodă se ținea in pers^onă cu pedestrim^ea, inse tr^ăcea câte-uă dată și la Cozacⁱ, dar din neincredere nu se apropia de loc^u de cavalleriă. Prin urmare, infanteria stetea in centru. Mai apoi Paprocki mai Țice, că Ion^u-vodă, mai'nainte de inceperea bătăliei, urcase in duo r^êndurⁱ uă innălțime de pe țermul^u lacului, adecă la dr^epta ostii. Prin urmare, la dr^epta se affla Cozacⁱ, iar cavalleria la stân^{ga}; căci să fi stătut^u cavalleria la dr^epta, Ion^u-vodă, neincred^êndu-se in ea, n^ă-ar^u fi urcat^u a-cea innălțime. Iată in ce mod^u uă analise istorică e in stare de a străbatte pone și obscuritatea cea mai profundă. Să cercetăm^u acum cifra armatei moldovene. Paprocki Țice, că affară de ceⁱ 1200 de Cozacⁱ, t^otă ôstea lui Ion^u-vodă era 30,000. Tot^u ell^u lămuresce, că pedestrim^e era 20,000. Cum d^eră p^ote să Țică tot^u ell^u, cumcă cavalleriă să fi fost^u 13,000 sub commenda parcalabului Jeremia și mai multⁱ alți, pe carⁱ la finitul^u bătăliei îi imprăsciă sosirea Tătarilor^u? Cum așa? De ôră ce t^otă ôstea era 30,000, din care infanteriă 20,000, apoi e matematicesce cert^u, că cavalleriă, peste tot^u, nu putea fi mai mult^u de 10,000, din carⁱ purcalabul^u Jeremia, ca unul^u ce commenda numai prima liniă, nu putea av^e

mai multă de 5,000. E de mirare, cum nici unul din istoricii noștri n'au corresă uă erróre atât de pipăită! Dar lăssându la uă parte celle-l'alte neessactități mênunte din descrițiunea bătălliei dela Cahulă, și pe cari le-amă îndreptă după puțină in însuși textulă scrierii năstre, să mai notificămă aci numai passagiulă următoră: „Auff „der andern seiten wurden sie (die Walachen) auch von „Tattern, und dem gantzen Tuerkischen Hauffen uber- „fallen, den als sie (die Tattern) merckter das inen das „Geschuetz nicht schaden mochte, kamen sie alle aus dem „Thal herfu. er . . .“ De unde veniră acesti Tătari? in-trebarea este: din față seú din dosă? Sensulă litterală allă narrațiunii lui Paprocki îndemnă a crede, că ei făceaă parte din însăși armata turcă și, prin urmare, lovira stânga Moldoveniloră anume din față. Cu tôte astea, noi scimă din Urechă, că, după perderea bătălliei, Ionă-vodă se retrase la satulă Roșcanii, ce fusese arsă cu căte-va mo-mente mai 'nainte de către Tătari. A se retrage pôte ci-ne-va numai in dărătă: prin urmare, pentru ca să fi pu-tută arde Roșcanii, Tătarii trebuiaă să fi sosită deja in cursulă bătălliei, lovindă stânga Moldoveniloră anume din dosă

Finimă. Paprocki este ună isvoră neapperată pentru istoria militară a lui Ionă-vodă încătă deca nu-lă reproducemă aci întregă, causa este că l'a retipărită deja, de currëndă, nemșese și in ambele traducțiuni latine, neobositulă nostru bibliomană d. Papiă. Cu tôte astea, pre-țiosă pentru ună istorică, opera lui Paprocki nu pôte avé nici uă valóre pentru ună lectoră ordinară, carele nici uă dată nu va fi in stare de a descifra adevurulă intr'ună nămolă monstruosă de minciuni!

VIII.

Ionascu Zbiera, Iosif Veveriță, Lupe Huru.

Gruppăm în această notă la un loc câte-va detalii asupra tuturor acestor boieri, legați cu istoria lui Ionu-vodă.

1-o. Urechia dice numai atâta, că Ionascu Zbiera fu descapitat în ziua Pascalor în dată după încoronarea lui Ionu-vodă. Dar cine fu acest Ionascu Zbiera? — cronicarul tace. Din documentele lui Bogdan, predecesorul lui Ionu-vodă, înregistrate în număr de trei în *Condica Nr. 1015* din Arhiva Statului, ne încredințăm că acest personaj ocupase cea mai înaltă demnitate militară în Moldova, ca „mare-vornic allu țerei de jos.” Din documentele lui Ionu-vodă, din aceeași *Condică*, ne încredințăm că în dată după descapitarea lui Zbiera îi succese în demnitate Dumbravă. Se naște întrebarea: din ce cauză să fi destituit și suppliciat Ionu-vodă pe un aristocrat atât de puternic? Răspuns, în parte, îl găsim în *Forgacs*: „Quibus omnibus patris, Ioannes „Regulus Turcarum exercitum dimisit, nobiliores autem „praecipue auctoritatis viros, praesertim Bogdano studio- „sos, more quodam gentis omnes trucidavit.” Așa dă Zbiera era un affidat allu destronatului Bogdan, încât Ionu-vodă, firește, nu putea să-l lase în mână cellu mai înalt post allu țerei, pentru care se cerea un

omū devotatū ŋuoei stări de lucruri, precum era, bună oră, Dumbravă. Dar destituțiunea nu era ore de adjunsū? de ce mai trebuia descapitarea? Acastă extremă mesură se esplică prin impregiurarea invasiunii Polonilorū în Moldova. Cu câte-va miie de ómenī, Mielecki arū fi cutedatū ellū ore a trece Nistrulū, să nu mai fi avutū alte sperante? Apoi trecendū Nistrulū, de ce ore nu merse d'a-dreptulū assupra Sucevei, ci se pogorā pe Prutū in direcțiunea țerreī de josū, in care vornicise Zbierea? E vederatū, că generalulū polonū, ne sciendū incā nemica de descapitarea acestui boierū și de inlocuirea lui prin credinciosulū Dumbravă, compta pe promisiuni ce i le-arū fi datū fostulū mare vornicū de a uni armata țerreī de josū cu óstea de invasiune. . . .

2-o. Din documente se vede că Iosifū Veveriță fusese de'ntru'ntăiū mare boierū la curtea fiilorū lui Petru Rareșū; apoi se vindu lui Alexandru Lăpușnenulū, apoi se vindu lui Despota, apoi trădā și pe acesta in favorulū lui Stefanū Tomșa. Cronica lui Ūrechia dice că, fugendū cu Tomșa la Leopole, ellū arū fi fostū descapitatū acolo. Nu e adeveratū, seū, mai bine, este uā greșellā făcutā de copistulū croniceī, carele veđendū frasea „Tomșa-vodā a „trecutū la țerra Leșescā cu sfetnicii seī, cu Moțocū vorniculū și cu Spanciocū Spatarū și cu Veveriță postelniculū,“ adause numele lui Veveriță și cu câte-va rēnduri mai josū către frasea: „i-a tăiatū capulū Tomșei, lui „Moțocū vorniculū și lui Spanciocū spatarulū.“ În adeverū, din acte oficiale se scie pozitivū, că descapitați furā numai Tomșa, Moțocū și Spanciocū¹⁶); iar armatorulū documentū dela regele Sigismundū-Augustū, inregistratū in *Acta Castrensia Leopolsensia*, MS. in Archivulū din monastirea Bernardinilorū in Leopole, t. 334, p. 179-80, probēzā că Veveriță, scāpāndū din Moldova in Polonia, retācia acolo in fruntea a nesce hoři in cursū de mai mulți anni:

„Oblata mandati occasione Valachorum actum in C.

16) Barancz; *Pamiętnik dziejow polskich* (Lvov, 1855, in-8); p. 25.

„inf. L. feria tertia ante festum S. Bartholomej Apostoli
 „proxima Anno Domini M. D. LXX.

„Zygmunth Augusth z Boziy laski Krol Polski etc.
 „Wszystkim v obecz y kazdemu z osobna thak duchovnego
 „iako y swieczkiego stanu przelozonim Woevodom Cas-
 „thellanom Stharosthom Podstarostom Burgrabiom Voytom
 „Bormistrzom Raicom Kniaziom vatamanon y vszytkiego
 „przelozenstva ludziem, takze tez y inem vszytkiem pod-
 „danim naszym pod panowaniem y rozkazaniem naszym
 „bendacym vdziecznie y viernie nam milym laske nasze
 „Krolevska. Vdziecznie y viernie nam mili. Oznaymuie
 „nam Voievoda Voloski przez pisanie y posla svego, ze
 „poddani iego zbiegovie z Voloch mianovicie Malczy, Ve-
 „veriza y Haran, ktory ieszcze za oyca iego zdradi pod
 „panem svym czynili, iako y terasz valesaiac sie po grani
 „cach vegierskich y naszych ziem ukrainnych zamyslaia
 „cos przeciwko panu voievodzie y zas nieiaki rozruch y
 „niepokoy ziemi iego uczynia, to on viedzac ucziekl sie
 „do nas z prozbami svemi abysmy go od takiego niebe-
 „pieczenstva ochronili, a te zbiegi precz z ziemie naszey
 „vypedzili a niedopuszczali svavolenstva y zdrady ym prz-
 „vodzie przeciw panu svemu przezeczonemu voevodzie vo-
 „ievodzie voloskiemu, czo my vidzac byc povinnoscia
 „nasza vedlia przemierza ktory mamy z panem voievoda
 „y z ziemia iego voloska, rozkazuiemy v. vaszym iako
 „poddanym naszym aby v. vasze pilna a bendлива piecza
 „o tech zbiegach mieli a vyvydziavszy o nich z ziemie
 „naszey vypedzic rozkazali, y tak. . . . iakoby pan
 „voievoda od nich tez ziem naszych zadnego niebezpie-
 „czenstava y trudnosc niemial. A inak pod laska nasza
 „aby niebylo. Roku panskiego. . . panovania naszego
 „XXXX.“

Allungatŭ din Polonia, Veveriŭă se intŕorse in Mol-
 dova ŝi scăpă de disgraŭia lui Bogdanŭ-vodŭ, făcându-se
 călugărŭ.

3-o. Epistola vizirului Mehmed-Sokolli, vorbindŭ de-
 spre Moldovenii ceŭ fugiŭi peste Nistru in urma peirii lui

Ionu-vodă, dice: „quam primum autem Ivanum esse captum „decollatumque Polonis innotuit, mox ducentis militibus missis, socerum Ivani provissorem Choczimensem, coniugem, „thesaurum, bonaque universa, necnon coniuges septem boierorum, viginti septem curribus imponentes, in Poloniam „abstulistis.“ Deci, socrulă lui Ionu vodă fu purcalablă de Hotină, carele scăpă apoi în Polonia. Din documente se vede că, din cei două purcalabi de Hotiuă din 1574, Ieremia Golia însoțise pe Ionu-vodă în resbellă și peri în bătăllia dela Cahulă, încătă numai cellă-l'altă purcalabă, anume Lupea Huru, remasă în Hotină, putea fi socru allă principelui și a fugi peste Nistru.

IX.

Cronicarul Urechia.

Din vederea d-lui Cogălnicénú și a tuturorú căți aũ scrisũ pone acum multũ-putinũ assupra istoriei litteraturei nóstre scãpã urmãtorulũ passagiũ din Croniculũ Vlach-Moldo-Romãnescũ allũ lui Cantemirũ, t. I, p. 103: „Urechia aũ trãitũ și aũ scrisũ pe vremile lui Aronũ-vodã „Tiranulũ, intr'a cãruia domnia și sferșitulũ istoriei selle „face.“ Cine óre putea sã scie acẽsta mai bine decãtũ Cantemirũ, destulũ de apropiatũ prin timpũ de epoca lui însuși Urechia, de la care nu trecuse atunci nici unũ secolũ, și ca Domnũ avẽndũ in dispozițiune manuscriptele celle mai corecte alle croniceĩ?

Așa dérã autorulũ croniceĩ fu anume Nistorũ Urechia, logofëtũ sub Aronũ vodã, și redevenitũ éráși numai marevornicũ sub domniĩ succesivĩ diu familia Movilescilorũ, precum veđi documentulũ ce l'amũ publicatũ in Archiva istoricã a Romãniei, t. I, nr. 28.

E sigurũ inse, cã ellũ nu avuse timpũ de a-și redege definitivũ opera, lãssãndũ numai nesce extracte și notițe imprãsciate, pe carĩ unũ altulũ, mai probabilũ însuși fiuse Grigorie Urechia, le va fi redesũ mai in urmã intr'ua ordine sistematicã. Dovédã cea mai bunã de redacțiunea croniceĩ deja dupã mórtea lui Nistorũ, este urmãtorĩa. Sub domnia lui Stefanũ cellũ Mare se narrézá invasiu-

nea de peste Nistru a hatmanilor cozăcesci Loboda și Nalivaico. Cozaciî nu essistaû încă de locû pe cândû trăia Stefanû cellû Mare; dar cu tôte astea, precum se scie din Heidenstein, Bielski, Paprocki, din toîi istoricii poloni și din tôte cronicile cozace, Nalivaico și Lobodă, duoi hatmanî cozăcesci, făcură in adeverû uă invasiune in Moldova in anulû 1596! E vederatû că redactorul cellû posteriorû, găsindû uă notiță fără dată despre acestû evenimentû, illû attribui pe ghicite timpului lui Stefanû cellû Mare.

Cumcă Nistorû Urechîa fusese in juniă uricarû la Curtea lui Ionû-vodă, amû probat'o prin documentulû publicatû in Archiva istorică a României. t. I, nr. 164. Acéstă impregiurare dă unû prețû specialû acellui capitolû din cronică, unde se povesteste domnia eroului nostru. Să observămû inse, că aice, ca și in tótă opera, textulû nu e de mâna lui Nistorû, ci complectatû și adăugatû de către redactorul cellû posteriorû, pe basea croniceî polone a lui Paszkovski. Decî, uă adeverată valóre potû avé pentru noi numai acelle passagië, ce nu le găssimû in Paszkovski și cari, prin urmare, sunt originale alle lui Urechîa, precum anume despre insula Rodosû, despre Ionașcu Zbierea, despre satulû Roșcanî, etc.

X.

Vintilă-Vodă.

Peste câte-va zile după peirea lui Ionu-vodă unu celebru diplomatu, Francesu de origină și petrecătoru in misiune politică la Vienna, scriea către unu Englesu următoria epistolă, necunoscută predecessorilor nostri și din care se vede, intre altele, cătă de multu se interessa atuncă tătă Europa de ceia ce se petrecea pe țermii nordici ai Dunării:

„Quoniam vestri multa scribunt de tumultibus nuper „excitatis in Moldavia, quorum ple aque sunt falsa, volo „tibi indicare, quid de ea re hic habeamus. Credo te antea „audivisse quendam Ioannem Armenium fretum auxiliis „Turcicis ante biennium occupasse Moldaviam, pulso „Vaivoda, qui in ea regnabat. Alexander Vaivoda Transalpinæ (quæ est altera pars Valachiae) egit Constantinopoli, ut hic Armenius Moldavia pelleretur, et frater „ejus Petrus in ipsius locum sufficeretur: quod ubi audivit Armenius, Alexandrum repente invasit, ac profiligavit, et Bucurestum ejus regiam occupavit, ibique Vaivodam constituit quemdam Ventilam Petraschk. Verum „Turcae collectis postea copiis, controversiam hanc dirimerunt, et miserum Armenium desertum a suis, Constantinopolim captivum abduxerunt. Moldaviae autem „præfecerunt Alexandrum quendam, hominem plane senem,

„qui ante multos annos ibi regnaverat: jamdudum autem a „Turco asservabatur in turri, quae imminet faucibus Ponti „Euxini, quam nominant turrim maris Nigri. Dicunt multas „naves Germanicas ex ea classe, quam Hispani apud Canta- „bros instruunt, sive sua voluntate, sive disjectas tempe- „tate appulisse in Angliam, ubi statim fuerunt ita infectae „illo vestro aëre haeretico et Hispanis infesto, ut inde in „Zelandiam ad Geusios navigaverint. Bene vale et ami- „cos saluta. Viennae dec. die Julii 1574.”¹⁷⁾

Acestă documentă cuprinde de nătau două detalie pré-interestante și de totă necunoscute de așurea: 1-o; că Turcii ascundeau orribila peire a lui Ionă-vodă, ocursă contra cupprinsului capitulașunii, prin carea i se asigurase retragerea la Constantinopole; 2-o; că Pôrta Ottomană, pricepândă din esperienșă necapacitatea lui Petru cellă Schiopă, cătă p'aci era să trimită in Moldova altă domnă, ună betănu numită Alexandru, netrecătă in cronicile țereș, dar carele domnise in adevără prin revoltă vr'ua căte-va șille in Moldova tocmai in timpulă lui Ștefană cellă Tăneră, părintelui lui Ionă vodă, precum arrătă limpede ună documentă dela Alexandru Lopușnănu, din 1560, martie 21, in Condica Nr. 1015 din Archiva Statului, pag. 122.

Dar partea fără induoelă cea mai importantă din scrisorea lui Languet, este menșunea luării Bucuresciului și a installării lui Vintilă-vodă pe tronulă țereș Românesci; două fapte de totă ommise in Paprocki, Isthuanș, cronica turcă, Gurecki, și toșii ceș-l'altă, dar înregistrate—lucru forște semnificativă—in ineseș annalele muntene in următorulă modă: „Cândă a fostă allă patrulea annă din „domnia lui Alexandru-vodă, luândă frate-seu Petru domnia la Moldova, fost-a poruncită la Dumbravă Vorniculă „și la totă boerimea Moldoveș, ca să vină inainte la Focșani. Atuncea Alexandru-vodă incă a eșită la intimpinarea lui Petru-vodă frăține seș de a făcută ospășă la

17) Languet; *Epistolae politicae et historicae ad Ph. Sidnaeum, equitem Anglum* (Lugd. Batavorum, 1646, in-16) p. 160-161.

„satū la Săpăţeni; iar Dumbravă Vorniculū cu tótă curtea
 „Moldovei, ei aū venitū la Petru-vodă să se inchine, iar
 „deca s'aū apropiatū, ei fără veste aū lovitū pre Petru-
 „vodă şi pre frate-seū Alexandru, gonindū pre Petru
 „vodă pone la Braila, iar Alexandru vodă a fugitū la
 „oraşū la Floci; Moldovenii încă făcendū acéstă isbândă
 „s aū intorsū la margine la Ionaşco vodă. D'acii atunce
 „Ionaşcu vodă a trimisū pre Vintilă-vodă cu mulţi lotri,
 „ca să fie Domnū in ţerra-Românescă; şi a intratū (Io-
 „naşcu-vodă) in cetatea din Bucuresci, şedendū acolo 4
 „dille. Alexandru-vodă încă a trimisū pe uă sémă de
 „boieri ai lui cu óste, anume Dragomirū vorniculū şi
 „Mitrea comisulū şi Bratulū pãharniculū şi Ionū pahar-
 „niculū, de aū lovitū pre Vintilă-vodă şi pre acei lotri
 „fără de veste, şi atunca aū peritū Vintilă-vodă şi acei
 „lotri toţi; şi iar a venitū Alexandru-vodă in scaunū in
 „Bucuresci şi a adarsū in ţerră unū birū ce i aū đisū óiă
 „sécă . . . (Veđi Magaz. istoricū; t. 4, p. 275).

Epistola lui Languet complectéză acéstă narraţiune
 intr'unū punctū essenţialū: ea arrétă, şi o arrétă numai ea
 singură, că Vintilă-vodă fu fiulū lui Petraşco cellū Bunū
 şi, prin urmare, frate cu Petru Cercellū şi cu Mihaiū cellū
 Vitézū. . . .

XI.

Uă istoriă necunoscută a lui Ionu-vodă.

Istoricul polon Starowolski, in *Sarmatiae Bellatores*, § LXXI, dice: „ . . . Magnanimo Ivoniae, Valachiae Palatino, cuius res gestas, in vita Sigismundi primi, libro quarto, sufficienter descripsimus.“ Aşa dé ă, ellu scrisese uă biografiă a lui Ionu vodă, pe care a allătuă, ca appendice, la opulă seŭ despre regele Sigismundă I. In adevăru, essistă de nume uă scriere a lui Starowolski, intitulată: De Robus Sigismundi Primi Poloniae Regis Invictissimi virtute et auspicio, gestis, libri quatuor, publicată la Cracovia in 1616 in-4; așa o citéză Wiszniewski, t. 8, p. 152; dar însăși cartea e atâtă de rară, încătă eŭ unulă n'amă putut'o găssi nică intr'una din bibliotecele celle mară din Polonia. Noăe ni se pare, că Fredro se baséză anume pe Starowolski in acelle passagie, in cară diferesce de modulă de espositiune a lui Paprocki.

XII.

Strămutarea capitalei din Sucéva la Iași.

Heidenstein și Strykowski afirmă, cumcă tronul fu strămutat din Sucéva la Iași de către Alexandru Lăpuș nénul în 1564, pentru că vechea capitală aducea a-minte sumbrului principe usurpațiunea lui Despota. Heidenstein și Strykowski fură reu informați. Aprópe tóte crisó-vele Lăpușnéului, după 1564 și pone la 1568, anulú morții selle, sunt datate din Sucéva. Cumcă însuși Ionúvodă găssi capitala acolo, o mărturisescú lámurítú Isthuanfi și Forgacs. Dar lăssându la uă parte tóte celle-l'alte, duo documente păstrate in originalú in Archiva Statului, ne permitú a defini chیارú luna strămutării capitalei din Suceva la Iași. Iată-le:

1-o. „Ioan voevoda etc. oze dadoch i vratich gos-
 „podstvo mi sviatomu nashemu monastiru taslovskomu
 „selo svoe na imia Tatesczii na Solonom Taslovia, czto
 „toe selo pravoe kuplenie bilo Petru voevodi i danie vi-
 „szerecznoe molbi i nepravedno poruszeno bilo nekako,
 „a gospodstvo-mi izobriasztu-mi po istinie, paky pomilo-
 „vach sviatago chrama v udrezenie vieczno, kako da est
 „s vsem dochodom reporuszeno etc. pis u Soczavi vla-
 „to 7080 avg 8. † Gospodin recze. † Berhiacz logofet
 „uczil (Iscăllitura uricarului:) † Urekia.“

2-o. „Ioan voevoda etc. dali esmi semu Tziganinu „na imia Nicola tretaa czast ot petaa czast selo ot Bolo- „teszi, i brod za mlin u Putna, czto on sobi kupil za 120 „zlat tatarskich escze pri dni Alexandra voevodi ot To- „ma i sestra ego Stana i nepot ich Dumitru, koli zaplatil „Toma sebie glav, i da est emu i s vsem dochodom, in „da sia ne umiszvet pred sim listom naszim, pis u Ias v „liato 7081 ok 5. † Sam gospodin. † Golia velikii log. „uczil. † Popa pis.“

Se scie, că anulă, numeratŭ dela zidirea lumiŭ, se incepea dela Septembrie. Din celle duo documente de mai susŭ vedemŭ capitala incă in Sucéva in luna lui Augustŭ anulă 7080 și deja strămutată la Iași in Octom bre anulă 7081: prin urmare, translațiunea se operă în luna lui Septembrie, pentru a inaugura inceputulă anululă in nouă reședință In Septembrie 1572 Iașulă devenise capitala Moldovei.

FINEA

Notelorŭ.

INDICE.

	Pagina.
Prefacia	VII
Introducere: Europa in septima decadă a secolului XVI	XIII

Ionu-vodă cellu Cumplitu.

I. Aventurierulü	1
II. Domnulü	27
III. Capitanulü	67
IV. Catastrofa	125
V. După ellü	177
Epilogü	211

Note.

I. Origina lui Ionu-vodă	221
II. Ionu-vodă in Lublin	226
III. Ionu-vodă in 1564-1565	228
IV. Către pagina 13, § 12	231
V. Unü documentü importantü	233
VI. Portretulü lui Ionu-vodă	236
VII. Istoria militară a lui Ionu-vodă de Paprocki	238
VIII. Ionaşcu Zbierea, Iosifü Veveriţă, Lupe Huru	251
IX. Cronicarulü Urechia	255
X. Vintilă-vodă	257
XI. Uă istoriă necunnoscută a lui Ionu-vodă	260
XII. Strămutarea capitalei din Sucéva la Iaşi	261

Gravure.

I. Ionu-vodă cellu Cumplitü	1
II. Teatrulü resbóielorü lui Ionu-vodă 1572-74	20
III. Iscălitura lui Ionu-vodă	32
IV. Moneta lui Ionu-vodă	45
V. Coşaculü dela Nipru	72
VI. Ordinea primitivă a băttăliei dela Jilisce	86
VII. Ordinea concavă in băttălia dela Obertinü	92
VIII. Ordinea băttăii de la Bender	116
IX. Ordinea armatei moldovene in băttăllia dela Cahulü	140
X. Genealogia lui Ionu-vodă	180
XI. Genealogia lui Vintilă-vodă	208

E R R A T A.

Pag.	Rond.	Tipăritū:	Citesce:
64	9	— intelniău —	intelniaĭ
71	14	— si a Transilvani —	și la Transilvani
80	12	— precum —	precătū
92	15	— modulū in caer —	modulū in care
96	29	— altū nostru —	allū nostru
109	14	— Adăuge —	Adauge
—	15	— veĭia vé —	veĭ avé
111	21	— tótū —	totū
—	26	— scumpluuĭ —	scumpuluĭ
116	27	— in acestū, modū —	in acestū modū,
123	3	— mai intactĭ —	mai-mai intactĭ
136	18	— de feliu prin feliu —	prin feliu de feliu
139	6	— 200,000 in Bau- —	100,000 in Baudier, loco
	(Nota)	dier, loco supra, —	supra, 200,000 in Pa-
		100,000 Paprocki. —	procki.
140	12	— a lui Ionū —	a lui Ionū-vodă
144	11	— pozițiunea lor —	pozițiunea lo-
162	20	— Mehmed-Pașa —	Ahmed-Pașa
183	5	— amillieĭ —	famillieĭ
	nota		
216	4	— trădiū —	tărđiū
